

TAMPEREEN YLIOPISTO

Saku Pihko

PROPTER VERBA EORUM ET GESTUS

Maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio 1200-luvun loppupuolen languedocilaisissa
inkvisitiopöytäkirjoissa

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2015

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

PIHKO, SAKU: *Propter verba eorum et gestus*. Maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio 1200-luvun loppupuolen languedocilaisissa inkvisitiopöytäkirjoissa.

Pro gradu -tutkielma, 127 s.

Historia

Joulukuu 2015

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan 1200-luvun loppupuolen languedocilaisten harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjamateriaalissa esiintyvää maineeseen, kuulopuheisiin ja muuhun toisen käden informaatioon liittyvää tietoa. Harhaoppi-inkvisitiot olivat 1200-luvun alkupuolelta eteenpäin katolisen kirkon tapa taistella harhaoppisuutta vastaan. Saattaakseen syyllisiksi todettuja tuomiolle, kirkon viranomaiset kuulustelivat vaihtelevin tavoin valikoituja ihmisiä selvittääkseen totuuden heidän tekemisistään. Suullisesti käydyistä kuulusteluista laadittiin pöytäkirjoja, joita on säilynyt meidän päiviimme asti erityisesti nykyisen Etelä-Ranskan alueelta, johon myös tämän tutkimuksen maantieteellinen fokus on suunnattu. Keskeisenä lähdemateriaalinani toimineet pöytäkirjat on laadittu Toulousen seudulla vuosina 1273—1282. Tuohon aikaan languedocilaiset inkvisiittorit olivat erityisen kiinnostuneita sellaisista henkilöistä, joiden epäiltiin olleen tekemisissä hyviksi miehiksi kutsuttujen hurskaiden kanssa. Kirkon näkökulmasta he olivat vaarallisia harhaoppisia.

Suulliselle vuorovaikutukselle sosiaalisen elämänsä perustaneissa keskiaikaisissa yhteisöissä maineella oli suuri merkitys sekä arjessa että oikeudessa. Hyvä maine on aiemmassa tutkimuksessa nähty varsin yksimielisesti sosiaalisen osallistumisen ja juridisten vaikutusmahdollisuuksien edellytyksenä. Henkilön maine rakentui pitkälti sen kautta, miten muut ihmiset tulkittivat hänen puheitaan ja tekojaan. Tieto tästä levisi eteenpäin ihmisten puhuessa muille kyseiseen henkilöön liittyvistä asioista, ja puheiden kuulijat tekivät sen perusteella omat tulkintansa. Puheissa levinnyt toisen käden informaatio oli tärkeä apuväline ihmisten luoviessa eteenpäin sosiaalisessa elämässään.

Maineeseen, kuulopuheisiin ja muuhun toisen käden informaatioon liittyvää tietoa käsitellään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti yksittäisessä inkvisitiopöytäkirjakokoelmassa. Yksityiskohtaisen tekstianalyysin kautta analysoidaan sitä, miten ja missä rajoissa ihmisten puheet, niiden rakentama maine ja muu toisen käden informaatio ovat tavoitettavissa inkvisiittoreiden pöytäkirjoista, miten inkvisiittorit käyttivät tätä tietoa osana juridisia tutkimuksiaan, ja mikä näiden sosiaalisten ilmiöiden merkitys oli pöytäkirjatekstin takaisessa eletyssä todellisuudessa, erityisesti hyvien miesten ja heidän seuraajiensa toiminnassa.

Joutuessaan inkvisiittoreiden kuultavaksi, ihmiset vastasivat heidän esittämiinsä kysymyksiin sen perusteella, millaista tietoa heillä oli muista kotiyhteisönsä jäsenistä. Usein esimerkiksi mainittiin syystä tai toisesta epäilyttävässä maineessa olleita henkilöitä. Kuulusteltavat myös raportoivat inkvisiittorille paljon muilta kuulemiaan puheita ja muuta toisen käden informaatiota, jonka seurauksena inkvisiittoreiden pöytäkirjat tarjoavat hedelmällisen, joskin lähdemetodologisesti ongelmallisen, kurkistuaukon näihin languedocilaisten yhteisöjen puheisiin. Ne ovat kuitenkin tavoitettavissa hyvin typistyneinä ja yksipuolisina. Inkvisiittorin kiinnostuksen kohteet määrittävät sitä, mihin asioihin liittyviä puheita pöytäkirjoissa mainitaan, ja inkvisiittorin suosima sanasto ja kategoriat leimaavat vaihtelevissa määrin tapaa jolla tiedot puheista on kirjattu.

Inkvisiittorit käyttivät heille raportoitua toisen käden informaatiota monipuolisesti hyödyksi tutkimuksissaan. Esimerkiksi ihmisten maineeseen liittyvää tietoa ilmeisesti sovellettiin harhaoppi-

inkvisitioissa hieman vapaammin kuin muunlaisissa oikeusprosesseissa. Sen perusteella suunnattiin tutkimuksia, ja se oli käypää todistusaineistoa. Kuulusteltavat olivat keskeisessä roolissa tämän häilyvän informaation välittäjinä, ja heidän tulkintoillaan oli suuri vaikutus lopullisten pöytäkirjojen sisältämään tietoon. Maineeseen ja kuulopuheiden kaltaiset ilmiöt myös värittivät heidän lausuntojensa sisältöä.

Maineella ja suullisella informaatiolla oli suuri merkitys myös hyvien miesten ja heidän seuraajiensa toiminnassa pöytäkirjatekstin takana. Languedocissa puheissa levinnyttä tietoa ihmisistä ja heidän maineestaan tulkittiin monista eri näkökulmista. Samanlaiset asiat saattoivat tehdä henkilöstä epäilyttävän harhaoppisen tai luotetun toverin, riippuen täysin tulkitsijan omista asenteista ja ajatuksista. Niille, jotka halusivat olla tekemisissä hyvien miesten kanssa, hyvä ja luotettava maine oli tärkeä ennakoehdo osallistumiselle. Pöytäkirjojen perusteella on tulkittavissa, että ainakin 1200-luvun loppupuolella hyvien miesten toiminta mahdollistui eräänlaisen epämääräisen suullisen informaation verkoston ansiosta.

Tutkimukseni keskustelee sekä keskiaikaisen harhaoppisuuden ja inkvisitioiden historiografian että maineeseen ja suulliseen informaation välitykseen liittyvän tutkimuksen kanssa. Erityisenä fokuksena on inkvisiittoreiden pöytäkirjojen todellisuussuhdetta analysoivan tekstikriittisen tutkimustradition tulosten syventäminen tarkkaan rajatussa kontekstissa. Siihen liittyvistä havainnoista seuraa myös tarve uudelleenarvioida harhaoppisiksi tuomittujen hyvien miesten ja heidän seuraajiensa uskonelämästä aiemmassa tutkimuksessa tehtyjä tulkintoja.

Asiasanat: 1200-luku, fama, harhaoppisuus, heresia, huhu, informaatio, inkvisiittori, inkvisitio, inkvisitiopöytäkirjat, kataarit, kerettiläisyys, kuulopuhe, kuulustelu, Languedoc, maine

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Harhaoppisuuden esiinmarssi	1
1.2 Historiografia	5
1.3 Kysymyksenasettelu, metodologia ja tutkimuksen relevanssi	10
1.4 Käsitteistö	14
1.5 Tutkimuksen lähdemateriaali	16
2. Harhaoppisuuden vastainen toiminta	18
3. Yhteisön puheet inkvisitiopöytäkirjoissa	27
3.1 Puheita harhaoppisuudesta ja siihen liittyvistä teoista	28
3.2 Puheita epäilyttävistä puheista	40
3.3 Puheista tallentunut tieto oli yksipuolista	50
4. Toisen käden informaatio ja inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentuminen	51
4.1 Maineen merkitys sosiaalisessa elämässä ja oikeuskulttuurissa keskiajalla	52
4.2 Maineen ja kuulopuheiden asema <i>inquisitio hereticae pravitatisissa</i>	56
4.3 Tutkimuksia suunnattiin toisen käden informaation perusteella	64
4.4 Toisen käden informaatio todistusaineistona	68
4.5 Maine ja kuulopuheet värittivät kuulusteltavien lausuntoja	70
4.6 Tiedon rajat	76
5. Maineen ja suullisen informaation merkitys hyvien miesten toiminnassa	90
5.1 Monta näkökulmaa maineeseen	90
5.2 Hyvät miehet, maine ja suullinen informaatio	98
5.3 Harhaoppinen vaihtoehtokirkko vai suullisen informaation verkosto?	112
6. Päätelmät	117
Lähteet	120
Kirjallisuus	121

1. Johdanto

Vuonna 1278 Montgeyn kylässä asunut Petrus Gerald¹ saapui salaa inkvisiittori Petrus Arsinin kuultavaksi. Hän oli tunnustanut toiselle inkvisiittorille jo aiemmin, jolloin hänet oli tuomittu katumusrangaistuksiin harhaoppisuudesta. Nyt hän kuitenkin anoi armoa ja halusi täydentää lausuntoaan. Notaari laati suullisen kuulustelun pohjalta pöytäkirjan, jossa lukee, että Gerald oli kaskikymmentäviisi vuotta aiemmin nähnyt kutoja Petrus Arnaldin makaavan sairasvuoteellaan ja huutavan toistuvasti ”Pyhä henki, auta minua!”, kunnes hänen veljensä oli sanonut hänelle ”Vaikene veli, ihmiset vielä ymmärtävät.” Gerald myös uskoi, että Petrus Arnaldista tehtiin harhaoppinen,² millä tarkoitettiin yleensä kuolinvuoteella suoritettua *consolamentum*-rituaalia³. Tekstin kautta on havaittavissa useita eri näkökulmia tapahtumiin. Inkvisiittoria sairaan vaikerointi kiinnosti niin paljon, että hän antoi kirjata tapauksen yksityiskohtaisesti. Episodi toimi luultavasti vahvistuksena Geraldin epäilylle harhaoppisesta rituaalista, ja se satoi myös Bernardusin mukaan tapahtumiin. Oletettavasti hän oli pelännyt juuri tällaista tulkintaa ja yritti siksi hillitä henkitoreissaan maannutta veljeään, joka ei selvästi enää välittänyt siitä, mitä ihmiset hänestä ajattelivat. Pelko toteutui, joskin vasta vuosikymmeniä myöhemmin, kun Gerald katsoi syystä tai toisesta asiakseen kertoa tapauksesta inkvisiittorille. Pöytäkirjan latinankieliseen tekstiin osin oksitaaniksi kirjattu sitaatti muistuttaa myös siitä, että suullisen kuulustelun ja sen pohjalta laaditun tekstin välillä on käännöksestä johtuva kielellinen siirtymä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan 1200-luvun loppupuolen languedocilaisiin inkvisitiopöytäkirjoihin kirjattua tietoa, joka liittyy suullisesti välittyneeseen toisen käden informaatioon, ja sen avulla tehtyihin tulkintoihin muista ihmisistä. Niillä oli suuri merkitys paitsi pöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumisessa, myös eletyssä todellisuudessa pöytäkirjatekstin takana.

1.1 Harhaoppisuuden esiinmarssi

Inkvisiittoreiden suorittamat kuulustelut olivat osa katolisen kirkon taistelua harhaoppisuutta vastaan. Vaikka keskiaika (noin 500—1500) on historiankirjoituksessa pitkään nähty suurena katolisen uskon aikakautena, skeptisyys kirkon opetuksia kohtaan oli varsin yleistä, ja ihmisillä oli myös omintakeisia näkemyksiä uskonasioista. Maallikoille ja huonosti koulutetulle papistolle oli yleistä epäillä

---

¹ Mänttinen inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa esiintyviä henkilöitä nimeltä, käytän pöytäkirjatekstin sisältämää latinisoitua kirjoitusasua enkä yritä arvailla, mikä kyseenomaisen henkilön okstinaaninkielinen nimi oli.

² Biller et al. 2011a, 852—856: ”*Item dixit quod ipse testis vidit et audivit Petrum Arnaldi, textorem, iacentem quadam aegritudine de qua convaluit, et clamantem, ‘Sancte Spiritus, vale mihi!’*, et frequenter iterantem haec verba, donec Bernardus Arnaldi, frater eius, dixit ei, ‘Tace frater, gent von capidelatz’. Et credit ipse testis quod erat haereticatus. Et sunt viginti quinque anni.”

³ Kyseisen rituaalin merkityksiin, yksityiskohtiin ja sitä koskeviin kuulopuheisiin syvennyttään tarkemmin luvussa 3.

esimerkiksi neitseellistä sikiämistä tai transsubstantiaatiota arkikokemuksen vastaisina. Epäily itsessään ei kuitenkaan ollut kirkon viranomaisten näkökulmasta uskonrikos, ja harhaoppisia olivat ne, jotka eivät kehotettaessa suostuneet luopumaan uskomuksistaan.⁴ Harhaoppisuuden viralliset määritelmät vaihtelivat hieman keskiajan kuluessa, mutta harhaopit ymmärrettiin paholaisen juoniksi ja siten luonnolliseksi osaksi maailmaa. Jeesus varoitti niistä Raamatussa, ja esimerkiksi Augustinus (354—430) ja Isidorus Sevillalainen (560—636) ottivat niihin kantaa kirjoituksissaan. Arvovaltaisten teologioiden kirjoitukset tarjosivat myöhemmille kirkonmiehille skeeman, jonka avulla he ymmärsivät oman aikansa harhaoppisuutta.⁵

Rooman valtakunnan ajoilta periytyi ajatus siitä, että maallisen esivallan tuli avustaa kirkonmiehiä harhaoppisuuden vastustamisessa. Säilyneen lähdemateriaalin perusteella kirkon harhaoppiseksi määrittelemää toimintaa alkoi kuitenkin esiintyä uudelleen pitkän hiljaisuuden jälkeen vasta 1000-luvulla. Se oli uskonnollisen heräämisen aikaa, ja kristikunnan alueella syntyi paljon uusia uskonnollisia liikkeitä. On kuitenkin vaikea sanoa, onko säilyneeseen lähdemateriaaliin ilmestynyt harhaoppisuus seurausta todellisesta, maallikkotasolla uudelleenheränneestä kiinnostuksesta uskonkysymyksiä kohtaan. Se voi johtua myös siitä, että esimerkiksi kaupunkien kasvun sekä kirkollisen ja maallisen hallinnon kehittyessä alettiin laatia huomattavasti aiempaa enemmän erilaista tekstimateriaalia. Siksi kyseessä ei välttämättä ole harhaoppisiksi tuomittujen ajatusten yhtäkkinen ilmestyminen, vaan pelkästään sitä käsittelevän tekstuaalisen tietomäärän kovu. Siitä huolimatta varhaisista tapauksista tiedetään valitettavan vähän.⁶ Koko keskiaikaisen harhaoppisuuden historiaa leimaa se, että harhaoppisiksi tuomituilta itseltään on säilynyt hyvin vähän lähdemateriaalia. Se saattaa johtua joko suullisista traditioista tai tekstien tietoisesta tuhoamisesta. Tästä johtuen suurin osa tutkijoiden käytössä olevasta tiedosta on peräisin kirkon viranomaisilta.⁷ Uskonharjoittamisen kontrolloinnista tuli erityisen tärkeää reformeihin pyrkineille paaveille, ja esimerkiksi kansan parissa suosiota keränneet uudistushenkiset saarnamiehet leimattiin usein harhaoppisiksi.⁸ Kronikkamaininnat kertovat manikealaisista nykyisen Ranskan alueella Akvitaniassa, Orléansissa ja Châlons-sur-Marnessa, ja heresia vaivasi myös Milanoa ja Arrasia. Varhaiset harhaoppitapaukset perustuivat tyypillisesti yhden karismaattisen saarnaajan ja hänen ajatustensa ympärille, ja kansansuosiota saaneet liikkeet kukoistivat ja kuihtuivat keulahahmonsa mukana.⁹

---

⁴ Hamilton 1981, 14—15; Tanner & Watson 2006, 402—403. Uskosta, epäuskosta ja näiden välisistä rajoista keskiajalla tarkemmin ks. Arnold 2010.

⁵ Arnold 2010, 193; Biller 2001b, 309; Bruschi & Biller 2003b, 4; Lambert 2002, 3—4.

⁶ Sackville 2011, 10.

⁷ Lambert 2002, 4.

⁸ Barber 2013, 2; Lambert 2002, 4.

⁹ Wakefield & Evans 1991, 71—107; Lambert 2002, 62.

Pian alkoi esiintyä myös suurempia liikkeitä. Eberwin Steinfeldiläinen kirjoitti vuonna 1143 kirjeessä Bernhard Clairvauxlaiselle Kölnissä havaituista harhaoppisista, jotka väittivät seuraavansa apostolien jalanjalkia ja kieltäytyivät syömästä sukupuolisesta kanssakäymisestä peräisin olevia ruoka-aineita. Ryhmän jäsenet olivat kirjeen mukaan myös väittäneet, että heillä oli seuraajia lukuisissa maissa. He kieltäytyivät vaadittaessa luopumasta mielipiteistään, ja sen seurauksena villiintynyt väkijoukko poltti heidät roviolla. Voimatoimista huolimatta ainakin näennäisesti samankaltainen harhaoppi eli Kölnissä edelleen vuonna 1163, jolloin heistä kirjoittanut Eckbert Schönaulainen kutsui heitä kataareiksi lainaten termin Augustinukselta. Samoihin aikoihin Languedocin Lombersissa hyviksi miehiksi itseään kutsuvat väittelivät kirkonmiesten kanssa ja syyttivät paikallista piispaa harhaoppiseksi. Toulousessa huhuttiin asuvan areiolaisia, jotka uskoivat kahteen jumalaan. Lyonilainen kauppias luopui omaisuudestaan ja alkoi saarnata köyhyysihanteen puolesta. Hän sai nopeasti suuren joukon seuraajia, mutta liike tuomittiin harhaoppiseksi. Heidät tunnettiin valdesilaisina.¹⁰

R.I. Moore on nähnyt tällaisten liikkeiden esiinmarssin johtuvan pikemmin kirkon vallankäytön fokusoitumisesta marginaaliryhmiä vastaan, kuin harhaoppisiksi tuomittujen ajatusten yhtäkkisestä ilmestymisestä.¹¹ Heresiaan tarvittiin aina kaksi osapuolta: omalaatuisia uskonnollisia ajatuksia omannut taho sekä valtakirkko, joka tuomitsi ajatukset harhaoppisiksi.¹² Sen lisäksi, että varhaisia harhaoppitapaksia koskeva tekstimateriaali on äärimmäisen fragmentaarista, sitä leimaa kirkonmiesten tapa nimittää toimintaan liittyneitä henkilöitä ja ryhmiä termistöllä, joka oli heille tuttua esimerkiksi kirkkoisien kirjoituksista. Käytäntö ei ollut mielivaltainen ja noudatti omaa logiikkaansa,¹³ mutta siitä johtuen tekstien suhdetta siihen, miten liikkeissä mukana olleet ymmärsivät itsensä ja toverinsa, sopii epäillä.

Kun systemaattisemmat vastatoimet harhaoppisuutta vastaan aloitettiin 1200-luvulla, myös kirkonmiesten laatima tekstimateriaali lisääntyi. Suurin osa nykytutkijoiden käytössä olevasta keskiajan harhaoppisuuteen liittyvästä lähdemateriaalista koostuu inkvisitioprosessien aikana laadituista pöytäkirjoista sekä muista inkvisitioiden suorittamiseen liittyvistä teksteistä.¹⁴ Inkvisitiolähteitä on säilynyt 1200- ja 1300-luvuilta nykyisen Ranskan, Italian ja Saksan alueilta.¹⁵

---

¹⁰ Wakefield & Evans 1991, 126—138, 189—213, 243—244; Pegg 2008, 24. Valdesilaisista yleisesti ks. Biller 2001a.

¹¹ Keskeinen teesi hänen harhaoppisuuteen liittyvässä tuotannossaan. Ks. Moore 2006; Moore 2007; Moore 2014.

¹² Lambert 2002, 5.

¹³ Pegg 2008, 20—21.

¹⁴ Varsinaista tutkimusta pohjustavassa luvussa 2 perehdytään yksityiskohtaisesti harhaoppisuuden vastaisen toiminnan kehitykseen, inkvisitioihin ja inkvisitiopöytäkirjoihin.

¹⁵ Arnold 2010, 23. Ks. myös Barber 2006.

Erityisen paljon niitä on Languedocista¹⁶. Alue oli 1200-luvun alkuun asti käytännössä itsenäinen,¹⁷ paikallisaatelistolla oli paljon poliittista valtaa eikä 1100-luvun aikana muualla tapahtunut kirkon vallan keskittyminen ollut vielä tullut osaksi alueen arkea.¹⁸ Languedocin on tulkittu olleen verrattain avoin ulkopuolisille väestöryhmille ja kulttuurivaikutteille.¹⁹ Uskonelämä oli keskiajan kontekstissa poikkeuksellisen monimuotoista, ja katolisen papiston arvovalta oli heikkoa.²⁰ Paikalliskonteksti on tärkeä yritettäessä ymmärtää harhaoppisuutta,²¹ mutta kuten Malcolm Barber on huomauttanut, eivät yksittäiset tekijät, kuten huono papisto, riitä selittämään monimutkaista sosiaalista ilmiötä.²² Oletettavasti säilyneiden lähteiden paljous onkin ohjannut tulkintoja Languedocista harhaopin kehtona.²³

Vaikka saatavilla oleva tieto lienee määrällisesti vääristynyttä, ja tekstejä leimaavat kirkon viranomaisten vanhoista teksteistä lainaamat näkemykset, on problemaattisempikin aineiston perusteella selvää, että jotain oli meneillään. Languedocilaiset inkvisitiopöytäkirjat sisältävät paljon mainintoja ihmisistä, jotka olivat tekemisissä hyviksi miehiksi ja naisiksi kutsumiensa hurskaiden kanssa. He tunnustivat inkvisiittoreille osallistuneensa hyvien miesten suorittamiin uskonnollisiin rituaaleihin, antaneensa heille yösijaa ja ruokaa ja kuunnelleensa heidän opetuksiaan. Pöytäkirjojen mukaan he antoivat tietoa myös muista kotiyhteisöjensä jäsenistä, erityisesti sellaisista, joiden arveltiin esimerkiksi epäilyttävän käytöksen takia olevan harhaoppisia. Monet kielsivät koskaan edes nähneensä hyviä miehiä, mutta kirkon vastatoimien vakiinnuttamassa epäilyn ilmapiirissä pienikin poikkeama oikealta polulta tai yksittäinen ilkeä huhu saattoi johtaa siihen, että henkilö joutui inkvisiittorin eteen vastaamaan tekemisistään. Pöytäkirjoista on tavoitettavissa ainoastaan inkvisiittoreita tavalla tai toisella kiinnostanut osa niissä mainittujen ihmisten elämästä. Ongelmallisuudestaan huolimatta ne ovat varovaisen tutkijan käsissä varsin rikas kurkistusaukko tähän kirkon näkökulmasta harhaoppisuuden riivaamaan maailmaan.

---

¹⁶ Tässä tutkimuksessa Languedocilla tarkoitetaan yleisesti laajaa maantieteellistä aluetta nykyisen Etelä-Ranskan alueella. Se oli huomattavasti modernia Languedoc-Roussillonin hallintoaluetta laajempi. Keskiajalla se oli vuoteen 1229 asti itsenäinen Ranskan kuninkaan vallasta. Kulttuuriset ja kielelliset erityispiirteet erottivat sitä pohjoisemmista alueista. Languedocista keskiajalla tarkemmin ks. esim. Paterson 1993.

¹⁷ Given 1989, 338.

¹⁸ Lambert 2002, 90; Moore 2014, 189.

¹⁹ Paterson 1993, 344. Esimerkiksi muualla syrjittyihin juutalaisiin suhtauduttiin Languedocissa ilmeisesti varsin hyvin. Tarkemmin ks. Lambert 2002, 92.

²⁰ Barber 2013, 64—68. Vrt. kuitenkin Paterson 1993, 312—314, jonka mukaan tutkijoiden tulkinnoissa on eroja sen suhteen, näkevätkö he oikeaoppisen uskonelämän jonkinlaisessa alennustilassa keskiajan Languedocissa.

²¹ Lambert 2002, 6.

²² Barber 2013, 74—75.

²³ Esim. Peter Biller on saksalaisten harhaoppi-inkvisitioiden kontekstissa todennut, että mikäli niihin liittyviä lähteitä olisi säilynyt enemmän, saattaisi ymmärryksemme keskiajan harhaoppisuudesta ja sen maantieteestä olla hyvin erilainen. Tarkemmin ks. Biller 2001b, 311.

1.2 Historiografia

Harhaoppisuuden varhaisvaiheita koskevat tulkinnat jäävät väkisin keskustelunalaisiksi johtuen lähdemateriaalin vähäisyydestä.²⁴ Inkvisitiopöytäkirjojen kautta keskiajan harhaoppisuuden myöhäisempiä vaiheita tutkiva historiografia²⁵ on pitkä, ja tulkinnat ovat harvoin olleet yksimielisiä. Harhaoppisuuden historiaa tulkittiin pitkään kunkin aikakauden omien aatevirtausten kautta, ja siihen liittyvät asiat ovat usein palvelleet eri tahojen agendoja.²⁶ Keskiajan jälkeen harhaoppiasiat olivat pitkään protestanttisten ja katolisten tutkijoiden riitakapulana. Katoliset historioitsijat näkivät harhaoppiset osoituksena pahan jatkumosta maailmassa, protestantit taas mielsivät heidät aatteellisiksi esi-isikseen. Vastakkainasettelu on havaittavissa vielä Henry Charles Lea 1800-luvun lopulla julkaistusta kolmiosaisesta teoksesta *A History of the Inquisition of the Middle Ages* (1888)²⁷, jonka sanavalinnoista ja asenteellisuudesta paistaa Lea protestanttinen vakaumus. Teos itsessään on kuitenkin äärimmäisen pikkutarkka ja suurilta osin edelleen käyttökelpoinen. Myöhemmin esimerkiksi marxilaiset tutkijat ovat tulkinneet keskiajan harhaoppiset luokkataistelijoiksi ja selittäneet liikehdintää poliittisin motiivein.²⁸

Keskiajan tutkimuksessa on käyty laajaa ja pitkäaikaista keskustelua oikeusmateriaaliin sovellettavasta lähdekriitikistä 1900-luvun aikana.²⁹ Inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon suhdetta elettyyn todellisuuteen on osattu epäillä jo kauan, ja tarkan lähdemateriaalityöskentelyn ja tekstilähtöisen historiantutkimuksen traditio on aihepiirin parissa vahva. Tekstit olivat kuitenkin pitkään vain lähteitä, joiden kautta tutkija saattoi lähdekriittisten menetelmien avulla kurkistaa menneisyyteen. Historiankirjoitukseen alettiin hiljalleen lainata paljon tekstikriittistä teoriaa ja menetelmiä muilta tieteenaloilta, minkä seurauksena 1900-luvun kuluessa tapahtui muutos siinä, miten harhaoppisuuteen liittyvät tekstit itsessään ymmärretään. Teksteistä ja niiden tuottamisesta tuli osa historiallista todellisuutta, joka täytyi pystyä selittämään. Herbert Grundmannin 1920- ja 1930-lukujen tuotannolla on ollut tässä suhteessa suuri vaikutus. Juuri hän nosti tekstit ja niiden syvemmän ymmärtämisen tarkastelun keskiöön. Hänen harhaoppisen stereotyypin ja inkvisiittorin esittämiä kysymyksiä käsittelevät tutkimuksensa ovat olleet urauurtavia samoin kuin hänen tapansa käsitellä harhaoppisuutta ja oikeaoppista uskonharjoittamista saman ilmiön eri puolina.³⁰

---

²⁴ Biller 2001b, 312; Callahan 2006, 32; Moore 2014, 89—90.

²⁵ Käyttökelpoisia yleisesityksiä aihepiirin historiografiasta ks. esim. Arnold 2001, 4—6; Bruschi & Biller 2003b, 6—19; Pegg 2001; Sackville 2011, 2—9.

²⁶ Biller 2001b, 317—319. Varhaisesta historiografiasta ks. erityisesti Borst 2012, 17—74.

²⁷ Lea 1888.

²⁸ Sackville 2011, 2. Ks. myös Barber 2013, 247—249; Biller 2006, 5.

²⁹ Wetzstein 2004, 10—11.

³⁰ Bruschi & Biller 2003b, 8—9, 18—19; Sackville 2011, 3—4.

Grundmannin tekemiä avauksia kehitettiin eteenpäin 1970-luvulla, vaikka hänen ajatuksensa tulivat hieman hitaasti ainakin englanninkielisten tutkijoiden tietoon. Robert Lerner sovelsi Grundmannin oppeja ja onnistui teoksessaan *The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages* (1972)³¹ osoittamaan, että niin sanottu vapaan hengen kerettiläisyys oli 1300-luvulla konstruoitu tyhjästä, pakottamalla kuulusteltuja myöntämään täysin kirkonmiesten itsensä muotoilemia ajatuksia. Myös Grado Merlo noudatti vastaavanlaista lähestymistapaa tutkiessaan italialaista inkvisitiomateriaalia. Lerner ja Merlo tekivät Grundmannin inspiroimasta lähteiden lukutavasta tutkimuksellisen normin. Heidän käyttämäänsä lähdemateriaalia yhdisti kuitenkin se, että molemmissa mainitut ihmiset myönsivät täysin epäuskottavia asioita, joten niiden dekonstruoinnin tarve oli ilmeinen. Languedocilaisten inkvisitiopöytäkirjojen sisältämä tieto on arkisempaa, ja sen rakentumisen periaatteet hienovaraisempia.³² Se kostautui esimerkiksi Emmanuel Le Roy Ladurielle, joka suhtautui materiaaliin hieman liian huolettomasti Montaillon kylän asukkaiden elämää käsittelevässä tutkimuksessaan³³. Hänen tutkimuksensa fokus ei kuitenkaan ollut suoranaisesti harhaoppisuudessa, vaan pyreneläisten talonpoikien mentaliteetissa ja paikalliskontekstissa.

Tekstikeskeinen tutkimustraditio jatkuu edelleen. Esimerkiksi Peter Biller on tutkinut sitä, miten tekstinsisäiset topokset rakensivat todellisuutta. Kaksi hänen kollegoidensa kanssa toimittamaa artikkelikokoelmaa *Heresy and Literacy, 1000—1530* (1994)³⁴ ja *Texts and the Repression of Medieval Heresy* (2003)³⁵ ovat koonneet yhteen monien eri nykytutkijoiden teemaan liittyviä tutkimuksia. Myös Merlo on jatkanut samoilla linjoilla ja osoittanut, että valdesilaisuuden kontekstissa harhaoppisuuden vastaisiin teksteihin niiden laatijoiden toimesta pakotettu koherenssi luo illuusion hajanaisista ryhmistä yhtenä kokonaisuutena. Tutkimuksen nykyiseksi konsensukseksi on vakiintunut ajatus siitä, että vaikka inkvisiittoreiden pöytäkirjat ja muut tekstit ovat suhteessa todellisuuteen, menneisyyden tapahtumista on tavoitettavissa ainoastaan tämä tekstuaalinen taso.³⁶

Historiankirjoituksessa pitkällä aikavälillä tapahtunut näkökulman siirtymä kirkkohistoriasta elettyyn uskoon ja samalla eliittihistoriasta tavallisiin ihmisiin, on näkynyt myös keskiajan harhaoppisuuden historiografiassa.³⁷ Tutkimuksen fokus on siirtynyt tarkastelemaan inkvisitiolähteissä mainittuja

---

³¹ Lerner 2007.

³² Bruschi & Biller 2003b, 16—17; Sackville 2011, 4—5.

³³ Le Roy Ladurie 1990. Tutkimuksen saamasta kritiikistä ks. erityisesti Boyle 1981.

³⁴ Biller & Hudson 1994.

³⁵ Bruschi & Biller 2003a.

³⁶ Sackville 2011, 5—9.

³⁷ Arnold 2010, 9—10.

tavallisia ihmisiä,³⁸ mutta kysymyksenasettelut ovat edelleen voimakkaasti kiinni tekstikriittisessä traditiossa. Viime aikoina näihin asioihin ovat syventyneet erityisesti John Arnold ja Caterina Bruschi. Arnoldin teos *Inquisition and Power: Catharism and the Confessing Subject in Medieval Languedoc* (2001)³⁹ ruotii sitä, millaiset vallan mekanismit vaikuttivat inkvisiittoreiden pöytäkirjojen sisältämän tekstin syntyyn. Bruschi taasen on painottanut teoksessaan *The Wandering Heretics of Languedoc* (2009)⁴⁰ kuulusteltavien asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia pöytäkirjojen sisältämään tietoon. Hän on pyrkinyt tunnistamaan teksteistä suodattimiksi kutsumiaan elementtejä, jotka vaikuttivat tiedon rakentumiseen, ja jotka tiedostamalla tutkija pystyy kriittisemmin pohtimaan pöytäkirjatekstin suhdetta todellisiin tapahtumiin.⁴¹ Mark Pegg on perehtynyt siihen, miten inkvisiittoreiden esittämät kysymykset muokkasivat niiden kohteiksi joutuneiden ihmisten ymmärrystä omasta elämästään.⁴² Vastaavia lähestymistapoja on sovellettu myös heresiaa käsittelevään poleemiseen tekstimateriaaliin. Lucy Sackville on vastikään yhdistänyt näitä tutkimusperinteitä ja lähdemateriaalityyppejä perehtyessään laajemmin 1200- ja 1300-luvuilla eläneiden kirkonmiesten periaatteisiin ymmärtää harhaoppisuutta ja eri tekstityyppien keskinäisiin sisällöllisiin suhteisiin.⁴³ Käytännössä kaikki uudempi aihepiiriä käsittelevä tutkimus tiedostaa tekstikriittisen tutkimustradition merkityksen ja rakentaa oman analyysinsa sen pohjalle. Toisinaan varsinaisessa lähdeytöskentelyssä tiedon rakentuminen ja sen vaikutus kulloinkin käsitellyssä olevan pöytäkirjatekstin sisältämään tietoon jää kuitenkin hieman pinnalliseksi. Katson itse, että inkvisitiomateriaalia tulee sen problemaattisuuden takia tarkastella aina tiedon rakentumisen näkökulmasta, vaikka varsinaisen tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena olisi jokin muu pöytäkirjojen tekstissä esiintyvä ilmiö.

Vaikka tekstikriittinen lähestymistapa inkvisitiopöytäkirjoihin on vakiintunut, ovat tutkijoiden välillä vallitsevat näkemuserot niiden tulkitsemisesta edelleen varsin suuria. Ongelmallisimpia osa-alueita keskustelussa on käsitteistö, jolla pöytäkirjojen kuvaamasta hyviin miehiin liittyvästä uskonelämästä halutaan puhua. Historiankirjoituksessa on jo pitkään ollut vakiintuneena tapana kutsua hyviä miehiä ja heidän maallikkoseuraajiaan kataareiksi.⁴⁴ Mark Pegg on kuitenkin painokkaasti huomauttanut,

---

³⁸ Chris Sparks on ollut oman tutkimuksensa relevanssia perustellessa sitä mieltä, että harhaoppisuuteen liittyviä asioita tutkivat historioitsijat ovat jättäneet eri liikkeitä sympatiseeranneet maallikot paitsioon tutkimuksessaan. Mielestäni väite on kuitenkin hieman liioiteltu, koska suurin osa tutkijoiden käytössä olevasta tekstimateriaalista on peräisin maallikoiden kuulusteluista laadituista pöytäkirjoista. Tarkemmin ks. Sparks 2014, 1–2.

³⁹ Arnold 2001.

⁴⁰ Bruschi 2009.

⁴¹ Arnoldin ja Bruschin ajatuksiin ja niiden keskinäiseen suhteeseen perehdytään tarkemmin tutkimusta pohjustavassa luvussa 2, koska niiden syventäminen on tärkeässä osassa myös tässä tutkimuksessa.

⁴² Pegg 2005.

⁴³ Sackville 2011.

⁴⁴ Esim. aihepiiriin yleisesitykset on tapana otsikoida sen mukaisesti. Ks. esim. Barber 2013; Borst 2012; Lambert 1998.

että kyseinen termi oli keskiajalla hyvin harvinainen, ja muutamiin kirkonmiesten kirjoittamiin teksteihin, joissa se esiintyy, se oli lainattu antiikin harhaoppeja kuvailevien kirkkoisien kirjoituksista. Pegg mukaan kataari-sanankäyttö asettaa virheellisesti tulkinnan ennako-odotukseksi koherentin uskonnollisen liikkeen. Hänen mielestään hyvien miesten ja heidän seuraajiansa näkeminen idästä⁴⁵ tulleille dualistisille⁴⁶ opeille uskonsa perustaneena uskontokuntana on akateemista fantasiaa, joka asettaa liikaa painoarvoa ajassa ja paikassa toisistaan erillisten ajatusrakenteiden yhteyksille paikallisen variaation kustannuksella. Kyse oli pikemminkin inkvisiittoreiden tavasta tulkita Languedocin hengenelämän omintakeisia muotoja ja ihmisten arkista vuorovaikutusta pyhyttä edustaneiden hyvien miesten kanssa.⁴⁷

Pegg on hyökännyt myös laajemmin keskiajan harhaoppisuuden historioGRAFISTA konsensusta vastaan. Hän on syyttänyt esimerkiksi Peter Billeriä väärän paradigman vaalimisesta, koska sen kumoaminen veisi hänen mukaansa pohjan paitsi Billerin omalta tuotannolta myös laajemmin koko keskiajan uskonnollisuuden ymmärtämiseltä.⁴⁸ Pegg ei ole pyrkinyt uudelleenmuotoilemaan keskeisimpiä väitteitään, vaan on toistanut niitä lähes sanasta sanaan tutkimuksissaan jo kymmenen vuoden ajan. Lisäksi hän on ollut sitä mieltä, ettei kiistassa ole löydettävissä kompromisseja.⁴⁹ Radikalismista ja kärkevästä tyylistään huolimatta hänellä on hyvin perusteltuja näkemyksiä. Hienovaraisen, variaatiot ja yksityiskohdat huomioonottavan lähdeyöskentelyn peräänkuulutus sekä vallitsevien, paikoin asioita yksinkertaistavien paradigmojen haastaminen ovat hedelmällisiä ja innoittavia lähtökohtia uusille tulkinnoille, joita sovelletaan eteenpäin myös tässä tutkimuksessa.

Verrattuna keskiajan harhaoppisuuden pitkään historiografiaan suullinen informaatio, huhut ja kuulopuheet, sekä näiden seurauksena syntynyt sosiaalinen maine ja sen juridinen ilmentymä *fama*, ovat uudempia historiallisen kiinnostuksen kohteita. Se johtuu varsinkin keskiajan tutkimuksen

---

⁴⁵ Bernard Hamilton on näkemyksen kiivas kannattaja. Hänen mukaansa hyvien miesten uskon itäiset juuret on onnistuttu osoittamaan aukottomasti, eikä yksikään hyvämaineinen tutkija epäile asiaa. Tarkemmin ks. Hamilton 1981, 21; Hamilton 1994, 38. Vastaväitteitä vähättelemään pyrkivästä tyylistä ja sanavalinnoista huolimatta Hamiltonin teesit perustuvat käytännössä arvailuun. Aiheeseen liittyvästä keskustelusta tarkemmin ks. esim. Barber 2013, 11–12.

⁴⁶ Uskonnon kontekstissa dualismilla tarkoitetaan uskoa kahteen voimaan. Perinteisen historiografisen tulkinnan mukaan hyvät miehet uskoivat kahteen jumalaan: hyvään ja pahaan. Paha jumala oli luonut maallisen maailman, hyvä jumala ainoastaan sielut. Tästä johtuen kaikki materiaallinen oli paha. He uskoivat myös sielunvaellukseen, joka jatkui niin kauan, että ihminen kuoli hyvien miesten oikeanlaisin rituaalein siunaamassa tilassa, jolloin sielu pääsi viimein hyvän jumalan luo taivaaseen. Aiheesta yleisesti ks. esim. Barber 2013, 90–117. Tulkinta systemaattisesta dualistisesta uskonnosta 1100–1300-lukujen Languedocissa on kuitenkin viimeaikoina jakanut tutkijoiden mielipiteitä voimakkaasti. Aihepiiriin liittyvästä keskustelusta tarkemmin ks. esim. Arnold 2010, 11, 28; Pegg 2008, 46; Taylor 2000; Taylor 2013; Zbiral 2010a; Zlatar 2011.

⁴⁷ Pegg 2001, 183–184; Pegg 2005, 17–18; Pegg 2006, 228–229; Pegg 2008, x, 20–27; Pegg 2011, 580–590.

⁴⁸ Pegg ja Billerin välisen debatin yksityisohdista tarkemmin ks. erityisesti Biller 2010; Pegg 2011.

⁴⁹ Pegg 2011, 599.

kontekstissa siitä, että niiden tutkimiseen soveltuva lähdemateriaali on niukassa,⁵⁰ mutta katson, että harhaoppi-inkvisitioiden⁵¹ pöytäkirjat ovat materiaali, jonka kautta näihin häilyviin ilmiöihin pääsee käsiksi. Siksi niihin sovellettavaa analyysia näiden kysymyksenasettelujen parissa on kehitettävä pidemmälle. Aihepiirin parissa työskennellyt Chris Wickham on selittänyt huhupuheiden tutkimukseen liittyvän teorian kehittymättömyyttä sillä, että huhupuhe nähdään nykyajan perspektiivistä moraalisesti vääränä ja siksi vähemmän legitiiminä tutkimuskohteena. Hänen mukaansa on erikoista, ettei aiheen tutkimus ole ottanut ilmaa siipiensä alle esimerkiksi sosiolingvistiikan ja *oral historyn* parissa tapahtuneen kehityksen seurauksena. Kyseessä on kuitenkin todellinen ilmiö, johon useimmat osallistuvat, ja siksi aiheen marginaalisuus tutkimuksessa on Wickhamin mukaan kummallista.⁵²

Keskiajan tutkimuksen ulkopuolella huhupuheiden kaltaiset ilmiöt ovat olleet tutkimuksen kohteena jo hieman pidempään. Keskiajan kontekstissa aihepiiriin liittyviä avauksia on tehty vasta muutaman viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana, vaikka kyseiset ilmiöt olivat silloin merkittävä osa sosiaalista ja juridista elämää.⁵³ Erityisesti ranskankieliset tutkijat ovat tarttuneet aiheeseen, ja esimerkiksi Yves Renouard on julkaissut monia tärkeitä tutkimuksia liittyen informaatioon ja sen liikkeeseen keskiajalla.⁵⁴ Vuonna 1993 ranskalainen *Médiévales*-julkaisu omisti kokonaisen teemanumeron mainetta ja *famaa* käsitteleville artikkeleille. Hans Joachim Neubauer on käsitellyt huhuja pitkällä aikavälillä kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta,⁵⁵ ja esimerkiksi Edward Peters on tutkinut juridisen maineen kääntäpuolen, *infamian*, merkitystä keskiajan oikeushistoriassa.⁵⁶ Christian Krötzl on pohtinut *faman* merkitystä todistusaineistona pyhimyskandidaattien ihmeistä keskiaikaisten kanonisaatioprosessien kontekstissa.⁵⁷ Erityisen tärkeänä avauksena voidaan pitää Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin toimittamaa artikkelikokoelmaa *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe* (2003)⁵⁸, joka kokoaa tutkimuskentän lankoja yhteen ja sisältää useiden eri tutkijoiden pohdintaa hyvän ja huonon maineen merkityksestä esimerkiksi normatiivisen oikeusmateriaalin, juridisten pöytäkirjojen ja keskiaikaisen kirjallisuuden perusteella.

---

⁵⁰ Gauvard 2011, 23; Krötzl 2012, 372—373.

⁵¹ Keskiajalla oli monenlaisia inkvisitioita. Harhaoppi-inkvisitiolla tarkoitetaan tietynlaista, spesifisti harhaoppisuutta vastaan suunnattua oikeusprosessia. Siitä käytettiin nimitystä *inquisitio hereticae pravitatis*.

⁵² Wickham 1998, 9—10.

⁵³ Fenster & Smail 2003c, 8. Huhupuheita koskevista antropologisista teorioista lyhyesti ks. esim. Neubauer 1999, 116; Wickham 1998, 10.

⁵⁴ Gauvard 2004, 11—12.

⁵⁵ Neubauer 1999.

⁵⁶ Peters 1990.

⁵⁷ Krötzl 1998; Krötzl 2004.

⁵⁸ Fenster & Smail 2003a.

Aihepiiriin liittyviä avauksia on siis tehty moniin eri suuntiin, mutta nähdäkseni siihen liittyvät tutkimukset eivät ole vielä ehtineet keskustella riittävästi toistensa, tai muun tutkimuksen kanssa. Siitä johtuen ne ovat usein yhteen hyvin spesifiin kontekstiin sidottuja. Lisäksi useimmat artikkelit ovat vain pintaraapaisuja mielenkiintoiseen ja monimutkaiseen aiheeseen, jolloin laajempi systemaattinen lähdeanalyysi on jäänyt hieman puuttumaan.⁵⁹ Oikeusmateriaalia käyttävää tutkimusta, jossa perehdytään esimerkiksi *famaan*, leimaa myös se, että siinä ei useinkaan mennä syvemmälle juridisen ja sosiaalisen sfäärin vuorovaikutukseen, vaan tarkastellaan tutkittavaa ilmiötä vain yhdestä näkökulmasta.⁶⁰ Juridisen pöytäkirjamateriaalin kaltainen tekstikokonaisuus syntyi usean ihmisen vuorovaikutuksen seurauksena, ei pelkästään tutkintaa johtaneen viranomaisen toimesta. Tutkimuksissa ei mielestäni ole myöskään otettu riittävän hyvin huomioon sitä, että esimerkiksi ihmisen maineella oli monta eri yleisöä ja tulkitsijaa, ja kuulustelun kautta oikeuspöytäkirjan tekstiin päätyneet maininta on vain yksi monista mahdollisista tulkinnoista. Inkvisitiopöytäkirjoissa ja muussa vastaavassa materiaalissa esiintyvät ihmiset eivät olleet homogeeninen massa, joka olisi tulkinnut esimerkiksi huhuja tietyn yhteisön jäsenen epäilyttävästä käytöksestä aina samalla tavalla.

1.3 Kysymyksenasettelu, metodologia ja tutkimuksen relevanssi

Oma kysymyksenasetteluni pyrkii tuomaan uutta tietoa keskiajan harhaoppisuuden pitkään tutkimustraditioon yhdistämällä hienovaraisen tekstikriittisen lähdeanalyysin mainetta, kuulopuheita ja muuta suullista informaatiota käsittelevän historiografian tuoreempiin ja vähemmän koluttuihin näkökulmiin. Lähestymistapani mahdollistaa inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumisen aiempaa tarkemman analyysin, koska tarkastelun keskiöön nostetaan siihen vaikuttaneita piirteitä, jotka on aiemmin ohitettu.

Tutkimuskysymykseni on: miten maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio näkyvät 1200-luvun loppupuolen harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjoista, ja mikä niiden merkitys oli näissä oikeusprosesseissa sekä niiden koskettamien ihmisten elämässä? Vastaan tutkimuskysymykseeni käsittelemällä pöytäkirjojen sisältämää toisen käden informaatiota mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Luvussa kolme tarkastelen sitä, mistä ihmiset puhuivat yhteisöissään, ja miltä osin nämä puheet ovat jälkikäteen tavoitettavissa pöytäkirjojen tekstistä. Sen jälkeen, kun tämä on kartoitettu, syvennyn luvussa neljä siihen, miten inkvisiittorit käyttivät heille välitettyä toisen käden informaatiota tutkimuksissaan. Luvussa viisi pohdin sitä, mikä maineen, kuulopuheiden ja muun

---

⁵⁹ Ks. esim. Gauvard 1993; Telechea 2007; Wickham 1998.

⁶⁰ Ks. esim. Théry 2003.

suullisen informaation merkitys oli hyvien miesten ja heidän seuraajiensa elämässä. Näitä lukuja pohjustetaan inkvisitioiden kehittymistä ja inkvisiittoreiden pöytäkirjoja käsittelevässä luvussa kaksi. Luvussa kuusi esitän päätelmäni ja ideoita tutkimusteeman syventämisestä.

Tutkimusotteeni on kvalitatiivinen ja metodologisesti hyvin soveltava. Perusmenetelmänä toimii kriittinen tekstianalyysi. Lähestyn keskeisimpänä lähdemateriaalinani toimineita pöytäkirjoja kokonaisuutena ja muodostan kokonaiskuvaa siitä, millä tavoin inkvisiittorille raportoitu suullinen toisen käden informaatio näkyy tekstistä. Keskeisessä asemassa on tällaisen informaation ymmärtäminen tiedon rakentumisen elementtinä, eli miten ja miltä osin se vaikutti pöytäkirjojen sisältämään tietoon. Kysymyksenasetteluuni liittyviä pöytäkirjamerkintöjä käsitellään tämän kokonaisuuden osina. Jokaisessa yksittäisessä tapauksessa on kuitenkin erittäin tärkeää punnita hyvin tarkasti sitä, miksi pöytäkirjassa lukee niin kuin siinä lukee, ja mikä tekstin suhde on sekä kuulustelutilanteeseen että siinä mainittuihin tapahtumiin tekstin takaisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Kun tutkimustehtävää lähestytään lähdemateriaalivetoisesti, ja jokaiseen yksittäiseen pöytäkirjamerkintään suhtaudutaan erittäin kriittisesti, pystytään rakentamaan mahdollisimman hienovaraisia ja pienetkin yksityiskohdat huomioon ottavaa synteisiä vastauksia tutkimuskysymykseeni.

Tutkimukseni on erityisen relevantti siksi, että se keskustelee useiden eri tutkimustraditioiden kanssa. Peter Billerin mukaan siitä huolimatta, että inkvisitiolähteet värittävät todellisuutta, ne tarjoavat siitä myös tietoa. Siksi niitä pitää osata lähestyä oikealla tavalla ja miettiä, miten ne ovat muodostuneet.⁶¹ David Zbiralin arvion mukaan inkvisitiotekstien luotettavuus ja suhde elettyyn elämään on tutkimuksessa vasta alkeellisen keskustelun tasolla.⁶² Myös John Arnold ja Caterina Bruschi ovat olleet samoilla linjoilla painottaessaan, että pöytäkirjoja ei voi erottaa historiallisesta tilanteesta, jossa ne syntyivät. Ne eivät välitä passiivisesti informaatiota, vaan rakentuvat kuulustelun molempien osapuolten hienovaraisesta dialektisesta vuorovaikutuksesta, jonka vivahteita täytyy oppia ymmärtämään paremmin. Historioitsijan tehtäväksi jää dekonstruoida loogiset mekanismit, jotka synnyttivät pöytäkirjojen tekstin.⁶³ Ihmisten maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio oli osa sekä inkvisiittorin että kuulusteltavien vaihtelevissa määrin omaamaa tietoa, joka osaltaan vaikutti voimakkaasti pöytäkirjatekstien rakentumiseen. Siksi on erittäin perusteltua pohtia esimerkiksi sitä, missä määrin yhteisön puheet ovat tavoitettavissa pöytäkirjoista tai miten

---

⁶¹ Biller 2006, 21. Ks. myös Taylor 2011, 321.

⁶² Zbiral 2010b, 219.

⁶³ Arnold 2001, 8, 79; Bruschi 2003, 220; Bruschi 2009, 49.

inkvisiittorit käyttivät tietojaan näistä puheista tai ihmisten maineesta hyödyksi tutkimuksissaan. Kuulusteltavilla oli vahva rooli tämän informaation haltijoina eli tutkimuksen osaltaan myös tasapainottaa kuvaa kuulustelun osapuolten välisestä suhteesta pöytäkirjan sisältämän tiedon rakentajina.

Bruschi on myös huomauttanut, että historioitsijat ovat huomioineet huonosti inkvisitioprosessin dokumentaation ja oikeudenharjoittamisen käytännön välistä matkaa,⁶⁴ ja Laura Stern on ollut samaa mieltä julkista mainetta juridisesta näkökulmasta käsittelevässä tutkimuksessaan.⁶⁵ Edward Petersin mukaan harhaoppi-inkvisiittorit hälvensivät *faman* käyttämistä koskevia sääntöjä ja sovelsivat niitä vapaamuotoisesti.⁶⁶ Hän ei kuitenkaan avaa väitettään tarkemmin, mutta siihen voidaan ottaa kantaa inkvisitiopöytäkirjojen yksityiskohtaisella analyysillä. Tutkimukseni avaa paitsi normatiivisen oikeuskäsityksen ja inkvisiittoreiden harjoittaman käytännön tutkimusprosessin suhdetta, myös laajemmin sosiaalisen ja juridisen sfäärin suhdetta pohtimalla tutkimusten kohteiksi joutuneiden tavallisten ihmisten roolia niiden suorittamisessa.⁶⁷ On itsestään selvää, että Languedocissa kiersi harhaoppisuuteen liittyviä huhuja. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan systemaattisesti pöytäkirjojen sisältämää tietoa niistä ja pohditaan sen roolia inkvisitioprosessissa. Thomas Mayer on todennut, että usein tutkimuksissa tarkastellaan inkvisitioiden uhreiksi joutuneita, ei prosessia itsessään. Hän pitää sitä esteenä ilmiön tarkemmalle ymmärtämiselle.⁶⁸ Tässä tutkimuksessa punnitaan molempia aspekteja. Tarkastelun keskiössä on sekä prosessi että sen kohteeksi joutuneet ihmiset. Saman ilmiön eri osia on katsoakseni turha lähteä erottelamaan. Tärkeintä on kokonaisuuden ymmärtäminen mahdollisimman yksityiskohtaisesti.

Pöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumisen periaatteet on tärkeää ymmärtää myös siksi, että harhaoppi-inkvisiittoreiden tuli tarkistuttaa keräämänsä todistusaineisto oikeusoppineella ennen tuomioiden julistamista.⁶⁹ On epäselvää, minkä materiaalin perusteella konstultaatio tarkalleen ottaen tapahtui, mutta on perusteltua olettaa, että juristit tekivät suosituksensa tuomioista inkvisiittoreiden pitkälle jalostaman informaation perusteella. Siitä johtuen tiedon rakentumisella oli valtava merkitys harhaoppisuudesta syytetyn kohtalolle. Yksittäisten kuulusteltavien tulkinnat tuottivat tätä tietoa,

---

⁶⁴ Bruschi 2003, 219.

⁶⁵ Stern 2006, 662.

⁶⁶ Peters 1990, 79—80.

⁶⁷ Vrt. Brundage 1995, 4, jonka mukaan kanonisen oikeuden käytännönsovellusten historia on pitkälti kirjoittamatta. Hänen mukaansa oikeusdokumentit voivat antaa paljon tietoa esimerkiksi lain ja yhteisön suhteesta sekä ihmisten lakiin ja lainkäyttöön liittyvistä ajatuksista.

⁶⁸ Mayer 2013, 4.

⁶⁹ Kelly 2014, 947.

mutta asiaan ei ole muussa tutkimuksessa otettu juuri kantaa tästä näkökulmasta. Pöytäkirjatekstin rakentumisesta on hyvä pohtia myös esimerkiksi siksi, että tutkijat ovat harmitelleet sitä, että useimmissa tapauksissa kuulusteltujen lopullisesta kohtalosta ei ole tietoa. Mark Pegg on jopa todennut, että tuomioiden puuttuminen on niin suuri antiklimaksi, että tutkijan näkökulmasta pöytäkirjat ovat kuin salapoliisiromaaneja ilman loppuratkaisua.⁷⁰ Tuomiodokumentaatio oli kuitenkin huomattavasti riisutumpaa ja yksityiskohdattomampaa kuulusteluista laadittuihin pöytäkirjoihin verrattuna.⁷¹ Voisi siis väittää, että Peggien suru on siinä mielessä hieman turhaa, että kuulusteltavan kohtalosta voidaan esittää melko perusteltuja arvauksia jo pelkän pöytäkirjan perusteella, ja niistä on lakonisiin tuomiokirjoihin verrattuna huomattavasti paremmin tavoitettavissa se, miksi ja miten kuulusteltava oli joutunut ongelmiin, ja miten hän oli pyrkinyt selviytymään niistä.

Christiane De Craecker-Dussart on peräänkuuluttanut tarvetta tutkia esimerkiksi kuulopuheita ja niiden merkitystä keskiajan kontekstissa huomattavasti nykyistä tarkemmin.⁷² Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin mukaan puhetta ja muuta suullista informaatiota on tutkittu varsin vähän, ja erityisesti kysymys siitä, miksi maine ja puhe olivat niin tärkeitä elementtejä yhteisöllisessä elämässä keskiajalla, on jäänyt vähemmälle huomiolle.⁷³ Tästä johtuen tarkastelun ulottaminen epistemologisten mahdollisuuksien rajoissa myös pöytäkirjatekstin takaiseen todellisuuteen on perusteltua. Chris Wickhamin mukaan yhteisöissä vallitsee aina kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan ihmisten on toimittava. Maine, puheet ja muu suullinen informaatio ovat hyviä johtolankoja joita seuraamalla voimme päästä näiden sosiaalisten sääntöjen jäljille.⁷⁴ Esimerkiksi Emmanuel Le Roy Ladurie onkin inkvisitiopöytäkirjojen kontekstissa todennut, että eräänlainen kunnian menettämisen ja häpeän pelko olivat hänen tarkastelemiensa 1300-luvun alun pyreneläisten talonpoikien moraalikäsitteiden keskiössä,⁷⁵ mutta hän ei systemaattisesti osoita väitteensä näkymistä käyttämästään lähdemateriaalista. Tarkentavalle tutkimukselle on siis tilaa.

Pohtimalla näitä kysymyksiä tutkimuksessa pystytään ottamaan kantaa myös harhaoppisuuden historiografiassa käynnissä oleviin keskusteluihin esimerkiksi hyvien miesten ja heidän seuraajiensa tavoista harjoittaa uskonelämäänsä, sekä siihen, miten siihen liittyvää tietoa tulisi tulkita. Hyviin miehiin liittyvää historiografista konsensusta tarkennetaan jatkuvasti,⁷⁶ ja tämä tutkimus asettuu

---

⁷⁰ Pegg 2005, 126—127. Ks. myös esim. Taylor 2011, 235.

⁷¹ Sackville 2011, 133.

⁷² De Craecker-Dussart 2012, 176.

⁷³ Fenster & Smail 2003c, 8.

⁷⁴ Wickham 2003, 26.

⁷⁵ Le Roy Ladurie 1990, 200.

⁷⁶ Taylor 2011, 30.

vahvasti osaksi myös tätä keskustelua. Mark Pegg in mukaan keskiajalta polveutuva ontuva ymmärrys harhaopeista jatkuu tutkimuksessa edelleen, kun harhaopit ymmärretään vain uskonnollisina doktriineina.⁷⁷ Syventymällä harhaoppiseksi leimatun toiminnan sosiaaliseen puoleen voidaan Pegg in esittämää kritiikkiä tarkentaa. Pohtimalla yhteisön puheita ja ihmisten tulkintoja toistensa maineesta sekä tällaisen informaation soveltamista arjessa, voidaan myös kommentoida esimerkiksi pöytäkirjoissa esiintyvien ihmisten ja ilmiöiden kategorisointia. Se on jakanut tutkijoiden mielipiteitä ja vaikuttaa voimakkaasti heidän tulkintoihinsa. Puheiden ja niistä seuranneiden tulkintojen perusteella voidaan myös pohtia muun muassa sitä, miten ihmiset ymmärsivät itseään ja muita ja toimivat tämän tiedon perusteella, sekä missä määrin inkvisitioiden suorittaminen itsessään vaikutti ihmisten ajatteluun kollektiivisella tasolla. Pegg onkin painottanut, että hyviä miehiä pitäisi pyrkiä ymmärtämään osana heidän kotiyhteisöjensä arkista elämänrytmiä.⁷⁸ Hänen ajatustensa valossa onkin perusteltua kääntää tutkimuksellinen katse juuri languedocilaisten yhteisöjen puheisiin.

Maineen tai sitä ruokkineiden puheiden merkitys ei ole kadonnut sosiaalisesta elämästä nykyaikanakaan.⁷⁹ Vaikka inkvisiittorit eivät enää kiertele kuulustelemassa ihmisiä, ovat hyvin samantyyppiset maineen muodostumiseen ja suullisen informaation välitykseen liittyvät prosessit edelleen osa ihmisten arkielämää. Kyseiset ilmiöt ovat katsoakseni hyvin ajattomia ja universaaleja, ja juuri sen huomaamisessa piilee niiden tutkimisen mielekkyys. Chris Wickham onkin mielestäni hieman turhaan katsonut tarpeelliseksi puolustella niiden tutkimista.⁸⁰ Maine ja suullinen informaatio laajemminkin ovat paikkaan ja aikaan katsomatta aina ajankohtaisia ja relevantteja ilmiöitä pyrittäessä ymmärtämään ihmislajin sosiaalista toimintaa.

1.4 Käsitteistö

John Arnoldin mukaan nimistä tulee helposti leimoja, jotka värittävät paitsi inkvisitiopöytäkirjojen tekstiä myös niitä tulkitsevaa historiankirjoitusta.⁸¹ Arnoldin varoitusten siivittämänä luovun tietoisesti tutkimuksessa perinteisestä kataari-termistä. Termin varomattoman käytön ympärillä pyörivä historiografinen debatti on osoittanut sen ongelmalliseksi yksinkertaistukseksi, joka rakentaa virheellistä kuvaa mahdollisen uskonnollisen liikkeen sisäisestä koherenssista ja kansainvälisestä luonteesta. Ihmisten näkeminen tällaisen ainakin osin jälkikäteen kuvitellun liikkeen jäsenenä peittää alleen lähdemateriaalista kumpuavia hienovaraisia yksityiskohtia. Harhaoppisiksi miellettyjen

---

⁷⁷ Pegg 2008, 25.

⁷⁸ Pegg 2001, 190—191; Pegg 2006, 239.

⁷⁹ Fenster & Smail 2003b, 210; Fenster & Smail 2003c, 9.

⁸⁰ Wickham 1998, 3.

⁸¹ Arnold 2001, 138.

tahojen kanssa vuorovaikuttaminen oli ajassa elävä sosiaalinen prosessi pikemmin kuin selkeä identiteetti toiminnassa mukana olleille. Yksilötasolla esimerkiksi lojaliteetit saattoivat olla tapauskohtaisesti hyvin vaihtelevia. Samoista syistä luovun muussa tutkimuksessa tyypillisestä tavasta kutsua inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa mainittuja hyviä miehiä perfekteiksi. Se ei mitään ilmeisimmin ollut termi, jota heidän kanssaan tekemisissä olleet ihmiset käyttivät.⁸² Kataarien ja kataariperfektien sijaan puhun tutkimuksessani yksinkertaisesti hyvistä miehistä (*boni homines*) ja heidän seuraajistaan (*credentes*). Tarkoitan jälkimmäisellä ihmisillä, joilla oli pöytäkirjojen tarjoaman tiedon perusteella ainakin hetkittäistä halua olla riskeistä huolimatta tekemisissä hyvien miesten kanssa. Heitä ei ole aina kategorisoitu pöytäkirjassa millään spesifillä termillä, mutta heidän aktiivisuutensa käy muilla tavoin ilmi tekstistä. Kumpaakaan termiä ei tule missään nimessä ymmärtää muuttumattomana identiteettinä. Vaikka inkvisitiopöytäkirjoissa korostuu tietynlainen tieto ihmisistä, joka luo illuusiota selkeistä kategorioista, oli ihmisillä paljon muutakin informaatiota sekä itsestään että muista. He eivät olleet itselleen tai muille pelkästään yhtä asiaa, ja heitä arvioitiin arjessa ja inkvisiittoreiden kuulusteluissa koko sen tietopohjan valossa, mitä muilla ihmisillä heistä oli.

Vaikka katson useimpien muiden tutkijoiden tapaan, että inkvisitiopöytäkirjojen teksti on suhteessa elettyyn todellisuuteen, tiedostan, että emme voi päästä tätä tekstuaalista tasoa lähemmäs menneisyyden tapahtumia. Siksi puhun ensisijaisesti siitä, mitä inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa lukee. Tästä johtuen viitatessani suoraan lähdemateriaaliin käytän siinä esiintyviä termejä. Puhun toisinaan hyvien miesten sijaan esimerkiksi harhaoppisista, koska inkvisiittorit käyttivät heistä useimmiten termiä *haereticus*. Tiedostan kuitenkin kuinka voimakkaasti inkvisiittorin ajatukset ja vallankäyttö vaikuttivat tekstiin. Tätä vaikutusta puretaan kautta tutkimuksen, koska keskeisimpiä tutkimustehtäviäni on juuri pöytäkirjoihin päätyneen toisen käden informaation ja eletyn todellisuuden suhteen pohtiminen.

Nicholas Vincent on huomauttanut, että historioitsijat eivät ole onnistuneet muodostaaman selkeää terminologiaa tutkimilleen kuulopuheille tai muulle suulliselle informaatiolle.⁸³ Antropologian puolella käsitteellistämistä ja kategorisointia on yritetty,⁸⁴ mutta katson että historiantutkimuksessa se ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista. Se johtuu siitä, että tarkasteltaessa niinkin häilyviä sosiaalisia ilmiöitä kuin mainetta tai kuulopuheita, nämä suullisen informaation

---

⁸² Termin ongelmallisuudesta tarkemmin ks. Sackville 2011, 201–202.

⁸³ Vincent 2011, 330.

⁸⁴ Wickham 1998, 10.

ilmentymät sekoittuvat väkisin toisiinsa, eikä niitä voi siksi erottaa selkeästi erillisiksi kokonaisuuksiksi. Siksi tässä tutkimuksessa operoidaan näiden ilmiöiden suhteen melko avoimella käsitteistöllä, joka saa tapauskohtaisen merkityksensä kontekstistaan.⁸⁵ Kuulopuheilla ja toisen käden informaatiolla tarkoitan mitä tahansa tietoa, jonka kuulusteltava oli kuullut joltain muulta. Sellaista saattoivat olla esimerkiksi naapurustossa kuullut kollektiiviset puheet tai kuulusteltavalle tarkoituksella jonkun muun toimesta suunnattu suullinen tiedonanto. Toisinaan puhun huhuista, mutta käytän sanaa kuulopuheen synonyymina ilman moralisoivia konnotaatioita. Puhun välillä myös yhteisön epävirallisesta tiedosta tarkoittaen puheiden ja muun informaation rakentamaa enemmän tai vähemmän kollektiivista tietoa esimerkiksi yhteisön jäsenistä tai tapahtumista. Maineella tarkoitan ensisijaisesti sosiaalista mainetta eli muiden ihmisten tekemää positiivista tai negatiivista tulkintaa henkilöstä, jonka rakentumisesta ja vaikutuksista maineen haltija oli myös itse ainakin jossain määrin tietoinen. Maineseen liittyy usein ajatus siitä, että se on kollektiivinen mielipide ihmisestä. Yksilöt kuitenkin tulkitsevat sitä aina omasta näkökulmastaan, ja siksi maine on ymmärrettävä äärimmäisen monimutkaiseksi prosessiksi, joka eli ajassa ja oli osin sidottu paikkaan. Se ei ollut missään nimessä pysyvää. Vaikka keskiajalla *famaa* ei vielä eroteltu selkeästi sitä rakentaneista kuulopuheista ja maineesta,⁸⁶ tässä tutkimuksessa sillä tarkoitetaan tiukasti vain näiden sosiaalisten ilmiöiden juridista ilmentymää.

1.5 Tutkimuksen lähdemateriaali

Inkvisitioihin liittyvää tekstimateriaalia on säilynyt meidän päiviimme hajanaisesti. *Collection Doat*, jota säilytetään Bibliothèque nationale de France Pariisissa, sisältää 1600-luvulla laadittuja kopioita Languedocin alueella suoritettujen inkvisitioiden tuottamasta pöytäkirjamateriaalista. Tämän tutkimuksen keskeisimpänä lähdemateriaalina käytetään *Doat*-kokoelman volyymeista 25 ja 26 laadittua tieteellistä editiota,⁸⁷ joka sisältää pöytäkirjoja Toulousen alueella vuosina 1273—1282 suoritetuista harhaoppi-inkvisitioista. Kokoelma sisältää noin sadan henkilön kuulusteluista laaditut pöytäkirjat. Tarkastelen pöytäkirjakokoelmaa kokonaisuutena, koska Caterina Bruschi on todennut sen olevan ainoa tapa, jolla pöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentuminen voidaan tarkemmin ymmärtää.⁸⁸ Syventääkseni päätelmiäni olen käyttänyt pääasiallisen lähdemateriaalini tukena myös

---

⁸⁵ Vrt. Wickham 1998, 11—12.

⁸⁶ Neubauer 1999, 72.

⁸⁷ Biller et al. 2011a. Editio sisältää rinnakkain alkuperäisen latinankielisen tekstin ja englanninkielisen käännöksen. Tekijöiden tavoitteena on ollut editoida teksti niin, että se vastaa mahdollisimman paljon alkuperäistä versiota. Joitain ilmiselviä kirjoitusvirheitä on kuitenkin korjattu, ja manuskriptissä käytetyt lyhenteet on avattu. Editointiperiaatteista tarkemmin ks. Biller et al. 2011b, 121—127.

⁸⁸ Bruschi 2009, 17.

muutamien muiden 1200- ja 1300-luvuilla suoritettujen harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjoja,⁸⁹ sekä inkvisiittoreita kritisoivaa fransiskaani Bernard Délicieux'ta vastaan suoritettua oikeusprosessin dokumentaatiota.⁹⁰ Lisäksi viitataan muutamia kertoja kahteen varhaisiin inkvisitioita kuvailevaan kronikkaan.⁹¹

Pöytäkirjat sisältävät tietoa paitsi kuulusteluhetkellä ajankohtaisista tapahtumista myös jopa useita vuosikymmeniä aiemmin tapahtuneista asioista. Kuulusteltavien muistellessa kauan sitten tapahtuneita asioita, on vaikea jälkikäteen määrittellä, milloin ne tarkalleen ottaen tapahtuivat. Siksi tutkimuksellani on vain suuntaa-antava aikarajaus: 1200-luvun loppupuoli. Lisäksi on ymmärrettävää, että vanhojakin tapahtumia reflektoidiin kuulusteluhetken kontekstista 1270- ja 1280-luvuilta. Tutkimuksen rajaaminen 1200-luvun loppupuolelle on perusteltua, koska tutkittaessa niin häilyviä sosiaalisia ilmiöitä kuin mainetta ja kuulopuheita tarjoavat metodeissaan kypsyneiden inkvisitioiden pöytäkirjat niihin hedelmällisemmän kosketuspinnan. Vuosisadan alkupuolen inkvisitiopöytäkirjoille ominaista oli se, että kuulusteltavien antamat tiedot kirjattiin hyvin yksityiskohdattomasti, jolloin pöytäkirjojen teksti on pitkälti lista uskonnollisista rituaaleista ja muusta epäilyttävästä toiminnasta. Myöhemmin, 1200-luvun loppupuolella, kaavamaisuus leimasi edelleen pöytäkirjojen tekstiä, mutta asiat kirjattiin huomattavasti aiempaa yksityiskohtaisemmin. Analyysini keskiössä olevat informaation leviämisen ja tulkintojen teon prosessit näkyvät pöytäkirjojen tekstissä inkvisiittorin näkökulmasta raskauttavaksi mielletyn tiedon kautta, siihen liittyvien pöytäkirjamerkintöjen yksityiskohtina.

Harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjamateriaali on kysymyksenasetteluni kannalta sopiva lähdemateriaali. Se johtuu siitä, että esimerkiksi Thelma Fenster, Daniel Lord Smail ja Chris Wickham ovat olleet sitä mieltä, että maineen ja kuulopuheiden kaltaisia ilmiöitä on hedelmällistä tarkastella juuri juridisen materiaalin kautta.⁹² Jeffrey Bowman on kuitenkin huomauttanut, että normatiiviset lakitekstit eivät ole tarpeeksi kuvaavia, jotta niiden perusteella voisi tehdä paljoakaan päätelmiä sosiaalisesta todellisuudesta.⁹³ Esimerkiksi Barbara Hanawalt on käyttänyt englantilaisia oikeuslähteitä pohtiessaan mainetta sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta, mutta hänen käytössään

---

⁸⁹ Duvernoy 2001; Duvernoy 2002; Duvernoy 2003a; Duvernoy 2003b. Ne ovat saatavilla internetissä Jean Duvernoyn editioina osoitteessa: [<http://jean.duvernoy.free.fr/text/listetexte.htm>]. Kyseisten editioiden laatua on kritisoitu, mutta en näe niiden mahdollisesti sisältämiä virheitä suurena ongelmana tälle tutkimukselle, koska kyseisestä materiaalista on lähinnä poimittu muutamia pöytäkirjamerkintöjä tueksi pääasiallisen lähdemateriaalin systemaattiselle analyysille.

⁹⁰ Friedlander 1996.

⁹¹ Sibly & Sibly 2003; Wakefield 1974.

⁹² Fenster & Smail 2003c, 3; Wickham 1998, 23.

⁹³ Bowman 2003, 108.

ollut materiaali on niin kaavamaista, että hän on onnistunut tekemään siitä lähinnä kvantitatiivista analyysia.⁹⁴ Inkvisiittoreiden pöytäkirjat mahdollistavat pidemmälle viedyn analyysin. Vaikka niiden sisältämä tieto on äärimmäisen problemaattista, ne ovat kuitenkin kelvollinen reitti päästä mahdollisimman lähelle sitä, mitä tavalliset ihmiset puhuivat ja ajattelivat.⁹⁵ Harhaoppi-inkvisitiot olivat paikallisia, ja siksi pöytäkirjat välittävät aina paikalliskuvaa niiden käsittelemistä asioista.⁹⁶ Siksi niiden avulla päästään katsoakseni muuhun materiaaliin verrattuna poikkeuksellisella tavalla kiinni siihen, miten ihmiset käyttivät informaatiota luoviessaan eteenpäin arkielämässään.

2. Harhaoppisuuden vastainen toiminta

Keskiajalla katolisella kirkolla oli moraalinen ja uskonnollinen velvoite taistella harhaoppisuutta vastaan. Kanonisessa oikeudessa määriteltiin rajalinjoja oikeaoppisen kristinuskon ja harhaoppisuuden välille jo 500-luvulla, mutta kirkonmiesten keskeisenä tavoitteena oli pitkään oikealta polulta poikenneiden sielujen pelastaminen. Harhaoppisuuden vaara nousi keskeiseksi kysymykseksi 1000-luvulla reformeihin pyrkineille paaveille. He pyrkivät vahvistamaan hallinnollista otettaan kristikunnasta, ja samalla kirkon linja muuttui erheiden korjaamisesta aggressiivisemmäksi pyrkimykseksi rangaista uskonnollisia väärintekijöitä maallisin tuomioin.⁹⁷ Esimerkiksi Languedocin alueelta on säilynyt tietoa harhaoppisuuden vastaisista toimenpiteistä 1100-luvulta, mutta niitä leimasi usein hajanaisuus ja kirkon viranomaisten epäaktiivisuus, minkä seurauksena väkijoukot toisinaan ottivat ohjat omiin käsiinsä ja polttivat harhaoppisuudesta syytettyjä.⁹⁸

Harhaoppisuuden vaaroihin alettiin kuitenkin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota myös kirkon näkökulmasta, ja se nousi kirkon sisäisessä keskustelussa uudeksi merkittävämpänä pidetyksi uhaksi jo vuosisatoja huolestuttaneen islamin ohi.⁹⁹ Samaan aikaan, ja osin tämän kehityksen seurauksena, tapahtui kirkon poliittisen vallan kasvua, keskittymistä ja byrokratisoitumista, jolloin oikeudenkäytön tapoja kehitettiin ja uudelleenmuotoiltiin.¹⁰⁰ Harhaoppi oli vahvasti asialistalla kolmannessa lateraanikonsiilissa (1178), jossa pyrittiin ratkaisemaan kirkon sisällä kumuloituneita ongelmia,¹⁰¹ ja

---

⁹⁴ Hanawalt 1989, 2.

⁹⁵ Moore 2014, 302; Taylor 2011, 44—45; Wickham 1998, 9.

⁹⁶ Bruschi 2009, 47.

⁹⁷ Barber 2013, 2; Brundage 1995, 11, 151.

⁹⁸ Lambert 2002, 75, 93. Toisinaan esiintyi järjestelmällisempääkin toimintaa. Esimerkiksi Toulousessa perustettiin oikeaoppista kristinuskoa puolustaneita maallikoista koostuneita veljeskuntia. Tarkemmin ks. Barber 2013, 71.

⁹⁹ Barber 2013, 127—128; Sackville 2011, 88—89.

¹⁰⁰ Given 1989, 336, 341. 1100-luvun oikeudenkäytön vallankumouksesta tarkemmin ks. esim. Peters 1990, 78.

¹⁰¹ Moore 2014, 204—205.

myös akateemisissa piireissä alettiin käsitellä aiempaa enemmän harhaoppisuuteen liittyviä asioita.¹⁰² Kirkon linja oli pitkään rauhanomainen. Harhaopit pyrittiin tukahduttamaan saarnakampanjoilla ja perustamalla maallikoille tarkoitettuja mendikanttisääntökuntia oikeaoppiseksi vaihtoehdoksi esimerkiksi apostoliseen elämäntapaan vedonneille saarnamiehille, joita monet ihailivat, mutta jotka kirkko usein tuomitsi harhaoppisiksi. Laajamittainen väkivalta tuli kuitenkin pian osaksi taistelua, ja painopiste siirtyi harhaoppisten käännytyksestä tuhoamiseen.¹⁰³

Myöhempien tulkintojen mukaan erityisen suuri vaikutus kirkon linjan muutokseen oli paavi Innocentius III:n nousulla Pietarin istuimelle vuonna 1198. Hän näki itsellään aiempia paaveja mahtipontisemman mandaatin tuomarina ja Jumalasta seuraavana, ja asetti harhaoppisuuden vastaisen taistelun politiikkansa keskiöön.¹⁰⁴ Hän toimi harhaoppisuutta vastaan laaja-alaisesti jatkaen edeltäjiensä tapaan esimerkiksi saarnakampanjoita, mutta tarttui myös väkivaltaan. Kehitys kulminoitui albigenssiretkeen, eli paavin ja Ranskan kuninkaan toimesta toteutettuun sotilaalliseen kampanjaan Languedocin alueen harhaoppiseksi väitettyä väestöä vastaan vuosina 1209—1229.¹⁰⁵ Se päättyi Pariisin rauhaan vuonna 1229, jonka ehtoissa asetettiin paljon harhaoppisuuden vastaisia säädöksiä,¹⁰⁶ ja joka vakiinnutti poliittisen tilanteen, jossa Ranskan kuninkaan valta vahvistui etelän itsevaltaisilla alueilla mahdollistaen aiempaa tehokkaamman ja keskusjohtoisen vainon.¹⁰⁷ Innocentius III järjesti myös mittakaavassaan ennennäkemättömän neljännen lateraanikonsiilin vuonna 1215, joka kokosi yli tuhat johtavaa kirkonmiestä Roomaan. Konsiili keräsi aiemman vuosisadan reformiajatuksia yhteen, ja sen määräykset omaksuttiin koko kristikunnan alueella määrittäen kirkon suunnan pitkäksi ajaksi tulevaan.¹⁰⁸ Konsiilin säädöksissä ei juuri määritellä harhaoppisia, vaan niissä siirryttiin aiempaa selkeämpään ja systemaattisempaan kaiken heresian tuomitsemiseen määrittelemällä oikeana pidetyn kristinuskon rajoja, joita alettiin myös propagoida voimakkaammin maallikoille. Konsiilin harhaopin vastaisia säädöksiä kehitettiin

---

¹⁰² Bird 2003, 45.

¹⁰³ Given 1989, 341; Paterson 1993, 340. Varhaisista vastatoimista tarkemmin ks. Barber 2013, 131—139.

¹⁰⁴ Moore 2014, 237; Pegg 2008, 60; Sackville 2011, 90.

¹⁰⁵ Pegg 2008, 148. Albigenssiretkestä yleisesti ks. esim. Barber 2013, 139—158; Pegg 2008. Innocentiusta on pidetty selkeän vision ja toiminnan miehenä, mutta ilmeisesti hän teki päätöksiä pitkälti myös lobbajien painostuksesta. Tarkemmin ks. Barber 2013, 154.

¹⁰⁶ Esim. kaikkien juridisesti täysi-ikäisten tuli vanhoa harhaoppisuuden vastainen vala ja käydä kolme kertaa vuodessa suorittamassa synnintunnustus. Tarkemmin ks. esim. Barber 2013, 171.

¹⁰⁷ Barber 2013, 170; Lambert 2002, 106. Pariisin rauhasta tarkemmin ks. esim. Barber 2013, 167—170.

¹⁰⁸ Hamilton 1981, 31, 34; Moore 2014, 264—265. Historioitsijoiden tulkinnoissa on erimielisyyksiä koskien neljännen lateraanikonsiilin todellisia vaikutuksia, mutta ainakin harhaoppiasioissa sen merkitys oli suuri ja se myös vahvisti kiistatta paavin maallista valtaa. Tarkemmin ks. Roach 2005, 92.

edelleen myöhemmissä kirkolliskokouksissa.¹⁰⁹ On kuitenkin huomautettu, että säädökset peilasivat pikemmin kirkonmiesten pelkoja kuin todellisia vaihtoehtoliikkeitä tai lahkoja.¹¹⁰

Erityisen suuri jälkivaikutus oli Innocentius III:n työllä juridisten toimenpiteiden kehittäjänä.¹¹¹ Hän esimerkiksi kiristi voimakasta kehityskautta eläneen kanonisen oikeuden paavillista kontrollia. Kanoninen oikeus oli koko kristikunnan alueella voimassa ollut kirkollinen oikeusjärjestelmä, joka kosketti kaikkia kristikunnan asukkaita ja eli osin erottamattomassa symbioosissa paikallisesti vaihtelevien maallisten oikeusjärjestelmien kanssa. Harhaoppiasiat luonnollisesti kuuluivat sen piiriin.¹¹² Innocentiuksen aloitteesta kirkon aseeksi rikoksia vastaan oli jo neljänteen lateraanikonsiiliin mennessä vakiintunut oikeusprosessi *per inquisitionem*, joka oli alun perin tarkoitettu esimerkiksi korruptoituneiden pappien paljastamiseen.¹¹³ Aiempi oikeudenkäytön tapa, *accusatio*, oli osoittautunut tähän tarkoitukseen tehottomaksi, koska siinä yksittäisen ihmisen piti nostaa kanne tietämäänsä väärintekijää kohtaan. Järjestelmä ei juuri kannustanut toimintaan, koska syytteen esittäjällä oli todistustaakka, ja mikäli hän ei pystynyt todistamaan syytöksiään, hän saattoi itse joutua tuomiolle. Uusi toimintamalli antoi viranomaisille mahdollisuuden tarttua rikoksiin omatoimisesti, *ex officio*, mikäli epäilyjä kantautui tavalla tai toisella heidän tietoonsa. Samalla luovuttiin aiemmin äärimmäisen tiukoista todistusaineistolle esitetyistä vaatimuksista, ja vastedes riitti, että rikkeestä oli osatodisteita, jotka osoittivat kohti epäillyn syyllisyyttä. Innocentius vetosi siihen, että toimintatavalla oli pitkät perinteet, ja mielsi, että Jumala itse oli ollut ensimmäinen inkvisiittori puuttuessaan Sodomian ja Gomorran rappioon. Siitä huolimatta, että järjestelmä pohjasi roomalaiseen oikeuteen, ja vastaavanlaisia toimenpiteitä oli käytetty jo karolinkiajalla, on James Brundage nähnyt Innocentius III:n uudelleenmuotoileman *inquisition* radikaalina juridisenä uudistuksena.¹¹⁴ Siitä tuli standardimenetelmä sekä maalisessa että kirkollisessa oikeudessa, mutta *accusatio* eli sen kanssa rinnakkain vielä pitkään.¹¹⁵ Keskiajan oikeuskulttuuria leimaakin se, että oli monta päällekkäistä oikeusjärjestelmää.¹¹⁶

Useat tutkijat ovat peräänkuuluttaneet sitä, että *inquisitio* tulee nähdä laajemmin kuin pelkkänä oikeudenkäytön välineenä. Kyseessä oli laajempi kulttuuridiskurssi, joka oli sekoittunut esimerkiksi

---

¹⁰⁹ Sackville 2011, 93; Tanner & Watson 2006, 399.

¹¹⁰ Lerner 2007, 79.

¹¹¹ Roach 2005, 86.

¹¹² Brundage 1995, 3, 48, 55, 92, 96—97, 124—125. Kanonisesta oikeudesta yleisesti ks. Brundage 1995.

¹¹³ Roach 2005, 134.

¹¹⁴ Brundage 1995, 94—95, 142—143, 147—148; Lalou 2011, 146; Peters 1990, 69—71.

¹¹⁵ Kelly 2013, 8.

¹¹⁶ Brundage 1995, 2; Vallerani 2012, 7.

uusiin vaatimuksiin synnintunnustuksesta ja keskusteluun synnin luonteesta.¹¹⁷ Se liittyy voimakkaasti myös harhaoppisuuteen, jota vastaan suunnattuna se osoittautui tehokkaaksi aseeksi ja kontrollivälineeksi. Varsinaisesti *inquisitio* kuitenkin valjastettiin siihen käyttöön vasta Innocentius III:n seuraajien toimesta 1200-luvun alkupuoliskolla.¹¹⁸ Honorius III jatkoi heresianvastaisen lainsäädännön muotoilua, mutta seuraava merkittävä askel otettiin, kun Gregorius IX lopetti paikallispiispojen suorittamat tehottomat *inquisitiot*. Niiden sijaan hän pyysi vuonna 1233 dominikaaniveljeskuntaa tuhoamaan Languedocia riivanneen harhaoppisuuden uudella, hiljalleen muotoutuvalla, spesifisti heresianvastaiseen toimintaan tarkoitettulla *inquisitio hereticae pravitatisilla*. Menetelmiltään ja periaatteiltaan se poikkesi osin aiemmista ja samaan aikaan maallisessa oikeudessa suoritetuista inkvisitioista.¹¹⁹ Yleisellä tasolla siirtyminen *accusatiosta* inkvisitooriseen oikeusjärjestelmään paransi syytettyjen oikeusturvaa tuoden mukanaan oletuksen syyttömyydestä, itsekriminointisuoja ja mahdollisuuden oikeusapuun. *Inquisitio hereticae pravitatisin* piirissä asia oli kuitenkin ongelmallisempi, koska harhaoppi oli maanpetturuuteen ja noituuteen rinnastettavissa oleva erityislaatuinen rikos, *crimen exceptum*, jonka vakavuuden takia sen käsittelyssä sallittiin joustoa.¹²⁰ Syytetyille ei esimerkiksi ollut pakko kertoa, mistä heitä epäiltiin, ja he joutuivat vannomaan valan, joka velvoitti todistamaan myös itseään vastaan. Se oli Henry A. Kellyn mukaan tyystin aikakauden oikeustajun vastaista.¹²¹ John Arnoldin mukaan oikeusapua ei sallittu,¹²² Claire Taylorin mukaan se oli sallittua, mutta sitä oli äärimmäisen vaikea saada, koska kukaan ei halunnut olla tekemisissä harhaoppisuudesta syytetyn kanssa.¹²³ Ilmeisesti asian suhteen esiintyi tapauskohtaista vaihtelua, mutta selvää on se, että syytetyn asema oli *inquisitio hereticae pravitatisissa* varsin heikko.

Ensimmäiset tunnetut harhaoppisuuden vastaiset inkvisitiot suoritettiin Languedocissa dominikaaninkvisiittori Petrus Cellanin toimesta Quercyn alueella 1230-luvulla.¹²⁴ Kirkonmiehillä ei ollut käytössä omaa väkivaltakoneistoa, ja siksi inkvisitioiden onnistuminen riippui pitkälti paikalliseliitin häilyvästä tuesta.¹²⁵ Dominikaaniveli Guillaume Puylaurens kuvaakin kronikassaan tapauksia, joissa varhaisia inkvisitioita Toulousessa suorittaneet inkvisiittorit ja jopa piispa joutuivat pakenemaan

---

¹¹⁷ Ames 2009, 3; Arnold 2001, 227; Flannery & Walter 2013, 2.

¹¹⁸ Eichbauer 2014, 74.

¹¹⁹ Lambert 2002, 108—109; Pegg 2008, 15. Dominikaaniveljistä harhaoppisuuden vastaisina toimijoina tarkemmin ks. esim. Ames 2009; Vose 2013.

¹²⁰ Eichbauer 2014, 74—75, 78.

¹²¹ Kelly 2014, 948.

¹²² Arnold 2001, 30.

¹²³ Taylor 2013, 327.

¹²⁴ Feuchter 2007, 1—2.

¹²⁵ Arnold 2010, 14.

kaupungista.¹²⁶ Alkuaikojen vastustuksesta ja ongelmista huolimatta inkvisiittorit tulivat Languedociin jäädäkseen, vakiinnuttivat 1200-luvun kuluessa toimivaltaansa ja jatkoivat harhaopin vastaista työtään. Vuosisadan alkupuolella suoritettiin yleensä suuria massainkvisitioita, joissa esimerkiksi kokonaisen kylän väki kutsuttiin kuultavaksi.¹²⁷ Myöhemmin inkvisitiot fokuoitiin vain tiettyjä, syystä tai toisesta epäilyttäviksi miellettyjä henkilöitä kohtaan. Mark Pegg on huomauttanut, ettei inkvisitioissa ollut kyse instituutiosta vaan yksittäisistä *ad hoc* tutkimuksista.¹²⁸ Kysymys onkin herättänyt paljon keskustelua, ja myös John Arnold on kyseenalaistanut vanhan näkemyksen inkvisitiosta institutionaalisenä virkakoneistona.¹²⁹ Christine Caldwell Ames on kuitenkin todennut, että vaikka kyse ei olisi varsinaisesta instituutiosta, olisivat inkvisiittorit mieltäneet sinänsä byrokraatisella tasolla erillisen toimintansa yhteiseksi.¹³⁰ Alan Friedlander on myös vakuuttavasti argumentoinut, että harhaoppi-inkvisitioiden tunnetuin vastustaja, fransiskaani Bernard Délicieux, suuntasi kritiikkinsä pikemmin jonkinasteista institutionaalista todellisuutta kuin yksittäisiä inkvisiittoreita vastaan.¹³¹

Harhaoppi-inkvisitiot eivät olleet pelkästään dominikaanien työtä, vaan niitä suorittivat myös fransiskaanit ja paikallispiispat.¹³² Inkvisiittorit pitelivät käsissään kuulusteltavan sielua ja olivat siitä vastuussa Jumalalle. Siksi he pyrkivät tekemään tarkkaa työtä.¹³³ Kyseessä oli legitiimi uskonnollinen missio, ja vaikka erityisesti dominikaanikirjoittajat korostavat asiaa, ei sitä voida ainakaan Christine Caldwell Amesin tai Irene Buenon mukaan nähdä ainoastaan vainoja oikeuttamaan keksittynä retoriikkana. Ames onkin huomauttanut, että sekä oikeasta uskosta poikkeaminen että siitä poikenneiden vaino kertoo itsessäänkin jotain uskosta ja kirkosta keskiajalla, ja se on siksi omaksuttava osaksi kokonaisuymmärrystämme asiasta.¹³⁴ *Inquisitio hereticae pravitatisin* tavoite oli syytetyn tunnustuksesta ilmi tuleva todellinen, syvä katumus ja kääntyminen takaisin kaidalle tielle.¹³⁵ Sovitukseksi erheistä suurelle osalle syylliseksi todetuista määrättiin erilaisia katumusrangaistuksia, esimerkiksi pyhiinvaelluksia tai keltaisten ristien kantamista vaatteissa varoituksena ja muistutuksena itselle ja muille.¹³⁶ Oikeaa uskoa oli helpompi propagoida armolla kuin kovilla tuomioilla, mutta inkvisiittoreilla oli laaja tuomiovalta, ja myös harhaoppisten

---

¹²⁶ Sibly & Sibly 2003, 93.

¹²⁷ Keskiajan suurimmasta tunnetusta inkvisitiosta tarkemmin ks. Pegg 2005.

¹²⁸ Pegg 2008, 15.

¹²⁹ Arnold 2010, 198.

¹³⁰ Ames 2009, 16—17.

¹³¹ Friedlander 2000, 7, 270.

¹³² Barber 2013, 173; Roach 2005, 136.

¹³³ Taylor 2011, 32.

¹³⁴ Ames 2005, 17—19; Ames 2009, 5—6, 16; Bueno 2014, 38—39; Trembinski 2006, 135; Pegg 2005, 51.

¹³⁵ Ames 2009 159; Hamilton 1981, 41.

¹³⁶ Arnold 2001, 66—73; Pegg 2005, 126—130; Roach 2005, 141

raskaammalle rankaisemiselle oli raamatulliset perusteet.¹³⁷ Mikäli käännytyksessä ei onnistuttu, jäi ainoaksi vaihtoehdoksi harhaoppisuuden tuhoaminen muiden keinojen avulla, jotta väärät ajatukset eivät leviäisi enempää. Pitkät, jopa elinkautiset, vankeusrangaistukset olivat yleisiä samoin kuin raskaat taloudelliset takavarikot, jotka koskivat toisinaan myös tuomitun lähipiiriä.¹³⁸ Ne, jotka eivät suostuneet katumaan, joutuivat roviolle. Samoin kävi niille, jotka tulkittiin toistamiseen langenneiksi. Jos he katuivat uudestaan, saattoi seurauksena olla silti pitkä vankeus.¹³⁹

Alkuaikojen ongelmista huolimatta kirkon heresianvastainen toiminta tehostui 1200-luvun kuluessa, kun hajanaiset ja toimintakyvyltään heikot yksittäiset inkvisitiot kehittyivät formaalimmaksi ja keskenään yhtenäisemmäksi prosessiksi, jonka voima perustui niiden aikana laadittujen pöytäkirjojen sisältämään tietoon.¹⁴⁰ Kirkon piirissä tuotetun tekstimateriaalin määrä kasvoi nopeasti neljänestä lateraanikonsiilista eteenpäin.¹⁴¹ Juridiset pöytäkirjat olivat olennainen osa 1200-luvun kuluessa kehittyntä roomalaiskanonista prosessioikeutta,¹⁴² jonka piiriin myös harhaoppi-inkvisitiot lukeutuivat. Muutoin pöytäkirjojen laatiminen oli ainakin osin epätyypillistä aikakaudelle,¹⁴³ ja esimerkiksi suuri osa nykyisen Ranskan alueen maallisista oikeustapauksista puitiin suullisesti ilman kirjanpitoa.¹⁴⁴ Harhaoppi-inkvisiittorit olivat pioneereja oikeusdokumentaation laatimisessa, arkistoinnissa ja pöytäkirjojen sisältämän tiedon aktiivisessa käytössä. Pöytäkirjat eivät ole inkvisition sivutuote, vaan ne periaatteessa ovat inkvisitio, aktiivinen tapa tuottaa totuutta inkvisiittorin näkökulmasta.¹⁴⁵ Niiden sisältämän tiedon merkitys tiedostettiin myös syytettyjen näkökulmasta, mikä käy ilmi useista tunnetuista tapauksista, joissa niitä pyrittiin varastamaan tai tuhoamaan.¹⁴⁶ Niiden käyttöä kritisoitiin muutenkin esimerkiksi väittämällä, että inkvisiittorit väärensivät pöytäkirjoja tai keksivät niihin tekaistuja tapahtumia ja henkilöitä.¹⁴⁷

---

¹³⁷ Ames 2009, 1, 170—17, 185; Hamilton 1981, 40.

¹³⁸ Hamilton 1981, 53; Sackville 2011, 98—99. Harhaoppi-inkvisiittorit olivat edelläkävijöitä vankeusrangaistusten käytössä. Ne eivät olleet kovin yleisiä muissa konteksteissa vielä 1200-luvulla. Tarkemmin ks. Ames 2005, 21; Given 1989, 343—347; Pfau 2010, 107.

¹³⁹ Kelly 2014, 951; Taylor 2011, 119—120. Kuolemanrangaistuksista harhaoppi-inkvisitioiden kontekstissa yleisesti ks. Ames 2009, 182—227; Barbezat 2014.

¹⁴⁰ Roach 2005, 132, 139.

¹⁴¹ Arnold 2010, 21.

¹⁴² Brundage 1995, 129; Wetzstein 2004, 26.

¹⁴³ Arnold 2001, 79. Historiografiassa on ollut tyypillistä nähdä pöytäkirjojen laatiminen merkinä oikeudenkäytön rationalisoitumisesta, mutta Arnold huomauttaa että se on ongelmallista, koska rationaalisuus on historiallisesti sidonnaista. Tarkemmin ks. Arnold 2001, 79—80.

¹⁴⁴ Akehurst 2003, 83.

¹⁴⁵ Arnold 2001, 81.

¹⁴⁶ Bruschi 2009, 48.

¹⁴⁷ Friedlander 2000, 17, 58—59; Given 1989, 147, 347—351.

Inkvisiittoreiden pöytäkirjojen lisäksi kirkon piirissä tuotettiin paljon muutakin harhaoppisuuteen liittyvää tekstimateriaalia, esimerkiksi inkvisiittoreiden opaskirjoja ja poleemista kirjallisuutta. Lucy Sackville on huomauttanut, että kaikki nämä tekstit sekoittuvat sisältönsä puolesta toisiinsa. Niitä ei voi täysin erotella toisistaan, ja on ymmärrettävä, että vaikka pöytäkirjat laadittiin suullisten kuulustelujen pohjalta, ne eivät olleet sisällöltään erillinen kokonaisuus.¹⁴⁸ Inkvisiittoreiden, teologien ja muiden kirkonmiesten hallinnoima tekstuaalinen tietokokonaisuus määritteli sitä, millaista tietoa harhaoppisuudesta epäillyistä pyrittiin inkvisitioissa selvittämään. Kuulustelut seurasivat tarkkaa ennalta määrättyä kysymyskaavaa, jonka mukaan kuulusteltavalta tuli kysyä, oliko hän esimerkiksi nähnyt harhaoppisia tai ollut muuten tekemisissä heidän kanssaan, antanut heille rahaa tai tavaroita, kuunnellut heidän opetuksiaan, ruokaillut heidän kanssaan, majoittanut tai muuten avustanut heitä tai osallistunut heidän toimittamiinsa rituaaleihin.¹⁴⁹ Sen lisäksi, että kuulustellun piti kertoa omakohtaisista kokemuksistaan, hänen tuli myös kertoa oliko nähnyt tai kuullut jonkun muun tekevän näitä samoja asioita. Tavoitteena oli saada kiinni mahdollisimman suuri osa niistä henkilöistä, joiden katsottiin sekaantuneen harhaoppisuuteen. Inkvisiittorit keskittyivät pääsääntöisesti epäiltyjen tekoihin, koska ne nähtiin kirkon näkökulmasta raskauttavina todisteina epäillyn harhaoppisuudesta. Lainoppineiden keskuudessa esitettiin epäilyjä tekojen ja sisäisen sieluntilan välisestä yhteydestä,¹⁵⁰ mutta se ei juurikaan näy käytännöntasolla inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa. Niiden tekstissä ihmiset leimattiin varsin suoraviivaisesti harhaoppisiksi tai vähintään epäilyttäväksi yksittäisten tekojen, sanomisten tai muiden niistä tekemien tulkintojen perusteella. Epäilyttävien tekojen lisäksi myös harhaoppisiksi tulkittujen passiivisesta hyväksynnästä tuli 1200-luvun jälkipuolella yhtä rangaistavaa kuin varsinaisesta vuorovaikutuksesta heidän kanssaan.¹⁵¹ Osin tästä syystä myöhemmät pöytäkirjat sisältävät vähemmän suoraviivaisesti pelkkiin tekoihin liittyvää tietoa esimerkiksi ihmisten maineesta, yhteisössä liikkuvista kuulopuheista ja henkilöiden välisistä sosiaalisista suhteista. Harhaoppisuus ei enää ollut inkvisiittorinkaan näkökulmasta yksinkertainen vääräuskoista sieluntilaa kohti osoittava tekojen summa, vaan vihjeitä sen jäljille pääsemiseksi oli löydettävissä myös monimutkaisemmista sosiaalisista käytänteistä.

John Arnold on muotoillut ajatuksen niin sanotusta inkvisiittorin diskurssista eli pöytäkirjojen sisältöön voimakkaasti vaikuttavista sallitun puheen rajoista, jonka raameissa kuulusteltavien antamaa tietoa kirjattiin. Hän näkee 1200-luvulla julkaistut inkvisiittoreiden opaskirjat tärkeänä

---

¹⁴⁸ Sackville 2011, 115, 199—200.

¹⁴⁹ Kysymyskaava vaihteli hieman inkvisitioittain. Tarkemmin ks. Biller 2003, 136. Keskeisenä lähdemateriaalinani toimineessa pöytäkirjamateriaalissa käytetyn kysymyskaavan rekonstruktio ks. Biller et al. 2011b, 66—70.

¹⁵⁰ Sackville 2011, 117—121, 134.

¹⁵¹ Taylor 2011, 119, 162.

todisteena näiden suhteellisen yhtenäisten, yksittäistä inkvisitiota ja inkvisiittoria laajempien tiedonhankinnan periaatteiden muotoutumisesta. Se oli spesifi tiedon kenttä, joka määritteli sitä, miten inkvisiittorit ymmärsivät harhaoppiset, ja millaista tietoa he heistä etsivät.¹⁵² Inkvisiittorin diskurssia ei kuitenkaan tule ymmärtää kiveen hakattuna raamina, joka määrittäisi täysin kaikkea kirjattua informaatiota. Vaikka sen vaikutus on tekstissä voimakas, sen rajat olivat paikoin häilyviä. Esimerkiksi kirjatun tiedon sanavalinoissa ja yksityiskohtaisuuden tasossa on sekä tapaus- että inkvisiittorikohtaista variaatiota. Inkvisiittorin diskurssi kehittyi 1200-luvun kuluessa, mutta kehityksen ei voida ajatella saavuttaneen päätepistettä vuosisadan lopulla. Oletettavasti se jatkui inkvisiittoreiden soveltaessa tietotaitoaan käytännön tutkimuksissaan.

Katson, että Arnoldin ajatus inkvisiittorin diskurssista on äärimmäisen hyödyllinen ja relevantti analyysin apuväline. Se vaikutti enemmän tai vähemmän kaikkeen pöytäkirjoihin kirjattuun tietoon, ja siksi sen vaihtelevaa vaikutusta pohtimalla voidaan hedelmällisesti lähestyä kysymyksiä kulloinkin käsittelyn alaisena olevan pöytäkirjakatkelman suhteesta tekstin takaiseen elettyyn todellisuuteen. Pohtimalla sitä, missä määrin esimerkiksi tekstissä esiintyvät sanavalinnat ja tyyli, jolla mainittuja tapahtumia kuvataan, olivat seurausta tästä tekstuaalisen vallan käytöstä, voidaan tiedon perusteella tehdyt tulkinnat muodostaa mahdollisimman kriittisesti. Mitään ei oteta annettuna. Ei myöskään inkvisiittorin diskurssia ja sen vaikutusta itseään. Sen tapauskohtaisia rajoja ja variaatioita pohditaan kautta tämän tutkimuksen.

Pöytäkirjat muodostivat inkvisition tekstuaalisen muistin, joka mahdollisti kiinniotot, tulevat tutkimukset ja tietynlaisen subjektiviteetin rakentamisen. Kun harhaoppi-inkvisitiot aloitettiin 1200-luvun alkupuolella, kuulusteltavia kohdeltiin lähinnä typeränä laumana, objekteina, joista oli hankittavissa tietoa. Kirkon sielunhoidollisen fokuksen keskittyessä aiempaa vahvemmin yksilöihin 1200-luvun kuluessa, myös harhaoppi-inkvisitioissa alettiin kirjata tietoa tästä näkökulmasta. Kuulusteltavista tuli subjekteja, joilla on tietoa, tosin vain tietynlaista. Arnold käyttää pöytäkirjoissa todistavista henkilöistä termiä *confessing subject*, jolla hän tarkoittaa sitä, että he eivät ole todellisia ihmisiä, vaan pöytäkirjatekstin sisäisiä inkvisiittorin tiedonhankinnallisia tarkoituksia varten toimivia subjekteja, jotka puhuvat ainoastaan inkvisiittorin diskurssin määrittelemissä sallitun puheen rajoissa. Tutkijan ei Arnoldin mukaan tule hyväksyä inkvisiittorin todellisuuskuvaa, mutta ymmärtää, että se oli heidän todellisuutensa, jonka he pakottivat myös kuulusteltavien antaman tiedon päälle pöytäkirjan tekstissä ja käytännössä. Hänen mukaansa onkin todella ongelmallista nähdä

---

¹⁵² Arnold 2001, 50, 227—228.

kuulusteltavat autonomisina, koska heidän oli selviytyäkseen pakko mukautua inkvisiittorin diskurssiin. Kuulustelun lopuksi heidän piti vahvistaa kuulustelusta kirjatut tiedot, jolla korostettiin niiden totuudenmukaisuutta.¹⁵³ Samalla esimerkiksi kuulusteltavan tulkinnat häilyvistä kuulopuheista jäädyttiin tekstin sisäiseksi lopulliseksi totuudeksi.

Caterina Bruschi on Arnoldia optimistisempi inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon suhteesta niiden kuvaamaan todellisuuteen. Hänen tavoitteenaan on ollut tasapainottaa ja uudelleenarvioida historiografiassa perinteistä näkemystä voimakkaasta kuulusteluja johtavasta inkvisiittorista ja hätää kärsivästä heikosta kuulusteltavasta. Bruschi näkee pöytäkirjojen tekstin dialektisen taistelun kenttänä, jossa molemmat osapuolet vaikuttivat pöytäkirjaan kirjatun tiedon muotoutumiseen. Hänen mukaansa tekstissä on kaksi totuutta: inkvisiittorin tekstuaalinen valta ja sen muokkaama tieto, sekä kuulusteltavan tapa mukautua, valikoida ja valehdella saavuttaakseen mahdollisimman suotuisan lopputuloksen itselleen ja läheisilleen. Motiivit ja tavat luovia ja neuvotella kuulusteluissa kuitenkin vaihtelivat yksilökohtaisesti. Kuulustelutilanteessa käyty alkuperäinen dialogi on muokkautunut monta kertaa, ja Bruschi on pyrkinyt tunnistamaan eräänlaisia tähän vaikuttaneita suodattimia. Sellaisia olivat muun muassa kuulusteltavien suuri määrä, kaavamaiset kysymyslistat ja kirjauskäytännöt, valikointi, kääntäminen ja kirjaus- tai kopiointivaiheessa tehdyt virheet. Näistä rajoitteista huolimatta hän uskoo, että suurin osa pöytäkirjoissa mainituista tapahtumista tapahtui myös todellisuudessa, mutta toteaa, että tutkimuksen fokus tulisi kääntää kaavamaisimman pöytäkirjatekstin ulkopuoliseen tietoon.¹⁵⁴ Suuri osa esimerkiksi maineeseen ja kuulopuheisiin liittyvästä tiedosta lukeutuu juuri siihen, mutta mielestäni sitäkin on problematisoitava Bruschin linjaa voimakkaammin, koska myös se rakentui inkvisiittorin diskurssin rajoissa. Bruschi on myös osuvasti painottanut yksittäisten inkvisitioiden ja jopa yksittäisten todistajanlausuntojen olevan omia kokonaisuuksiaan kuulustelun molempien osapuolten henkilökohtaisen toimijuuden ja siitä johtuvan variaation takia.¹⁵⁵

Arnoldin ja Bruschin keskenään osin erimielisistä näkemyksistä huolimatta on selvää, että inkvisiittoreilla oli keinonsa saada ihmiset puhumaan. Harhaoppi-inkvisition alkaessa julistettiin armonaika. Sen aikana tunnustamaan tulleille luvattiin kevyempiä katumusrangaistuksia, mikäli

---

¹⁵³ Arnold 2001, 7, 22, 29, 49, 73, 76—78, 85, 90, 99—100.

¹⁵⁴ Bruschi 2009, 14—31, 45—47, 59, 145, 174, 191. Bruschi kritisoi myös Arnoldia foucaultilaisten vallan mallien liian suoraviivaisesta soveltamisesta, mutta nähdäkseni Arnold ei tee näin ja suhtautuu itsekin niihin ainoastaan suuntaa-antavina ajatuksina omalle analyysilleen. Tarkemmin ks. Bruschi 2009, 65—66.

¹⁵⁵ Bruschi 2009, 47.

alueella ei ollut aiemmin suoritettu inkvisitiota.¹⁵⁶ Ihmisiä pyydettiin ja painostettiin auttamaan inkvisiittoreita myös saarnaamalla.¹⁵⁷ Epäilyttäviä, mutta tunnustamaan suostumattomia ihmisiä pidettiin välillä pitkiäkin aikoja vangittuna ilman varsinaista tuomiota, ja myös kidutusta esiintyi, vaikka se oli ilmeisesti varsin harvinaista, ja sen avulla saatua tietoa kyseenalaistettiin jo aikalaisten toimesta.¹⁵⁸ Voimatoimien sijaan inkvisitioiden teho perustui niiden tuottamaan tietoon, ja vaikka epäilty ei suostunut tunnustamaan, voitiin hänet tuomita pelkästään pöytäkirjojen perusteella.¹⁵⁹ Kun Bernardus Barra oli menossa inkvisiittoreiden kuultavaksi, huolestunut Rogerius Pashchalis totesikin hänelle inkvisiittoreiden talon pylväskäytävässä, että härkä otetaan kiinni sarvistaan, talonpoika kielestään.¹⁶⁰ Kuulusteltavien sanomisilla saattoi siis potentiaalisesti olla valtava vaikutus heidän ja muiden heidän mainitsemiensa ihmisten kohtaloille.

3. Yhteisön puheet inkvisitiopöytäkirjoissa

Se, mitä pidettiin 1200-luvulla kirkon näkökulmasta harhaoppisena, oli teologien, lainoppineiden ja filosofien määriteltävissä. Inkvisiittorit olivat käytännön soveltajia, jotka etsivät näiden määritelmien mukaisia uskonnollisia väärintekijöitä. Siksi suurin osa inkvisitiomateriaalin sisältämästä tiedosta keskittyy siihen, millainen toiminta teki henkilöstä harhaoppisen, pikemmin kuin siihen, miksi tiettyjä asioita pidettiin harhaoppisena. Tästä johtuen inkvisitiopöytäkirjojen tekstissä korostuvat maininnat raskauttaviksi mielletyistä teoista, henkilöiden nimistä ja heidän kontakteistaan. Lisäksi pöytäkirjoista löytyy mainintoja esimerkiksi tavalla tai toisella epäilyttävistä uskonasioihin liittyvistä sanomisista. Ne ovat usein yksittäisiä toteamuksia, jotka on irrotettu kontekstistaan. Varsinaiselle uskonnolliselle spekulatiolle jää pöytäkirjoissa hyvin vähän tilaa.¹⁶¹ Sen lisäksi, että inkvisiittoria kiinnostivat kuulusteltavan omakohtaiset kokemukset, alettiin 1200-luvun loppupuolella kirjata varsin paljon myös kuulusteltavien raportoimia mainintoja muiden puheista. Tässä luvussa perehdytään siihen, mihin asioihin liittyvistä puheista on tallentunut tietoa pöytäkirjoihin. Ne tarjoavat ensinäkemältä värikkään kurkistusaukon 1200-luvun loppupuolen languedocilaisten puheisiin, mutta inkvisiittorin ajatukset ja tiedonhankinnan periaatteet leimaavat niistä kirjattua tietoa. Missä rajoissa nämä puheet ovat tavoitettavissa pöytäkirjojen tekstistä?

---

¹⁵⁶ Sibly & Sibly 2003, 94.

¹⁵⁷ Ames 2009, 42.

¹⁵⁸ Biller et al. 2011a, 912—916; Ames 2009, 166—168; Roach 2005, 147—149. Kidutus oli harvinaista nykyisen Ranskan alueella myös maallisessa oikeudessa 1200-luvulla. Tarkemmin ks. Akehurst 2003, 93.

¹⁵⁹ Roach 2005, 149.

¹⁶⁰ Biller et al. 2011a, 772: “*in portico domus inquisitoris Tholosae, antequam ipse testis venisset coram inquisitore [...] Rogerius Paschalis dixit ipsi testis quod bovem capit homo per cornu, et rusticum per linguam.*”

¹⁶¹ Bruschi 2009, 190—191; Sackville 2011, 134.

3.1 Puheita harhaoppisuudesta ja siihen liittyvistä teoista

Inkvisiittorit olivat luonnollisesti kiinnostuneita kuulusteltavien kuulemista puheista liittyen muiden harhaoppisuuteen. Kirjatut maininnat ovat kuitenkin hyvin ongelmallisia. Esimerkiksi Guilabertus de Sancto Michaelle kertoi inkvisiittorille, että oli kuullut vanhempiensa sanovan usein, että dominus Aimericus ja hänen vaimonsa Marquesia olivat harhaoppisten ystäviä ja uskovaisia.¹⁶² Pöytäkirjaan on siis päätyntä raskauttavaksi todistusaineistoksi kuulusteltavan muiden henkilöiden puheista kuultu tulkinta. On kuitenkin ymmärrettävä, miten voimakkaasti alkuperäinen puhe on tyypistynyt. Lukuisat, oletettavasti huomattavasti monimutkaisemmat toteamukset tai ajatustenvaihdot Aimericusin ja hänen vaimonsa suhteesta hyviin miehiin on tyypistetty inkvisiittorin diskurssin mukaiseen kieliasuun, koska harhaoppisten ystävä ja harhaoppisiin uskova ovat kategorioita, jotka toistuvat alati inkvisitiopöytäkirjoissa ja olivat tuskin osa arkista kielenkäyttöä. Hyvien miesten seuraajat eivät myöskään itse kutsuneet heitä harhaoppisiksi. Guilabertuksen kuulustelusta koostetun pöytäkirjan perusteella on selvää, että mainituista henkilöistä ja heidän suhteestaan hyviin miehiin oli puhuttu, mutta merkintä jää hyvin etäiseksi tästä puheesta ja kuvaa pikemmin inkvisiittorin tulkintoja. Vastaava huomio voidaan tehdä Petrus de Beuvilaa koskevasta pöytäkirjasta. Hän kertoi inkvisiittorille nähneensä Cuneossa ollessaan kolme ilmeisesti ennestään tuntemaansa languedocilaista miestä, joiden hän sanoi olevan harhaoppisia, kuten oli kuullut sanottavan.¹⁶³ Hän oli selvästi kuullut jonkinlaisia puheita kyseisistä miehistä, mutta pöytäkirjamerkinnän perusteella jää jälleen täysin epäselväksi mitä, millä sanoilla tai missä miehistä ja heidän mahdollisesta harhaoppisuudestaan oli puhuttu.

Myös maininnat hyviä miehiä koskevista puheista tyypistyvät pöytäkirjojen tekstissä. Erityisen kuvaavia tässä suhteessa ovat roquevidalilaisten veljesten Bernardus ja Raymundus Hugonisin kuulustelujen pohjalta laaditut pöytäkirjat. Miehet olivat mitä ilmeisimmin avaintoimijoita oman kotiseutunsa hyvien miesten toiminnassa esimerkiksi majoittaen heitä yhteisessä talossaan. Inkvisiittorit olivat äärimmäisen kiinnostuneita heidän tiedoistaan ja molempia veljeksiä koskevat pöytäkirjat ovat pitkiä ja yksityiskohtaisia. Heidän omakohtaisten havaintojensa lisäksi pöytäkirjoissa on useita merkintöjä siitä, että he olivat kuulleet muiden sanovan jotain hyviin miehiin liittyvää. Kirjattujen sanomisten sisältö on kuitenkin hyvin teknistä, inkvisiittorin diskurssin värittämää, ja liittyy miltei poikkeuksetta esimerkiksi tiettyjen hyvien miesten nimiin tai olinpaikkaan.¹⁶⁴ Muutkin

---

¹⁶² Biller et al. 2011a, 244: ”*audivit ipse testis parentes suos praedictos aliquotiens dicentes quod idem dominus Aimericus et domina Marquesia erant amici et credentes haereticorum.*”

¹⁶³ Biller et al. 2011a, 792: ”*vidit morantes [...] Petrum de Caors, Johannem Talagra et Pontium de Bar, qui fuerunt haeretici prout ipse testis audivit dici.*”

¹⁶⁴ Molempien veljesten kuulustelujen pöytäkirjat kokonaisuudessaan ks. Biller et al. 2011a, 326—354, 372—434.

kuulusteltavat mainitsivat vastaavia asioita. Esimerkiksi Petrus Pictavini oli nähnyt erään hyvän miehen parantavan sairaan. Kysyttäessä tunsiko hän hänet Petrus vastasi, että ei, mutta oli usein kuullut puhuttavan hänestä nimeltä, ja että hän oli harhaoppinen.¹⁶⁵ Ihmisistä selvästi puhuttiin paljon, mutta inkvisiittori valikoi raportoiduista puheista ainoastaan omalle tutkimukselleen tärkeät osat kirjattavaksi pöytäkirjaan, jolloin puheiden tarkemmat sisällöt jäävät jälleen lähes täysin tavoittamattomiin. Toisinaan typistetyt tiedot puheista ovat vieläkin ongelmallisempia. Esimerkiksi Guillelmus Rafardi mainitsi että Raymunda Arlanda oli kertonut hänelle, että eräs Arnalda Arimandi oli näyttänyt hänelle hyvät miehet Guillelmus Prunellin ja Bonetus de Sanctisin silloin, kun hän piti heitä talossaan, mutta ei nimennyt heitä hänelle.¹⁶⁶ Jääkin hyvin epäselväksi, mistä hyvien miesten nimet ilmestyivät pöytäkirjaan. Luultavasti inkvisiittoreilla oli muualta saatua tietoa siitä, ketkä olivat majoilleet Raymunda Arlandan talossa, mutta mikäli asiaa ei olisi ilmaistu erikseen, olisi inkvisiittorin muualta haalima tieto värittänyt Rafardin heille raportoimista puheista kirjattua tietoa. Huomio saattaa kyseenalaiseksi myös muut vastaavanlaiset pöytäkirjamerkinnot ja niiden suhteen todellisiin puheisiin.

John Arnold on huomauttanut, että inkvisitoorinen vallankäyttö toimi tuottavasti, ei rajoittavasti. Se tuotti kuulusteltavalle suodun tekstin sisäisen subjektiaseman ja kategoriat, joita tekstissä käytetään.¹⁶⁷ Nämä kategoriat peilattiin pöytäkirjaa laadittaessa myös kuulusteltavien raportoimiin kuulopuheisiin, mikäli niiden sisältö katsottiin suurin piirtein sopivaksi. Näin inkvisiittorit tuottivat heidän tarkoituksiinsa soveltuvaa tietoa yhteisössä liikkuvista puheista sen jäsenistä, joita voidaan olettaa esiintyneen paljon. Inkvisiittorit olivat kiinnostuneita näistä tiedonhankinnan nimissä, mutta kuulopuheet sekä hyvistä miehistä että heidän seuraajistaan typistyvät pöytäkirjojen sivuilla ohimeneviksi ja sisällöltään kyseenalaisiksi maininnoiksi ja mukautuvat inkvisiittorin diskurssiin. Suhde todellisiin puheisiin ja ilmiöihin jää tästä syystä nykytutkijan näkökulmasta valitettavan etäiseksi.

Tiedot harhaoppisiksi tulkituista uskonnollisista rituaaleista kiinnostivat inkvisiittoreita todella paljon, koska ne nähtiin konkreettisena todistusaineistona asianomaisten harhaoppisista taipumuksista. Pöytäkirjoissa useimmiten esiintyvä rituaali on *consolamentum*, josta inkvisiittorit käyttivät termiä *hereticatio*. Hyvien miesten suorittama rituaali otettiin yleensä vastaan

---

¹⁶⁵ Biller et al. 2011a, 686: ”*pluries audiverat eum nominari nomine suo, et quod haereticus erat.*”

¹⁶⁶ Biller et al. 2011a, 896: ”*Raymunda Arlanda [...] retulit ipse testi quod Arnalda Arimanda [...] ostenderat ei bonos homines, scilicet Guillelmum Prunelli et Bonetum de Sanctis [...] quando [...] habebat eos in domo sua [...] sed ipsa non nominavit eos ipsi testi.*”

¹⁶⁷ Arnold 2001, 101.

kuolinvuoteella, ja sitä pidettiin elämän ideaalisena päätöksenä. Sen ilmeisesti katsottiin puhdistavan vastaanottajan maallisen maailman tahraaman sielun ja varmistavan pääsyn taivaaseen pois maallisen sielunvaelluksen kehästä. Sama rituaali teki halukkaasta vastaanottajasta hyvän miehen tai naisen, mikäli se suoritettiin aiemmin, ja sen jälkeen henkilön tuli noudattaa tietynlaisia askeettisia elämäntapoja. Inkvisiittorit näkivät rituaalin erityisen raskauttavana ilmeisesti siksi, että sitä pidettiin kristillisten rituaalien perversiona.¹⁶⁸

Consolamentumiin liittyviä silminnäkihavaintoja on kirjattu todella paljon, mutta niiden lisäksi myös rituaaliin osallistumista koskevat kuulopuheet kiinnostivat inkvisiittoria suuresti. Asiasta selvästi myös puhuttiin paljon yhteisöissä. Kun inkvisiittorit esimerkiksi kysyivät Isarnus Boni Hominisilta, oliko eräälle hautpoullilaisen ritarin vaimolle suoritettu rituaali hänen ollessaan kuolemansairas, hän vastasi, että ei ollut itse ollut paikalla, mutta pyydettyessä tarkennusta kertoi että oli kuullut sanottavan niin.¹⁶⁹ Bernardus Barra oli kertonut inkvisiittoreille, että Sorèzessa puhuttiin siitä, että eräälle Arnaldus de Caucerille oli suoritettu *consolamentum*, ja rituaalin suorittaneet hyvät miehet olivat saaneet siitä hyvästä sata Toulousen shillinkiä.¹⁷⁰ Hän mainitsi myös kaksi muuta vastaavanlaista tapausta, joissa hän oli kuullut että rituaali suoritettiin tietylle henkilölle.¹⁷¹ Ainakin Sorèzessa asiasta selvästi puhuttiin paljon. Esimerkiksi Petrus Pictavini oli kuullut, että rituaali oli suoritettu myös sorezèlaiselle Petrus Raymundusille, mutta hän ei kuullut asiaa henkilöltä, joka olisi ollut läsnä toimituksen aikana, vaan mieheltä, joka oli kuullut asiasta kolmannelta henkilöltä.¹⁷² Myös Guillelmus Rafardi kuuli useista *consolamentumeista*,¹⁷³ mutta voi olla, että se johtui siitä, että hän itsekin toimi hyvänä miehenä, ja kyseessä olivat pikemmin suoraan hänelle osoitetut tiedonannot kuin satunnaiset yhteisön puheet. Se ei kuitenkaan käy pöytäkirjasta selkeästi ilmi, koska maininnat on kirjattu hyvin kaavamaisesti inkvisiittorin kiinnostuksen kohteen ollessa ainoastaan tieto potentiaalisesti suoritetusta rituaalista.

Kun cordesilainen Petronilla oli haudattu, inkvisiittoreiden myöhemmin kuulustelema Arnalda oli kysynyt Uga-nimiseltä naiselta, oliko Petronilla saanut hyviä miehiä, jolla mitä ilmeisimmin tarkoitettiin sitä, oliko hänelle onnistuttu suorittamaan *consolamentumia*. Uga vastasi kysymykseen

---

¹⁶⁸ Arnold 2001, 125. Rituaalista ja sen tulkinnoista tarkemmin ks. esim. Barber 2013, 90—94.

¹⁶⁹ Biller et al. 2011a, 530—532: ”*Interrogatus utrum audivit dici quod fuerit haereticata [...] dixit quod sic*”. Vastaavia mainintoja ks. esim. Biller et al. 2011a, 396, 404, 460, 690, 692—694, 782, 818.

¹⁷⁰ Biller et al. 2011a, 768: ”*fuit dictum apud Soricinum et ipse testis audivit dici quod praedictus Arnaldus de Caucer fuit haereticatus a praedictis haereticis, et quod habuerunt inde centum solidos Tholosanos*.”

¹⁷¹ Biller et al. 2011a, 768, 770.

¹⁷² Biller et al. 2011a, 700.

¹⁷³ Biller et al. 2011a, 880.

myöntävästi.¹⁷⁴ Raymundus Hugonis taasen oli kuullut vaimoltaan, että eräs Ricarda oli valtavan vihainen, koska hänen kuolemansairas äitinsä ei ollut saanut harhaoppisia, vaikka oli pyytänyt heitä kiireellisesti.¹⁷⁵ *Consolamentumin* asianmukainen toimittaminen oli mitä ilmeisimmin monille hyvin tärkeää, ja se herätti puheita yhteisössä, jotka toisinaan löytävät tiensä inkvisiittoreiden pöytäkirjoihin. Varsinkin jälkimmäistä tapausta tarkasteltaessa kuitenkin huomataan, kuinka Hugonisin ja hänen vaimonsa välinen ajatustenvaihto on puettu läpeensä inkvisiittorin suosimaan kieliasuun, ja Ricardan alkuperäisestä tunteenpurkauksesta, josta Arnalda oli kuullut, on tavoitettavissa ainoastaan karkea merkityssisältö. Näistä ja muista ohimenevistä viitteistä ihmisten puheisiin on kuitenkin havaittavissa *consolamentumin* saamisen vaikeutuminen 1200-luvun loppupuolella, jolloin tehostuneet inkvisitiot ja hyvien miesten määrän vähentyminen vaikeuttivat uskonnollista toimintaa. Kun Guillelmus Rafardi palasi kotiseuduilleen Languedociin Lombardiasta hyvänä miehenä ja kyseli uskovaisten oloista, hänelle kerrottiin useista tapauksista, joissa kuoleman kielissä makaavat henkilöt eivät olleet saaneet pyytäessään hyviä miehiä, koska he eivät olleet maassa.¹⁷⁶ Asiasta oli selvästi puheita ja tietoa, joihin Rafardi pääsi osalliseksi.

Erään Fabrissan kuulusteluun perustuvassa pöytäkirjassa lukee, että hänen ollessaan tapaamassa Petrus Maurellia ja Pontius de Gomenvillaa paikalla oli myös Gordona, joka ei ollut mielissään siitä, että eräs mies ei ollut saanut tarvitsemaansa kuolemansa hetkellä. Pontius oli todennut tähän, että Gordona puhui turhaan, koska tulevaisuudessa maassa ei olisi ketään, jolla kuulusteltava ymmärsi tarkoitettavan harhaoppisia, koska harhaopista kääntyneet tappoivat maan ja kansan, koska olivat paljastaneet heidät, ja tästä syystä he eivät jatkossa löytäisi ketään, jotka ottaisivat heidät vastaan.¹⁷⁷ Pontiusin puheesta kirjattu tieto vastaa luultavasti melko hyvin sitä, mitä mies oli alun perin sanonut, vaikka muutamat sanat on oksitaaniksi käytyä kuulustelua kirjatessa vaihdettu inkvisiittorin suosimiksi, ja miltei suoran sitaatin sisään on lisätty huomautus siitä, että Fabrissa ymmärsi puhuttavan harhaoppisista. Puheissa esiintyvä huoli kiristyneestä tilanteesta käy kuitenkin hyvin ilmi kyseisestä pöytäkirjasta.

---

¹⁷⁴ Biller et al. 2011a, 304: ”*post sepultura Petronillae [...] ipsa testis petiit ab Uga [...] Habuit bonos homines? [...] quae respondit quod sic.*”

¹⁷⁵ Biller et al. 2011a, 408: ”*audivit dicentem Arnaldam [...] quod domina Ricarda [...] erat multum irata et male paccata, quia mater ipsius Ricardae, quae in infirmitate qua obiit petierat instanter haereticos sibi adduci ut haereticaretur, non habuerat ipsos haereticos.*”

¹⁷⁶ Biller et al. 2011a, 908.

¹⁷⁷ Biller et al. 2011a, 282: ”*Gordona pro nihilo loquimini, quia de caetero in terra ista non erit aliquis (ipsa testis intelligens de haereticis) quia conversi ab haeresi interfecerunt terram et gentes, quia revelaverunt, quare non amodo invenirent quod eos reciperet.*”

Erityisen mielenkiintoinen on tapaus, johon liittyvistä puheista Guillelmus Rafardi kertoi inkvisiittoreille. Hän kuuli, että Iohannes Helias pyysi henkitorissaan hyviä miehiä, ja olisi saanut heidät, ellei eräs kirkonmies olisi vartioinut häntä. Kuolleen miehen veli, joka kertoi Rafardille asiasta, oli myös todennut, että mies oli varastanut hänen veljensä sielun.¹⁷⁸ Inkvisiittori oli ilmeisen kiinnostunut veljen mielipiteestä, koska pöytäkirjaan on kirjattu, ettei kukaan muu kuin Rafardi kuullut hänen sanomisiaan.¹⁷⁹ Asiaa on luultavasti kysytty Rafardilta siksi, että inkvisiittoria kiinnosti mahdollisuus hankkia lisätietoa raskauttavista puheista. Rafardi mainitsi pöytäkirjan mukaan myös muiden puhuneen samasta tapauksesta. Hän kuuli Grazida de Toellisilta, että hyviä miehiä oli pidetty kaksi päivää ja yötä valmiudessa erään Miraculan talossa odottamassa mahdollisuutta rituaalin suorittamiseen.¹⁸⁰ Rafardi kuuli puhuttavan tapauksesta myös kaukana Veronassa, joskin siellä asiasta puhui Guillelmus Prunelli, toinen tilaisuutta rituaalin suorittamiselle väijyneistä hyvistä miehistä.¹⁸¹ Chris Sparks on todennut osuvasti, että 1200-luvun Languedocissa kuolinvuode oli eri uskonnollisten ajatusten kilpailukenttä,¹⁸² ja ainakin tässä tapauksessa kilpailu ja dramaattiset hetket Iohannes Heliasin kuolinvuoteella herättivät paljon puheita, jotka levisivät ihmisten mukana kauas tapahtumapaikoilta. Rafardi kuuli useiden ihmisten puhuvan tapauksesta ja raportoi näitä puheita inkvisiittorille, joka käytti tietoa niistä omien tarkoitusperiensä saavuttamiseen. He olivat kiinnostuneita paitsi suoritetuista rituaaleista myös potentiaalisista, vaikka esimerkiksi tässä tapauksessa sitä ei onnistuttu suorittamaan. Toteutumattomasta *consolamentumista* ei voinut olla silminnäkijähavaintoa, joten ihmisten puheet olivat ainoa mahdollinen todistusaineisto, jonka inkvisiittorit pystyivät saamaan tästä heidän näkökulmastaan epäilyttävästä juonittelusta. Kuulopuheita tästä oli myös vaikeampi asettaa osaksi kaavamaista inkvisiittorin diskurssia, joten puheet tulivat myös kirjatuiksi keskivertoa yksityiskohtaisemmin ja vapaammin ja antavat siksi mielenkiintoisen kurkistusaukon tapahtumiin.

Languedocin vaihtoehtoista uskonelämää ruotivassa historiografiassa *consolamentumilla* on tyypillisesti nähty hyvin keskeinen asema hyvien miesten ja heidän seuraajiensa uskossa. Siihen liittyvät maininnat ovatkin keskeisintä sisältöä kaikissa 1200- ja 1300-luvun inkvisitiopöytäkirjoissa. John Arnold on kuitenkin huomauttanut, että mikäli hyväksytään näkemys rituaalin keskeisyydestä,

---

¹⁷⁸ Biller et al. 2011a, 908: ”*ipse testis audivit [...] quod Iohannes Heliae [...] petiit similiter haereticos in aegritudine qua decessit, et habuisset eos nisi quidam clericus [...] ita continue consisteret dicto infirmo [...] Unde dicebat [...] quod praedictus clericus abstulerat animam dicto fratri suo.*”

¹⁷⁹ Biller et al. 2011a, 908: ”*Et haec verba non audivit aliquis alius.*”

¹⁸⁰ Biller et al. 2011a, 910: ”*audivit [...] dictam Grazidam referentem quod Miracula [...] recepit [...] haereticis, et tenuit eos duobus diebus et noctibus, expectantes ibi opportunitatem recipiendi dictum infirmum.*”

¹⁸¹ Biller et al. 2011a, 910: ”*hoc idem audivit dici in Italia apud Veronam, a Guillelmo Prunelli.*”

¹⁸² Sparks 2014, 150.

hyväksytään samalla tietty tulkinta siitä uskonnollisesta toiminnasta johon pöytäkirjat liittyvät.¹⁸³ Hänen varoituksensa on perusteltu, mutta mielestäni, kun otetaan huomioon se, miten paljon languedocilaiset selvästi puhuivat rituaalin vastaanottamiseen liittyvistä asioista myös inkvisiittoreiden kuulustelujen ulkopuolella, vaikuttaa yleinen tulkinta rituaalin merkityksestä paikkansa pitävältä. Näkemystä ei ole aiemmin perusteltu tällä muussa tutkimuksessa, vaan hieman yksinkertaisesti pöytäkirjamainintojen määrällä.

Vastaavalla tarkastelulla voidaan kuitenkin problematisoida muuta rituaaleihin liittyvää tietoa. *Consolamentum*in lisäksi inkvisiittoreita kiinnosti suuresti *melioramentum*, eräänlainen rituaalinen tervehdys, josta he käyttivät termiä *adoratio*.¹⁸⁴ Tarkasteleman pöytäkirjat ovat täynnä mainintoja, joiden mukaan kuulusteltavat myönsivät osallistuneensa rituaaliin tai nähneensä muiden tehneen niin.¹⁸⁵ Kuitenkin verrattuna pöytäkirjojen sisältämiin lukuisiin mainintoihin *consolamentumiin* liittyvistä kuulopuheista on huomionarvoista, että tarkastelemassani materiaalissa on ainoastaan yksi maininta, jossa kuulusteltava mainitsee kuulleensa puhuttavan muiden osallistumisesta *melioramentumiin*.¹⁸⁶ Perustuen inkvisiittorin suureen kiinnostukseen kyseistä rituaalia kohtaan ja heidän valmiuteensa hyväksyä pöytäkirjoihin myös toisen käden informaatiota silminnäkijähavaintojen lisäksi, voidaan tulkita, ettei *melioramentum* juuri herättänyt puheita yhteisössä. Mark Pegg onkin esittänyt, että pöytäkirjamainintojen takana oli kyse tapakulttuurista ja omintakeisesta pyhyiden kunnioituksesta, johon ihmiset ottivat osaa hyviä miehiä kohdatessaan pikemmin hyvien tapojen kuin suoranaisen uskon takia, jonka osoitukseksi se kategorisoitiin inkvisiittoreiden toimesta liian kevein perustein. Inkvisiittoreiden käyttämä *adoratio*-termi oli lainaus entisaikain harhaoppisten kuvauksista, jonka muottiin languedocilainen tapakulttuuri asetettiin, ja se oli siksi erillinen vallinneesta arkitodellisuudesta.¹⁸⁷ Siihen liittyvien kuulopuheiden vähyydestä johtuen pidän Pegg'n näkemystä perusteltuna. Se ei tietenkään ollut yhtä dramaattinen tapahtuma kuin kuolinvuoteella salaa annettu *consolamentum*, mutta ilmeisesti varsin arkinen käytäntö ei myöskään liittynyt maallikoiden tapaan arvioida toistensa harhaoppisuutta. Ainakaan pöytäkirjojen perusteella ei vaikuta siltä, että esimerkiksi yksittäisen yhteisön jäsenen harhaoppisuudesta olisi puhuttu siksi, että hän olisi osallistunut rituaaliin.

---

¹⁸³ Arnold 2001, 124—125.

¹⁸⁴ John Arnoldin mukaan kyseessä oli yhdistelmä monia eri tapoja ja rituaaleja jotka asetettiin inkvisiittorin diskurssissa yhden kattokäsitteen alle. Tarkemmin ks. Arnold 2001, 131.

¹⁸⁵ Ks. esim. Biller et al. 2011a, 218, 356, 678, 680, 704, 734, 788, 852, 914 ja passim.

¹⁸⁶ Biller et al. 2011a, 978: ”*audivit [...] matrem suam refferentem quod omnes praedicti adoraverant ibi tunc [...] haereticos*”.

¹⁸⁷ Pegg 2005, 94—95, 97—98; Pegg 2008, 33.

Harhaoppisiksi tulkittujen uskonnollisten rituaalien lisäksi toinen inkvisiittoreiden tiedonhankintaa ohjannut merkittävä kiinnostuksen kohde 1200-luvun loppupuolella oli epäiltyjen liike Languedocin ja Lombardian¹⁸⁸ välillä. Vaikka suurin osa hyvien miesten harjoittamaan harhaoppiseksi tuomittuun uskonelämään liittyvästä lähdemateriaalista onkin säilynyt Languedocin alueelta, oli kyse maantieteellisesti laajemmasta ilmiöstä.¹⁸⁹ Vainojen tehostuessa 1200-luvun jälkipuoliskolla useat languedocilaiset päättivät paeta Lombardiaan, jossa olot olivat ilmeisesti vielä tuolloin vapaammat. Juridiset mahdollisuudet puolustautua olivat harhaoppi-inkvisitiossa heikot, joten pako oli tehokas vaihtoehto. Se kuitenkin miellettiin todisteeksi syyllisyydestä.¹⁹⁰ Sen lisäksi, että epäiltyjen pako vaikeutti inkvisiittorin työtä käytännössä, oli olemassa topos vaeltavasta harhaoppisesta, joka teki liikkuvuudesta itsessäänkin epäilyttävää.¹⁹¹ Se ilmeisesti omaksuttiin inkvisiittorin näkökulman lisäksi hiljalleen osaksi arkiymmärrystä, koska ainakin Emmanuel Le Roy Ladurie on todennut, että mikäli 1300-luvun alussa pyreneläisen Montailoun kylästä katosi joku, annettiin katoamiselle yleensä selitykseksi joko harhaoppisuus, lepra tai velat.¹⁹²

Liikkuvuutta inkvisitiopöytäkirjojen perusteella laajemmin tarkastellut Caterina Bruschi on pitänyt valitettavana sitä, että ilmiöstä on vain rajoitetusti tietoa, koska se on peräisin ainoastaan niiltä, jotka eivät koskaan lähteneet minnekään tai niiltä harvoilta, jotka palasivat takaisin ja jäivät sittemmin kotiseuduillaan inkvisiittorin haaviin.¹⁹³ Lopullisesti pakenemaan onnistuneet eivät todista pöytäkirjoissa. Tarkastelemassani materiaalissa esiintyykin ainoastaan kolme kuulusteltavaa, jotka antavat kattavat tunnustukset Lombardiassa viettämästään ajasta.¹⁹⁴ Bruschi ei kuitenkaan ota huomioon inkvisiittoreiden valmiutta kirjata kuulopuheita ja muuta toisen käden informaatiota. Pöytäkirjat sisältävät mainintoja Lombardiaan menemiseen tai sinne menemisen suunnitteluun liittyvistä puheista, joita kuulusteltavat olivat kuulleet, ja joita he kertoivat eteenpäin kuulusteluissa. Inkvisiittorit olivat esimerkiksi kiinnostuneita Pontius Raymundin katoamisesta. Heidän kysyessään asiasta Stephanus Vitalisilta mies kertoi kuulleensa sanottavan, että hän oli mennyt Apuliaan etsimään lapsiaan ja kuollut Lucerassa.¹⁹⁵ Guillelmus de Moleriis taasen oli kuullut tiellä

---

¹⁸⁸ Inkvisitiopöytäkirjoissa esiintyvällä maantieteellisellä termillä 'Lombardia' tarkoitettiin laajaa ja rajoiltaan epämääräistä aluetta, joka käsitti karkeasti koko nykyisen Pohjois-Italian, mutta toisinaan sillä viitattiin myös eteläisempiin alueisiin. Tarkemmin ks. Bruschi 2009, 58.

¹⁸⁹ Biller 2001b, 319.

¹⁹⁰ Pfau 2010, 107.

¹⁹¹ Bruschi 2009, 100, 109—118.

¹⁹² Le Roy Ladurie 1990, 222.

¹⁹³ Bruschi 2009, 45, 50—51.

¹⁹⁴ Ks. Biller et al. 2011a, 466—478, 774—838, 858—910.

¹⁹⁵ Biller et al. 2011a, 576: ”*interrogatus de recessu Pontii Raymundi [...] respondit se audivisse dici quod ivit in Apuliam ad querendum filios suos [...] et quod obiit apud Lutheriam.*” Vastaava maininta ks. Biller et al. 2011a, 400.

kohtaamaltaan mieheltä, että Pontius de Gomenvilla ja hänen poikansa olivat pakolaisina Paviassa.¹⁹⁶ Yksittäisen todistajan sanomisiin ei kuitenkaan aina voida luottaa. Vankilasta inkvisiittoreiden eteen tuotua Bernardus de Gardaa koskevassa pöytäkirjassa lukee toiseen asiaan liittyvänä sivuhuomiona, että jonkin aikaa maasta poissaolleen Bernardus de Lagarrigan sanottiin joidenkin toimesta menneen harhaoppisten luo, jolla tarkoitettiin inkvisiittorin kielenkäytössä Lombardiaa, mutta toiset kielsivät sen.¹⁹⁷ Kaikista muistakaan tuskin oli varmaa tietoa yhteisössä, vaikka kuulusteltavat olisivatkin asian näin esittäneet. Ihmisten liikkeistä kuitenkin selvästi puhuttiin, ja niitä koskeva informaatio levisi myös alueiden välillä.

Samoin kuin varsinaisesta liikkeestä, myös matkavalmisteluista levisi tietoa. Esimerkiksi Raymundus Hugonis oli tietoinen näistä puheista. Hän oli muun muassa kuullut että Raymundus Tiragoiran menisi mielellään harhaoppisten luo Lombardiaan, mikäli hänellä olisi varaa. Tiragoiranin itsensä lisäksi hän kuuli Guillelmus Prunellin puhuvan asiasta. Tiragoiran oli myös sanonut, että hän oli jo lähettänyt sinne rahaa siinä toivossa, että menisi vielä Lombardiaan.¹⁹⁸ Hugonis kertoi myös muista, joilla oli kuullut olevan vastaavia suunnitelmia.¹⁹⁹ Guillelmus Rafardi taas kuuli pöytäkirjan mukaan Guillelma Fabrissalta, että kaksi muuta naista aikoi lähteä Lombardiaan harhaoppisten luo ja jättää miehensä.²⁰⁰ Muuten inkvisiittorin diskurssin sanamuotojen mukaiseksi tyypistettynä kirjatessa kuulopuheessa on jäljellä mielenkiintoinen yksityiskohta alkuperäisestä puheesta. Voimme ainoastaan arvailla kyseisten naisten syitä paeta inkvisiittoreiden lisäksi aviomiehiltään, mutta pöytäkirjamerkintä toimii oivana muistutuksena siitä, miten monimuotoisia yhteisön puheet saattoivat olla kaavamaisten kirjauskäytäntöjen takana, ja kuinka kovalla kädellä raportoituja puheita yhdenmukaistettiin pöytäkirjojen tekstissä. Hugonisin ja Prunellin kaltaisille luottohenkilöille luultavasti kerrottiin tällaisista asioista herkemmin kuin muille. Esimerkiksi eräs pöytäkirjassa nimettömäksi jäävä kuulusteltava kertoi, että oli selvitelty mahdollisuuksia päästä Petrus Maurellin saattamana Lombardiaan. Kysyttäessä keitä oli lähdössä hän vastasi ettei tiennyt, eikä Aldaicia, jolta hän oli asiasta kyselty, halunnut kertoa sitä hänelle.²⁰¹ Tämän pöytäkirjamerkinnän perusteella on ymmärrettävissä, että Lombardiaan pakenemiseen liittyviä puheita varottiin ainakin toisinaan, eikä

---

¹⁹⁶ Biller et al. 2011a, 178.

¹⁹⁷ Biller et al. 2011a, 912: ”*Bernardus de Lagarriga [...] qui fuerat aliquamdiu absens de terra et dicebatur ab aliquibus quod iverat ad haereticos, at ab aliquibus quod non*”.

¹⁹⁸ Biller et al. 2011a, 398: ”*audivit dicentem dictum Guillelmum Prunelli [...] et ipsum Tiragoiran quod si haberet paratum libenter iret ad haereticos in Lombardiam. Audivit etiam dicentem ipsum Tiragoiran quod ipse miserat iam in Lombardiam circiter sexaginta vel septuaginta solidos Melgurienses, ductus spe quod iret ad huc in Lombardiam.*”

¹⁹⁹ Biller et al. 2011a, 392, 434.

²⁰⁰ Biller et al. 2011a, 884: ”*voluerunt ire in Lombardiam ad haereticos, et dimittere viros suos [...] sicut retulit ipsi testi Guillelma Fabrissa*”. Rafardi oli kuullut myös muista matkasuunnitelmista, ks. Biller et al. 2011a, 878.

²⁰¹ Biller et al. 2011a, 212: ”*Interrogatus de illis qui erant recessuri, dixit quod nesciebat, nec illa Aldaicia id sibi voluit revelare.*”

tieto esimerkiksi matkavalmisteluista levinnyt vapaasti yhteisön arkipuheissa. Onkin hyvä muistaa, että kuulusteltavien raportoidessa kuulemiaan puheita on pöytäkirjojen kaavamaisesta tekstistä usein vaikea päätellä, olivatko kyseessä esimerkiksi kadulla sattumalta kuullut sanomiset vai spesifisti kuulusteltavalle itselleen tarkoitettu tiedonanto.

Tieto erilaisista asioista kulki ihmisten mukana heidän puheissaan myös Languedocin ja Lombardian välillä. Olot ja elinmahdollisuudet potentiaalisessa pakopaikassa olivat luonnollisesti ihmisten kiinnostuksen kohteina. Kuvaavia ovat pöytäkirjamerkinnot, jotka kertovat Petrus de Beuvilan salaisista vierailuista kotiseudullaan hänen maanpakonsa aikana. Eräällä kerralla hän oli tavannut useita hyviä miehiä, jotka pöytäkirjan mukaan kyselivät häneltä harhaoppisten tilasta Lombardiassa.²⁰² Toisella kerralla eräs ritari ja hänen äitinsä kysyivät häneltä Lombardian tilasta ja harhaoppisista. Heitä kiinnosti erityisesti saivatko he elää siellä julkisesti.²⁰³ Molemmista pöytäkirjamerkinnoista käy varsin selkeästi esiin se, kuinka voimakkaasti inkvisiittori jälleen muokkasi hänelle välitettyjä puheita pöytäkirjan tekstissä. Hyvät miehet tai toisessa tapauksessa heihin ilmeisen positiivisesti suhtautuneet maallikot eivät olisi kyselleet harhaoppisten asioista Lombardiassa, koska eivät mieltäneet uskonnollista toimintaansa harhaoppiseksi. Mahdollisesti pitkät ja monisanaiset keskustelut Beuvilan kokemuksista kaukana kotoa typistyvät armotta kaavamaiseksi lyhyeksi tekstiksi. Useampi maininta kertoo kuitenkin siitä, että tietoa liikkui alueiden välillä, ja Beuvilan kaltaiset alinomia edestakaisin liikkuneet henkilöt olivat avainasemassa tämän tiedon välittäjinä. Petrus Guillelmus oli vierailut Petrus de Beuvilan talossa Piacenzassa ja kuuli siellä puhuttavan maaomistuksiin kotiseuduilla liittyvistä asioista.²⁰⁴ Toinen kuulusteltava tiesi Lombardiassa solmitusta avioliitosta.²⁰⁵ Sana arkisistakin asioista kulki alueiden välillä, mutta sille jää tilaa inkvisiittorin diskurssissa hyvin harvoin. Tällaiset yksityiskohdat näkyvät tekstissä ainoastaan sattumalta muiden asioiden yhteydessä.

Inkvisiittorin diskurssin kirjatulle tiedolle asettamat raamit ovat hyvin kapeat muualle kuin Lombardiaan suuntautuneen liikkeen ja siihen liittyvien puheiden suhteen. Niitä ei juuri kirjattu. Guillelmus Orseti oli kuullut, että Petrus Raymundus Magreta oli neljäkymmentä vuotta aiemmin mennyt harhaoppisten luo Najaciin ja kuollut siellä.²⁰⁶ Kyseinen pöytäkirjamerkintä harvinaisen

---

²⁰² Biller et al. 2011a, 802: ”*dicti haeretici interrogaverunt ipsum testem de statu haeticorum in Lombardia.*”

²⁰³ Biller et al. 2011a, 826: ”*interrogaverunt ipsum testem de statu terrae Lombardiae, et de haeticis, si manebant ibi publice.*”

²⁰⁴ Biller et al. 2011a, 448.

²⁰⁵ Biller et al. 2011a, 568.

²⁰⁶ Biller et al. 2011a, 544: ”*audivit dici quod [...] ivit ad haeticos apud Naiacium, et quod ibi [...] obiit.*”

vanhoista kuulopuheista, jotka koskivat muualle kuin Lombardiaan pakenemista, on kuitenkin ainoa laatuaan tarkastelemassani materiaalissa. Caterina Bruschi onkin huomauttanut, että liikkuvuus inkvisitiopöytäkirjojen käsittelemällä alueella oli jopa poikkeuksellisen vilkasta 1200-luvun maaseutuyhteisön kontekstissa.²⁰⁷ Languedocista oli hyvät kulkuyhteydet ja vilkas liikenne Lombardian lisäksi myös moniin muihin suuntiin, esimerkiksi Kataloniaan, Englantiin, Arabimaihin, Afrikkaan ja pyhälle maalle, puhumattakaan nykyisen Pohjois-Ranskan alueista.²⁰⁸ Siihen nähden, miten paljon Lombardiaan menemisestä selvästi puhuttiin yhteisöissä, pidän hyvin epätodennäköisenä, ettei muille alueille suuntaamista koskevia puheita olisi esiintynyt. Niitä ei kuitenkaan kirjattu ilmeisesti siksi, että inkvisiittoreiden fokus oli Lombardiaan suuntautuvassa liikkeessä, koska alue miellettiin harhaopin kehdoksi ja siksi epäilyttäväksi kohteeksi.²⁰⁹ Yhteisöjen puheista on jälleen tavoitettavissa ainoastaan hyvin rajallinen osa.

Rituaalien ja maantieteellisen liikkeen ohella myös muunlainen toiminta herätti puheita yhteisössä, ja niihin viitataan pöytäkirjan tekstissä silloin, kun inkvisiittori mielsi ne tavalla tai toisella tärkeäksi tiedoksi tutkimustensa kannalta. Esimerkiksi hyvälle miehille annetut lahjat olivat inkvisiittorin näkökulmasta tärkeitä todisteita. Mark Pegg on todennut, että erilaisten lahjojen antamisella ja vastaanottamisella oli suuri merkitys hyviin miehiin uskomisessa ja uskonnolliseen toimintaan osallistumisessa. Hänen mukaansa lahjat samanaikaisesti rakensivat suhteita hyviin miehiin ja olivat seurausta näistä suhteista. Mielestäni Pegg ei muuten skeptiselle tulkintaotteelleen uskollisena problematisoi niiden merkitystä riittävästi tai ota kantaa siihen, että vaikka lahjoilla eittämättä oli merkitystä, on niistä kirjattu tieto pitkälti seurausta inkvisiittorin diskurssin mukaisista kysymyksistä. Hän kuitenkin mainitsee, että esimerkiksi trubaduurilauluissa tehtiin pilkkaa inkvisiittoreiden tavasta nähdä lahjat todisteena harhaoppisuudesta.²¹⁰ Se kielii siitä, että tieto annetuista lahjoista ymmärrettiin myös yleisemmässä arkiymmärryksessä inkvisiittoria kiinnostavaksi ja siksi oman selustan turvaamisen kannalta kertomisen arvoiseksi kuulustelussa.

Omakohaisten kokemusten ja silminnäkihavaintojen ohella lahjoihin liittyviä kuulopuheita kirjattiin pöytäkirjoihin paljon, vaikka niiden merkitystä hyviin miehiin uskomisen merkinä ei kaikkien näkökulmasta hyväksytytkään. Erityisesti tieto ruokalahjoista nähtiin käyttökelpoisena todistusaineistona hyvien miesten askeettisiin elämäntapoihin kuuluneiden ruoka-ainerajoitusten

---

²⁰⁷ Bruschi 2009, 51.

²⁰⁸ Le Roy Ladurie 1990, 94, 286; Paterson 1993, 159—162.

²⁰⁹ Vrt. esim. Moore 2014, 269; Sackville 2011, 187.

²¹⁰ Pegg 2005, 114—116.

takia.²¹¹ Esimerkiksi Raymundus Hugonis kuuli hyvien miesten puhuvan saamistaan ruokalahjoista.²¹² Toisessa pöytäkirjassa lukee, että kun harhaoppiset olivat Bernardinus Bordasin talossa, kuulusteltava kuuli hänen sanovan että dominus Paderius oli lähettänyt sinne hyvää viiniä kellaristaan Frontorguesta.²¹³ Guilabertus de Sancto Michaelle taas kertoi, että hän oli kuullut äitinsä sanovan, että hän oli saanut leipää, papuja, sipuleita, kaalia ja muita elintarvikkeita harhaoppisten käyttöön tietyiltä nimeltä mainituilta henkilöiltä ja heidän taloistaan Sorèzessa.²¹⁴ Näissä pöytäkirjamerkinnöissä selvästi viitataan jonkinlaiseen alkuperäiseen puheeseen, mutta se typistyy tekstissä pitkälti listaksi asianomaisten nimiä ja lahjoitettuja ruoka-aineita. Lisäksi sanamuodot ovat jälleen inkvisiittorin suosimia. Kuulopuheet lahjoista olivat kuitenkin selvästi käypää todistusaineistoa. Kuvaava on merkintä Guillelmus Rafardin kuulustelun pöytäkirjassa. Sen mukaan eräs Arnalda kertoi Rafardille, että harhaoppiset lähettivät lähetin Petrona-nimisen naisen luo, ja että hän vei harhaoppisille leipää, viiniä ja pähkinöitä. Samainen Petrona oli kertonut asiasta Arnaldalle.²¹⁵ Vaikuttaa siltä, että inkvisiittoria kiinnosti ruokalahjojen lisäksi myös niitä koskevan informaation välitysketju, jolla luultavasti legitimoitiin Rafardin välittämiä kuulopuheita. Näin ilmeisesti toimittiin silloin, kun se oli mahdollista tai se katsottiin muuten tärkeäksi, mutta useissa tapauksissa se, mistä asiat oli kuultu jää pöytäkirjassa hämärän peittoon.

Ruokalahjojen lisäksi myös rahalahjat herättivät inkvisiittoreiden mielenkiinnon, ja niistä puhuttiin yhteisöissä. Esimerkiksi Guillelmus Rafardi oli kuullut Petrus Maurellin puhuvan, että eräs kirkonmies oli luvannut lähettää Lombardiaan Maurellin mukana paenneelle äidilleen Bernardalle mitä hän tarvitsi, ja oli jälkeenpäin lähettänyt hänelle Maurellin välityksellä rahaa.²¹⁶ Bernardus Hugonisin taloon majoittuneet hyvät miehet puhuivat hänelle velkasaatavistaan,²¹⁷ ja vastaavia mainintoja on pöytäkirjoissa useita muitakin.²¹⁸ Puheet velkojen kaltaisista arkisista asioista tulevat tallennetuiksi pöytäkirjojen tekstiin lähinnä siksi, että inkvisiittoria kiinnosti suuresti, oliko joku

---

²¹¹ Pegg 2005, 81.

²¹² Biller et al. 2011a, 422.

²¹³ Biller et al. 2011a, 526: ”*dum praedicti haeretici erant in domo Bernardini Bordas [...] Bernardus dixit, ipso teste audiente, quod dominus Paderius miserat ibi duos bosellos de bono vino de cellario suo de Frontorgue*”.

²¹⁴ Biller et al. 2011a, 246: ”*audivit dicentem [...] matrem suam, quod ipsa habuerat panem, legumina, cepas, caules et alia victualia ad opus haeticorum a Raimundo Trelha, et Helia Monopede, et Guiraldo Ferrerii quondam, et de domibus eorum de Soricino*.” Toinen täysin vastaava maininta ks. Biller et al. 2011a, 248.

²¹⁵ Biller et al. 2011a, 876: ”*Arnalda retulit ipsi testi quod postea idem haeretici miserunt nuntium [...] ad Petronam [...] et quod ipsa portabit prandium dictis haeticis [...] scilicet panem, vinum, et nuces; et quod hoc retulerat dicta Petrona ipsi Arnaldae*.”

²¹⁶ Biller et al. 2011a, 878: ”*audivit eum dicentem quod quidem clericus, filius dictae Bernardae [...] promiserat ei mittere necessaria; et postea quod misit peccuniam dictae matri suae, per dictum Petrum Maurelli*.” Vastaava maininta rahalahjaa koskevasta kuulopuheesta ks. Biller et al. 2011a, 350.

²¹⁷ Biller et al. 2011a, 350: ”*Arnaldus de Sancto Laurentio debebat dictis haeticis tresdecim solidos Tholosanos, ut audivit idem testis dici ab eisdem haeticis*”.

²¹⁸ Ks. esim. Biller et al. 2011a, 398—400, 426.

antanut hyvälle miehille rahaa, mutta nämäkin puheet typistyivät kaavamaisiksi maininnoiksi. Toisinaan kuulusteltavat korostivat hyvälle miehille annettujen rahojen olleen velanmaksua,²¹⁹ oletettavasti siksi, että lahjojen raskauttavuudesta oltiin tietoisia.

Myös hyvien miesten harjoittama saarnatoiminta herätti puheita, joita muistettiin kuulusteluissa. Esimerkiksi Petrus de Beuvila kertoi inkvisiittorille, että oli kuullut harhaoppisten saarnan eräänä yönä Guillelmus de Caranhanon talossa suuren kyläläisjoukon ollessa paikalla, ja että Bertrandus de Quideriisin saapuessa paikalle kynttilä sammutettiin.²²⁰ Guillelmus Rafardi oli kuullut isänsä puhuvan toisen miehen kanssa Guillelmus Vitalisista, harhaoppisesta, ja he kehuivat häntä muun muassa siitä, että hän oli saarnannut hyvin.²²¹ On huomautettava, että kaikki tarkastelemassani materiaalissa esiintyvät maininnat saarnoista koskevista kuulopuheista sijoittuvat ajallisesti useita vuosikymmeniä kuulusteluja varhaisempaan aikaan, 1200-luvun alkupuoliskolle. Koska tuoreempia mainintoja ei esiinny, voidaan arvailla, että vainojen kiihtyessä suuret ja kaiketi sanomaltaan vaikuttavat saarnatilausudet, joista ihmiset jälkikäteen puhuivat, eivät olleet enää riskien vuoksi mahdollisia. Se on toki huomattu muussakin tutkimuksessa, mutta tulkintaa ei ole perusteltu tarkastelemalla sitä, mistä ihmiset puhuivat kuulustelujen ulkopuolella. Pitkän ajan takaa muistetut ja pöytäkirjaan kirjatut kuulopuheet myös kuvaavat hyvin inkvisiittorin armotonta logiikkaa, jonka mukaan kauan sitten tapahtuneilla asioilla oli pitkät seuraukset. Malcolm Lambert onkin huomauttanut, että 1200-luvun alkupuoliskolla oli kokonaisia kyliä, joiden kaikki asukkaat olivat tekemisissä hyvien miesten kanssa.²²² Vaikka kyseessä oli tuolloin hyvin yleinen ja tavanomainen toiminta,²²³ asioista selvästi puhuttiin yhteisössä silloinkin, ja osa kuulusteltavista muisti näitä puheita esimerkiksi saarnoista vielä vuosikymmeniä myöhemmin joutuessaan kuulusteltavaksi.

Myös poikkeukselliset tapahtumat, kuten murhat, puhuttivat yhteisössä, ja myös näihin puheisiin liittyviä mainintoja on löydettävissä inkvisiittoreiden pöytäkirjoista. On täysin luonnollista, että niistä puhuttiin, mutta ne näkyvät jälleen vain sattuman kautta inkvisiittorin diskurssin rajoissa. Kun

---

²¹⁹ Arnold 2001, 134.

²²⁰ Biller et al. 2011a, 836: ”*Audivit etiam ipse testis dici quod alia [...] nocte [...] haeretici praedicaverint apud Avinionem in domo Guillelmi de Varanhano, et quod fuit ibi magna congregatio hominum dicti castri, et quod, veniente Bertrando de Quideriis de Avinione, fuit extincta candela.*” Vastaavia mainintoja, joissa on kirjattu kuulopuheita suoritetuista saarnoista ks. esim. Biller et al. 2011a, 758—760, 882—884. Hyvien miesten saarnatoiminnasta yleisesti ks. Arnold 1998.

²²¹ Biller et al. 2011a, 882: ”*audivit ipse testis Guillelmum Raseire [...] colloquentem cum Bernardo Raffardi [...] de [...] Guillelmo Vitalis, haeretico, quem valde comendabant quod [...] bene praedicabat.*”

²²² Lambert 2002, 124.

²²³ Mark Pegg on kuitenkin huomauttanut, että kontaktien ja toiminnan tavanomaisuutta saatettiin tahallaan korostaa kuulusteluissa oman aseman parantamiseksi, ja siitä johtuen historiografinen tulkinta 1200-luvun alkupuoliskon vapaammista ajoista saattaa olla hieman virheellinen. Tarkemmin ks. Pegg 2005, 90.

Avignonetissa murhattiin inkvisiittoreita ja heidän apureitaan vuonna 1246,²²⁴ dramaattisista tapahtumista puhuttiin oletettavasti paljon. Joitain jäänteitä näistä puheista tai vähintään niiden seurauksista on tavoitettavissa vielä noin kolme vuosikymmentä tapahtumien jälkeen laadituista pöytäkirjoista. Raymundus Gomberti kertoi inkvisiittoreille kuulleen, että eräs Raymundus Barta oli vangittu, koska sanottiin, että hän oli ollut paikalla kun (dominikaani)veljet tapettiin Avignonetissa, ja että jälkeensä mies karkasi ja pakeni.²²⁵ Petrus de Beuvila kertoi samoihin tapahtumiin liittyen, että kun murhien takia Avignonetissa otettiin kiinni monia ihmisiä, hän pakeni itsekin kaupungin voudin käskystä.²²⁶ Puheet näkyvät tässä pöytäkirjamerkinnässä kuitenkin enää taustalla, koska voitaneen olettaa, että de Bevilan osallisuudesta liikkui jonkinlaista tietoa, jonka seurauksena hänet haluttiin turvaan. Emblardus Vassalli oli kuullut puhuttavan myös toisesta veriteosta, mutta yksityiskohdat jäävät tyystin hämärän peittoon.²²⁷ Myös näissä tapauksissa pöytäkirjan teksti tavoittaa vain tietystä näkökulmasta tehdyn raapaisun yhteisössä liikkuneista puheista. Thomas Kuehn onkin huomauttanut omassa tutkimuskontekstissaan, että katujen soljuva puhe muuttui oikeussalissa kankeaksi latinisoiduksi puheeksi.²²⁸ Inkvisitiokuulustelut suoritettiin Languedocissa oksitaaniksi, mutta kun kuulustelun sisältö muutettiin latinankieliseksi tekstiksi, sen yhteys pöytäkirjan takaiseen sosiaaliseen todellisuuteen jää varsinkin kuulopuheiden osalta hyvin rajalliseksi.

3.2 Puheita epäilyttävistä puheista

Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin mukaan keskiajalta säilyneestä lähdemateriaalista on havaittavissa paljon puhetta puheesta. Kontekstista riippuen puhe nähtiin toisinaan pahana ja syntisenä, toisinaan taas välineenä hyvänä pidettyjen päämäärien saavuttamiseen.²²⁹ Samaan aikaan, kun harhaoppi-inkvisitiot kehittyivät 1200- ja 1300-luvuilla, muodostui kirkonmiesten keskuudessa diskurssi niin sanotuista kielen synneistä, kun huoli varomattoman tai pahantahtoisen säätelemättömän puheen vaikutuksista kasvoi heidän ajatuksissaan.²³⁰ Myös inkvisitiopöytäkirjat sisältävät paljon mainintoja ihmisten sanomisista sekä ihmisten puheista liittyen muiden yhteisön jäsenten sanomisiin. Luonnollisesti tässä materiaalissa korostuu pahana, syntisenä tai vähintään epäilyttävänä pidetty puhe, koska inkvisiittorit etsivät todistusaineistoa harhaoppisuudesta.

²²⁴ Avignonetin murhista tarkemmin ks. esim. Pegg 2005, 28—29; Pegg 2008, 184.

²²⁵ Biller et al. 2011a, 482: ”*audivit quod Raymundus Barta [...] fuit captus olim [...] quia, sicut dicebatur, interfuerat neci fratrum apud Avinionem, et quod postea evasit et fugit.*”

²²⁶ Biller et al. 2011a, 776: ”*fratres inquisitores interfecti sunt apud Avinionem, propter quorum interfectionem fuerunt multi capti de Avinione; et tunc ipse testis latitavit de mandato Guillelmi Hugonis, tunc baiuli Avinionis.*”

²²⁷ Biller et al. 2011a, 568.

²²⁸ Kuehn 2003, 29.

²²⁹ Fenster & Smail 2003c, 1.

²³⁰ Tarkemmin ks. Bardsley 2003, 146.

Languedocissa olikin oltava tarkkana sanomisistaan 1200-luvun loppupuolella. Epäilyttävien tekojen lisäksi myös varomattomasti valitut sanat herättivät välittömästi puheita yhteisöissä, ja inkvisiittorit olivat näistä hyvin kiinnostuneita. Erilaisia tekoja, esimerkiksi rituaaleja, koskevat puheet oli helpompi kirjata inkvisiittorin diskurssin mukaisesti pöytäkirjoihin käyttäen siihen kuuluvaa kaavamaisista ilmaisua ja termistöä. Satunnaisia kuulusteltavien raportoimia epäilyttäviä puheita oli kuitenkin huomattavasti vaikeampi kategorisoida ja standardisoida pöytäkirjan tekstissä, ja siksi ne on usein kirjattu melko vapaasti. Pöytäkirjoissa on viitteitä puheisiin monista erilaisista uskonajatuksista. Osa niistä liittyy suoremmin hyviin miehiin ja heidän oletettuihin opetuksiinsa, mutta osa maininnoista kielii pikemmin arkisesta spekulatiosta tai epäuskosta.

Inkvisiittoreiden kuulustelema pappi Guillelmus de Moleriis kertoi uskovansa, että eräs toulouselainen Bernardus oli harhaoppinen. Kun inkvisiittorit kysyivät häneltä, miksi hän uskoi niin, pappi selitti, että mies oli sanonut esimerkiksi haluavansa mennä harhaoppisten luo Lombardiaan, ja ettei tulisi sieltä takaisin kuin kärsiäkseen marttyyrikuoleman, koska ei ollut kauniimpaa kuolemaa kuin tulella. Hänen mukaansa ei ollut pelastusta muussa kuin harhaoppisessa tilassa. Lisäksi hän oli todennut että Rooman kirkko ei ollut oikea kirkko, vaan ainoa oikea kirkko oli harhaoppisten kirkko. Ilmeisesti huolissaan miehen sielusta, kuulusteltu pappi suositteli häntä tekemään pyhiinvaelluksen Roomaan ja pyhälle maalle. Kysyttäessä söikö hän miehen kanssa, pappi vastasi kieltävästi, koska tiesi mikä tämä oli miehiään.²³¹ Miesten välinen ajatustenvaihto uskonasioista on kirjattu pöytäkirjaan sinänsä pitkästi ja yksityiskohtaisesti, mutta koska Bernardusin epäilyttävät ajatukset istuivat sisällöltään melko luontevasti siihen kuvaan, mikä inkvisiittoreilla oli jahtaamistaan harhaoppisista, ovat miehen ensi näkemältä monisanaiset puheet inkvisiittorin diskurssin sanaston ja kategorioiden tahraamia. Puheet harhaoppisten kirkosta tai harhaoppisessa tilassa pelastumisesta tuskin vastaavat täysin kohtaamisen aikana vaihdettuja sanoja. Siitä huolimatta Guillelmusille oli selvää, että Bernardus oli harhaoppinen sen perusteella, mitä hän kuuli miehen sanovan.

Willelmus Forneriita koskevassa pöytäkirjassa lukee, että hän ei ollut koskaan nähnyt harhaoppisia, mutta kysyttäessä tiesikö hän jotain muista hän vastasi epäilleensä erästä Bernardus Demeriitä harhaoppisuudesta. Pyydettyä tarkennusta epäilyjen syille hän kertoi, että ollessaan miehen kanssa kirkossa tämä osoitti hänelle kuvia pyhimyksistä, jotka olivat kärsineet Kristuksen tähden ja sanoi, että nykyään oli samanlaista kuin ennen – hyviä miehiä vainoavat pahat. Bernardus sanoi myös, että fransiskaanit ja dominikaanit olivat niitä, joista Matteuksen evankeliumissa varoitettiin väärinä

---

²³¹ Biller et al. 2011a, 176—178.

profeettoina, ja kun Willelmus oli ainakin kertomansa mukaan yrittänyt sanoa hänelle, että siinä varoitettiin harhaoppisista, oli Bernardus vastannut, että päinvastoin niillä tarkoitettiin juuri dominikaaneja ja fransiskaaneja, jotka vainoavat hyviä miehiä. Lisäksi Bernardus oli kysynyt kuulusteltavalta eikö hän uskonut, että ihmisten sielut luotiin taivaassa ja ruumiit maan päällä. Kuulusteltava oli vastannut tähän kysymällä yrittikö Bernardus sanoa, että paholainen oli luonut ruumiit, johon hän vastasi ettei sanonut niin, mutta jos kuulisi niin sanottavan hän siunaisi ajatuksen.²³² Mieliä erinäisistä henkilöistä muodostui usein tulkintoja, joita kuulijat tekivät heidän sanomisistaan. Näissä kahdessa tapauksessa ne olivat kuitenkin varsin selvästi valtakirkon vastaisia, eivätkä epäilyksenalaisiksi joutuneet ilmeisesti juuri peitelleet mielipiteitään tai ajatuksiaan.

Forneriin ja de Moleriisin kuulemat puheet on kirjattu yksityiskohtaisesti, vaikkakin osin inkvisiittorin ajattelutavan mukaisesti. Muutamissa muissa tapauksissa kirjatut tiedot inkvisiittorille raportoiduista puheista ovat huomattavasti tyypistyneempiä ja siksi ongelmallisempia. Tässä yhteydessä harhaoppiepäilyjen vuoksi vangitun Bernardus Molineriin lausuntoa käsittelevään pöytäkirjaan tehty merkintä on kuvaava. Hän tunnusti johdattaneensa kaksi hyvää miestä eräälle ritarille sairassuoteella suoritettuna *consolamentumin* jälkeen heidän piilopaikkaansa Bernardinus Bordasin taloon. Talossa hän kuuli Bernardinusin vaimon sanovan, ettei Jumala luonut tätä maailmaa, vaan sillä oli toinen luoja, koska on sanottu että ”Jumala, joka ei suvainnut luoda tätä maailmaa”. Kuultuaan nämä sanat sanottuna tähän tapaan kuulusteltava pöytäkirjan mukaan tiesi sydämessään ja uskoi, että kyseiset miehet olivat harhaoppisia.²³³ Hieman erikoinen ajatus, jonka mukaan tulkinta miesten harhaoppisuudesta tehtiin kolmannen osapuolen puheiden perusteella, kuvaa hyvin tapaa, jolla inkvisiittorin suoraviivaiset kirjauskäytännöt antavat yksinkertaistavan ja mustavalkoisen kuvan kuulluista puheista ja niiden perusteella tehdyistä tulkintoista. Oletettavasti Molinerii muodosti mielipiteensä miehistä koko sen tietopohjan perusteella, minkä hän heistä omasi. Kuulustelutilanteessa talon emännän sanomiset syystä tai toisesta valikoituivat hänen ilmoittamansa tulkinnan perusteeksi. Naisen puheet kuitenkin näkyvät pöytäkirjasta oletettavasti vapaana inkvisiittorin ajatuksista. Siksi ne tarjoavat harvinaisen kurkistusaukon siihen, mitä hyvät miehet mahdollisesti opettivat maallikkoseuraajilleen maailman luomisesta. Nämä ajatukset levisivät eteenpäin ihmisten puheissa.

---

²³² Biller et al. 2011a, 208—210.

²³³ Biller et al. 2011a, 522: ”*audivit ipse testis uxorem Bernardini praedicti dicentem quod Deus non fecit mundum istum, imo habuit alium factorem, quia dictus est ita: 'Deus, quod non est dignatus facere istum mundum'. Et tunc dictus testis, auditis istis verbis ita dicitis, cogitavit in corde suo, et credidit quod dicti homines essent haeretici.*”

Välillä harhaoppitulkintaan johtaneiden sanomisten sisältöä ei katsottu tarpeelliseksi kirjata ollenkaan. Raymundus Hugonisia käsittelevään pöytäkirjaan on kirjattu, että hän keskusteli talossaan vierailleen Bernardus Fauren kanssa harhaoppisten asioista, ja hänen sanojensa perusteella ymmärsi, että hän oli harhaoppisiin uskova ja heidän ystävänsä.²³⁴ Voidaan olettaa, että Raymundus kertoi kuulustelijoilleen hieman tarkemmin miesten välisestä ajatustenvaihdosta, mutta syystä tai toisesta asiat on tyydytty kirjaamaan vain lyhyesti ja kaavamaisesti inkvisiittorin suosiman sanaston mukaisesti. Alkuperäinen puhe on kadonnut lähes täysin. Kirjaukäytäntöjen tapauskohtaiselle vaihtelulle on mahdotonta esittää puhtaita arvailuja pidemmälle meneviä syitä. Yksittäisen inkvisiittorin tiedonhankinnalliset preferenssit oletettavasti vaikuttivat asiaan, mutta aineisto on liian fragmentaarista päätelmien tekemiseen eri kuulusteluissa toimineiden inkvisiittoreiden henkilökohtaisesta vaikutuksesta. Hugonisin tapauksessa yksi rajoittava tekijä saattoi olla hänen omaamansa tietomäärä, jota kuulustelujen kautta purettiin nopeasti tekstimuotoon, johtaen keskivertoa kaavamaisempaan ja säännönmukaisempaan pöytäkirjatietoon. Caterina Bruschin muotoilemaan listaan pöytäkirjatiedon rakentumista rajoittaneista suodattimista voitaneenkin lisätä ainakin joissain tapauksissa se, että vaikka erityistä kiinnostusta inkvisiittoreissa herättäneiden henkilöiden kuulusteluista koostetut pöytäkirjat ovat usein hyvin pitkiä, saattoi inkvisiittorin tiedonjano johtaa suoraviivaisempaan kirjaustapaan ja siten vahvemmin inkvisiittorin diskurssin mukaiseen tietoon. Perinteisesti inkvisitiolähteiden sisältöä käsittelevässä historiografiassa keskeisiksi informaatiolähteiksi miellettyihin erilaisten avaintoimijoiden kuulusteluista koostettuihin pitkiin pöytäkirjoihin täytyykin tästä johtuen suhtautua luultavasti erityisellä varauksella.

Toisinaan on kirjattu kuulusteltavien kuulleen tavalla tai toisella hyviin miehiin liittyviä puheita, mutta suoranainen tulkinta sanojan harhaoppisuudesta ei ole päätenyt ainakaan pöytäkirjan tekstiin. Esimerkiksi Raymundus Riberia oli puhunut Petrus Pictavinille harhaoppisten asioista kehuen hänelle heitä ja heidän lahkoaan.²³⁵ Harhaoppisista Pictavinille oli usein puhunut myös Raymundus de Sancto Petro. Mies oli sanonut, että he olivat erittäin hyviä miehiä, ja että maa oli paljon vähemmän arvoinen, koska he eivät uskaltaneet pysyä siellä.²³⁶ Oletettavasti molemmat miehet olivat puhuneet Pictavinille jotain hyviin miehiin tavalla tai toisella liittyvää, mutta molempien sanomiset on typistetty pöytäkirjan tekstiin täsmälleen samoilla sanoilla käyttäen inkvisiittorin diskurssiin kuuluvia

---

²³⁴ Biller et al. 2011a, 404: ”*locutus fuit ipse Faure cum ipso teste de facto haereticorum, et per verba sua cognovit quod ipse Faure est credens haereticorum, et amicus.*”

²³⁵ Biller et al. 2011a, 714: ”*Raymundus Riberia [...] fuit locutus cum ipso teste de facto haereticorum, commendando eos et sectam eorum.*”

²³⁶ Biller et al. 2011a, 714: ”*Raymundus de Sancto Petro [...] fuit multotiens locutus cum ipso teste de facto haereticorum [...] commendando haereticos et dicendo quod valde erant boni homines, et multum valebat minus terra ista quia non audebant in ea morari.*”

käsitteitä, joiden mukaan he puhuivat harhaoppisten asioista ja kehuivat heitä. Myös näissä tapauksissa monimuotoiset puheet on kirjattu kaavamaisesti, koska niiden sisältö vastasi jossain määrin inkvisiittorin ennakko-oletuksia. Vaikka suora tulkinta sanojen harhaoppisuudesta puuttuu, voidaan jo sitä itsessään pitää tulkintana, että kuulusteltava katsoi tarpeelliseksi kertoa inkvisiittoreille näistä puheista. Inkvisiittori teki kuulusteltavan kertoman perusteella vielä voimakkaamman tulkinnan, koska puheita ei ole katsottu tarpeelliseksi edes avata pöytäkirjassa, vaan niiden on ainoastaan todettu liittyneen harhaoppisten asioihin, mikä riitti heille todistusaineistoksi. Kirjauskäytäntö ei myöskään jätä tulkinnanvaraa pöytäkirjoja mahdollisesti jälkikäteen konsultoituessa, vaan jäädyttää kuvan sanomisten ja siten myös sanojen harhaoppisuudesta pysyväksi.

Raymundus de Sancto Petron lisäksi Pictavini kertoi inkvisiittoreille myös viidestä muusta henkilöstä, joiden oli kuullut esittävän erilaisia surumielisiä mielipiteitä hyvien miesten lainsuojattomasta asemasta ja heihin kohdistetusta vainosta.²³⁷ Yhdellä ainoalla kuulustelukerralla selkeänä kuulustelun fokuksena olleita puheita ei ole yhdenmukaistettu, vaan ne on kirjattu oletettavasti suhteellisen uskollisesti alkuperäiselle puheelle, jonka Pictavini välitti inkvisiittorille. Syitä yksityiskohtaisempiin kirjauskäytäntöihin juuri tällaisten puheiden yhteydessä on vaikea päätellä. Inkvisiittorin diskurssiin kuului olennaisena osana oletuksia harhaoppisten toimintatavoista, joista yksi oli juuri se, että he surivat harhaoppisten kiinnijäämistä.²³⁸ Oletettavasti samaan toiminnan kategoriaan voitiin laskea myös yleisempi suru kirkon vastatoimista ja hyvien miesten heikoista toimintamahdollisuuksista. Inkvisiittorin logiikan mukaisesti myös näitä sanomisia olisi ollut helppo yhdenmukaistaa jonkinlaisen kaavamaisen ilmaisun alle. Näin ei kuitenkaan ole syystä tai toisesta tehty. Se on nykytutkijan näkökulmasta positiivista, koska kirjatut puheet antavat hedelmällisen kurkistusaukon vallinneisiin asenteisiin ja huoleen suhteessa käynnissä olleisiin vainoihin. Havainto osoittaa myös sen, että inkvisiittorin diskurssin soveltamisen periaatteet olivat toisinaan häilyviä.

Mark Pegg mukaan 1200-luvun languedocilaisista suurin osa tiesi ainakin suurin piirtein millainen uskonnollissävytteinen toteamus oli kirkon näkökulmasta harhaoppinen. Ihmiset saivat tiedon asiasta joko hyviltä miehiltä itseltään, kirkonmiehiltä, jotka saarnasivat harhaoppisista tai päättelivät sen inkvisiittoreiden esittämistä kysymyksistä.²³⁹ Sen perusteella, mitä inkvisitiopöytäkirjoihin kirjattuja epäilyttäviä puheita analysoimalla on huomattu, voidaan Pegg toteamusta pitää perusteltuna.

---

²³⁷ Biller et al. 2011a, 714—718. Vastaavia mainintoja ks. esim. Biller et al. 2011a, 280—282, 620—622, 878.

²³⁸ Arnold 2001, 52—53.

²³⁹ Pegg 2005, 75.

Vaikka alkuperäiset puheet typistyvät pöytäkirjojen sivuilla paikoin jopa olemattomiin, osasivat useat kuulusteltavista selvästi valikoida kuulemastaan sen, mikä inkvisiittoreita kiinnostaisi, ja mitä he halusivat heille kertoa. Toki he luultavasti kertoivat kuulemistaan puheista usein paljon laajemminkin kuin lyhyehköt pöytäkirjamerkinnot antaisivat olettaa, mutta inkvisiittori poimi pöytäkirjaan heidän kertomastaan vain omasta näkökulmastaan olennaisimman osuuden. Epäilyttävät puheet näkyvät inkvisitiopöytäkirjoissa tyypillisesti yhden ainoan kuulusteltavan tulkintana. Sen perusteella voidaan kuitenkin olettaa, että näitä puheita osattiin tulkita yhteisön arjessa laajemminkin, ja ihmisten tuli olla varovaisia keiden kuullen puhuivat esimerkiksi hyvistä miehistä. Moni ei välttämättä välittänyt paljoakaan kuulemistaan puheista, mutta viimeistään joutuessaan inkvisiittoreiden kuulusteluun ne muistettiin ja ymmärrettiin merkityksellisiksi vähintään oman selustan juridiseksi turvaamiseksi.

Epäilyttävä puhe on kuitenkin varsin laaja ja tulkinnanvarainen kategoria, johon voitiin kuulusteltavan näkökulmasta ajatella kuuluvaksi hyvin monenlaisia sanomisia. Toisinaan inkvisiittoreille raportoidut puheet olivat vähemmän suoraviivaisesti inkvisiittorin diskurssin mukaisia ja heidän ajatuksissaan eläneisiin harhaoppisuuden kategorioihin sopivia. Viitteitä hyviin miehiin liittymättömiin, mutta uskonnollisesti levottomiin puheisiin on pöytäkirjoissa kuitenkin paljon, koska ne kiinnostivat inkvisiittoreita,²⁴⁰ ja myös kuulusteltavat ymmärsivät ne relevantiksi informaatioksi, joka oli syytä kertoa eteenpäin. Tietoa niistä on paljon tarkastelemassani 1200-luvun loppupuolen materiaalissa, joka osoittaa mielestäni sen, että inkvisiittoreiden ajatuksissa eläneen uskonnollisen väärintekijän kategorian rajat alkoivat olla vuosisadan alkupuolella suoritettuja harhaoppi-inkvisitioita häilyvämpiä ja laajempia.²⁴¹

Inkvisiittoreiden tapa kysyä kuulusteltavilta olivatko he kuulleet kenenkään puhuvan katolista uskoa vastaan, jätti kuulustelun kohteina olleille maallikoilla varsin laajat tulkinnanteon raamit, joiden sisällä kaivella muistiaan ja pohtia mitä inkvisiittoreille pitäisi kertoa. Jostain syystä pöytäkirjamateriaalissa on hyvin harvoin suoria vastauksia tähän standardikysymykseen. Kuulusteltavien antamat tiedonannot muiden yhteisön jäsenten epäilyttävistä mutta suoranaisesti hyviin miehiin liittymättömistä puheista näkyvät yleensä käänteisesti sen kautta, kun useat kuulusteltavista joutuvat vastaamaan inkvisiittorille spesifeistä sanomisistaan. Esimerkiksi Petrus Eugrinia kuulusteltaessa häneltä kysyttiin aluksi normaali kysymyspatteri, mutta hän kielsi tietävänsä mitään harhaoppisuudesta. Sen jälkeen häneltä kysyttiin monista muista häntä vastaan esitetyistä

---

²⁴⁰ Sackville 2011, 131.

²⁴¹ Vrt. John Arnoldin ajatukset inkvisitioiden fokuksen kehityksestä 1200-luvun kuluessa, jolloin ne suunnattiin enenevässä määrin yksilöitä ja heidän ajatuksiaan vastaan. Tarkemmin ks. Arnold 2001, 19–47.

sanoista, johon hän vastasi kuulleen vaimonsa sanovan, että hänelle ilmestyi usein eräs mies pyhiinvaeltajan asussa, joka sanoi olevansa pyhä Jaakob. Mies sanoi, etteivät kuolleiden sielut pääse paratiisiin ennen tuomionpäivää vaan menevät lepäämään, paitsi pienet lapset ja pyhimykset.²⁴² Jostain syystä pöytäkirja katkeaa tähän, joten on mahdotonta tietää kelpasiko vastaus inkvisiittorille ja olivatko vaimon näkemät näyt juuri se asia, josta kysymyksenasettelusta päätellen monet muut olivat inkvisiittorille raportoineet. Hän tai hänen vaimonsa olivat kuitenkin ehkä puhuneet asiasta jollekin, ja tieto oli kantautunut vääriin korviin ja sitä kautta inkvisiittorille. Voi myös olla, että näyt olivat vain yksi syy Petrusin epäilyttävään statukseen.

Joissain tapauksissa on selkeämpää, että inkvisiittorit olivat kiinnostuneita kuulusteltavien spesifeistä sanomisista, jotka olivat kantautuneet muualta heidän tietoonsa.²⁴³ Esimerkiksi eräältä Isambardukselta kysyttiin, oliko hän valittanut saarnamiehen puhuvan kirkossa liian pitkään tai pilkannut kirkolle annettavia lahjoituksia. Hän myönsi valitelleensa pitkää saarnaa vierustovereilleen, mutta kielsi sanoneensa pahaa lahjoituksista.²⁴⁴ Durandus de Rufiaco kielsi kuulustelussa tietävänsä mitään harhaoppisuudesta. Sen jälkeen häneltä kyseltiin useista epäilyttävistä sanomisista, joita hänen ilmeisesti oletettiin sanoneen. Näitä olivat muun muassa, oliko hän sanonut, että sielu ei ole muuta kuin verta, että vaikka Kristuksen ruumis olisi yhtä suuri kuin vuori, kirkonmiehet olisivat syöneet sen jo aikoja sitten,²⁴⁵ että se oli typerys joka ohitti mahdollisuuden hyötyä synnistä tai että pyhä Laurentius ja muut marttyyrit eivät kuolleet uskonsa puolesta vapaaehtoisesti. Durandus myönsi osan sanomisista inkvisiittorille, ja pöytäkirjaan on kirjattu erilaisia selityksiä sille, mikä hänet oli saanut sanomaan kyseisiä asioita. Myöhemmässä kuulustelussa Durandus lisäsi, että oli menettänyt luottamuksensa Jumalaan siksi, että hänen poikansa oli neljä vuotta aiemmin mennyt kauppiaiden mukana Alexandriaan, mutta kuollut Acressa Duranduksen rukouksista huolimatta. Siksi hänen

---

²⁴² Biller et al. 2011a, 624: ”*Interrogatus super multis aliis verbis denunciatis contra eum, dixit se audivisse dici a Sicarda, uxore sua, quod homo quidam qui frequenter apparebat ei in specie peregrini et dicebat se esse Beatum Iacobum, dicebat quod animae defunctorum non intrant paradysum donec in diem Iudicii, sed in requiem, parvulis exceptis et sanctis.*”

²⁴³ Koska nämä asiat näkyvät pöytäkirjoissa miltei pelkästään sen kautta, mitä inkvisiittorit kysyivät kuulusteltavilta, jää epäselväksi, mihin kuulusteluista saadut tiedot epäilyttävistä sanomisista, joiden perusteella kysymykset kysyttiin, oli tallennettu. Havainnon perusteella pidän mahdollisena esim. sitä, että varsinaisten pöytäkirjojen sijaan alkuperäisistä kuulusteluista laadittuja muistiinpanoja käytettiin aktiivisesti inkvisiittoreiden tutkimuksissa. Asia vaatii kuitenkin systemaattista selvitystä, jossa tarkasteltaisiin tätä tutkimusta laajemmin sitä, millaista pöytäkirjojen ulkopuolista ennakkotietoa muustakin kuin epäilyttävistä puheista inkvisiittoreilla oli kuulustelun kohteena olleista ihmisistä, ja miten tämän käyttö mahdollisesti muuttui ajan myötä.

²⁴⁴ Biller et al. 2011a, 600. Vastaavia mainintoja joissa kuulusteltavilta tentataan heidän yksittäisiä sanomisiaan ks. esim. Biller et al. 2011a, 228—232, 546—548, 594—596.

²⁴⁵ Claire Taylor on huomauttanut, että useat inkvisitiopöytäkirjoissa esiintyvät omintakeiset uskonnolliset mielipiteet ammentavat esimerkiksi yleisestä antiklerikaalisuudesta ja folkloresta, pikemmin kuin systemaattisesta vaihtoehtouskonnosta. Ajatus siitä, ettei hostia voinut syystä tai toisesta olla Kristuksen ruumis oli 1200- ja 1300-luvun inkvisitiolähteissä usein esiintyvä yleistä skeptisismiä heijasteleva toteamus. Tarkemmin ks. Le Roy Ladurie 1990, 160; Taylor 2011, 34—35, 229.

mukaansa rukoilusta oli yhtä paljon hyötyä kuin rukoilematta olemisesta.²⁴⁶ Vaikka kummankaan miehen kirjattujen selitysten mukaan he eivät olleet sanoneet aivan kaikkia asioita joista heitä syytettiin juuri siten kuin inkvisiittori oletti, on kuitenkin selvää, että asioista oli kuultu joltain muulta, koska inkvisiittori osasi kysyä niin tarkkoja sanomisia osuen usein ainakin melkein oikeaan. Uskonnollista epäilyä ei kohdeltu rikoksena, mikäli oli valmis korjaamaan ajatuksensa,²⁴⁷ mutta usein jo epäillyksi joutuminen oli paha tilanne. Sanomisistaan piti olla tarkkana, koska omalaatuiset teologiset tulkinnat herättivät huomiota, ja jopa pelkkä kaatuessa kiroilu saatettiin tulkita harhaoppiseksi.²⁴⁸

Languedocilaisten täytyi olla varovaisia jopa puhuessaan muiden puheista. Guillelmus Orsetin ollessa inkvisiittoreiden pakeilla kuulustelussa käytiin läpi ilmeisiä syytteitä hänen sanomisistaan. Kysymysartikkelien joukossa häneltä kysyttiin oliko hän sanonut, että oli kaksi Jumalaa, toinen hyvä ja toinen paha. Sen sijaan, että mies olisi myöntänyt sanoneensa näin, hän kertoi, että oli kolme tai neljä kertaa tai useammin eri paikoissa sanonut, että Rodezin tuomari Garnerius de Cordua oli sanonut niin.²⁴⁹ Orseti oli pöytäkirjan mukaan sanonut monia muitakin oikeaoppisesta näkökulmasta epäilyttäviä asioita, mutta joku oli kertonut inkvisiittoreille hänen puhuneen myös tuomarin sanomisista. Joko heidän saamansa tiedonanto oli ollut hieman virheellinen tai inkvisiittoreita kiinnosti harhaoppiseksi tulkittava puhe itsessään enemmän kuin se, uskoiko Orseti sanomisiinsa. Inkvisiittorin logiikan armottomuuden huomioon ottaen voidaan perustellusti arvailla jotain sen suuntaista. Tiedot sanomisista kiinnostivat todistusaineistona pikemmin kuin teologisena tarkasteluna niiden taustalla vaikuttaneista ajatuksista tai uskomuksista.²⁵⁰

Inkvisiittorit asettivat selvästi valtavan painoarvon epäilyttävinä pitämilleen puheille. Eräässä pöytäkirjassa lukee, että Gausbertus de Aula oli laitettu vankilaan, koska hän ei ollut suostunut myöntämään totuutta. Se oli normaali menettely harhaoppi-inkvisitioissa, mutta mikään pöytäkirjassa ei anna ymmärtää, että Gausbertus olisi koskaan ollut minkäänlaisissa tekemisissä hyvien miesten kanssa. Sen sijaan hän oli haukkunut Jumalaa, puhunut muutakin sekavaa eri uskonkappaleista ja virtsannut hautausmaille. Hänen käytöksestään oli ilmiselvästi puhuttu, koska asiat olivat tulleet yksityiskohtaisesti inkvisiittoreiden tietoon. Mies laitettiin vielä ainakin toistamiseen vankilaan ja

---

²⁴⁶ Biller et al. 2011a, 220—226.

²⁴⁷ Hamilton 1981, 15.

²⁴⁸ Pegg 2005, 74.

²⁴⁹ Biller et al. 2011a, 546: ”*Interrogatus si unquam ipse testis dixit quod duo dii erant, unus bonus et alter malus, dixit quod ipse testis ter vel quater vel pluries dixit in diversis locis quod Garnerius de Cordua, iudex Ruthenae, dicebat quod duo dii erant, unus benignus et alter malignus.*”

²⁵⁰ Sackville 2011, 132.

tuotiin vielä kerran vastaamaan muutamiin syytöksiin, joihin ei oltu aiemmin saatu inkvisiittoria tyydyttäviä vastauksia.²⁵¹ Miehen myöhempi kohtalo ei käy selville tekstistä, mutta toimenpiteiden vakavuus kuvaa hyvin epäilyttäville puheille asetettuja merkityksiä.

Tässä suhteessa mielenkiintoinen on myös Ademarius Galofia käsittelevä pöytäkirja. Häneltä kysyttiin uskoiko hän kirkon opetukseen, johon hän vastasi myöntävästi. Lisäksi häneltä kysyttiin oliko hän sanonut, ettei uskonut siihen, että Jumala oli luonut silmät ja raajat. Tähän hän vastasi kieltävästi, mutta sanoi, että oli uskonut, ettei Jumala luonut aisteja, vaan antoi ne lainaan ihmisille. Hän myönsi myös puhuneensa kyseisistä asioista ainakin Vauressa ja l'Estapissa. Pöytäkirjaan on myös kopioitu kuulustelun pohjalta koostetun tekstin lisäksi kirje Castresin dominikaaneille. Kirjeen perusteella Ademarius oli lähetetty sieltä Toulousen inkvisiittorin tutkittavaksi, ja nyt hänet lähetettiin samaisen kirjeen kanssa takaisin. Kirjeessä lukee, että miestä kuulusteltiin paitsi uskonkappaleista myös spesifisti hänen sanomisistaan Vauressa ja l'Estapissa, joista Castresin dominikaaniveljet olivat aiemmassa saatekirjeessään kirjoittaneet. Kirjeen kirjoittanut inkvisiittori Pontius de Parnaco määräsi, että paikallisten viranomaisten tuli selvittää oliko jossain syntynyt skandaali Ademariusin sanoista, ja mikäli oli, tuli hänen näiden paikkakuntien kirkoissa pyörittää puheensa ja tunnustaa julkisesti uskovansa kirkon opetukseen. Kirjeen vastaanottajat määrättiin myös kirjoittamaan takaisin inkvisiittorille suoritetuista toimenpiteistä, ja Ademariusille asetettiin päivämäärä, jolloin hänen piti palata Toulouseen jatkokäsittelyä varten.²⁵² Pöytäkirjasta ja kirjeestä käy ilmi se, että Ademariusin sanomisista oli mitä ilmeisimmin puhuttu, ja paikallisviranomaiset kääntyivät asioiden selvittämiseksi inkvisiittoreiden puoleen. Miehen sanomisille asetettiin suuri painoarvo, mikä käy ilmi vaivalloisesta, aikaa ja resursseja syövästä käytännöstä hoitaa asiaa kirjeitse paikkakuntien välillä.²⁵³ Tässäkään tapauksessa ei ollut ilmeisesti millään tapaa kyse inkvisiittoreiden pääasiallisen fokuksen kohteesta, hyvien miesten ja heidän seuraajiensa lainsuojattomasta uskonelämästä. Siitä huolimatta tapauksen yksityiskohdat haluttiin selvittää perinpohjaisesti.

Mielenkiintoista on myös se, miten epäilyttävien puheiden seurauksia pyrittiin hallitsemaan jatkotoimenpiteillä. Kyse oli inkvisiittorin vallankäytöstä, jonka avulla maallikoille propagoitiin oikean uskon rajoja, ja sitä, millaiset puheet soveltuivat näiden rajojen sisälle. Muiden vastaavien

---

²⁵¹ Biller et al. 2011a, 228—232.

²⁵² Biller et al. 2011a, 594—600. Toinen tapaus, jossa epäilyttäviin puheisiin liittyviä asioita puitiin kirjeitse ks. Biller et al. 2011a, 652—668.

²⁵³ Menettely noudattaa kanonisen oikeuden tavanomaisia toimintatapoja. Mikäli esimerkiksi oikeusjutun todistaja asui kaukana oikeudenkäyntipaikalta, saattoi tuomari määrätä, että paikallisviranomaiset kuulustelivat todistajaa kotipaikkakunnalla, laativat pöytäkirjan kuulustelusta ja lähettivät sen takaisin käytettäväksi oikeudessa. Tarkemmin ks. Brundage 1995, 132.

tapausten yhteydessä suoritetuista jatkomenettelyistä ei ole tietoa, koska niitä ei ollut tapana kirjata tavanomaisiin pöytäkirjoihin. Tässä tapauksessa ne näkyvät sattumalta siksi, että asioista on pitänyt sopia kirjeitse. Voidaan kuitenkin olettaa, että vastaavia toimenpiteitä oli tapana suosia myös muita epäilyttävästi uskonasioista puhuneita henkilöitä käsiteltäessä. Mikäli menettely oli yleinen, ovat maallikot saaneet sen kautta mallin siitä, millaiset puheet olivat pahoja ja epäilyttäviä. Lisäksi se on osaltaan vakiinnuttanut ihmisten mieliin ajattelutapaa, jonka mukaan arjessa kuullut puheet ja niiden uskonnollinen sisältö ylipäänsä olivat asioita, joiden mahdollista harhaoppisuutta tuli punnita. Tietoisuus siitä taasen vaikutti siihen, miten herkästi ihmiset raportoivat inkvisiittoreille kuulemiaan puheita, ja siten välillisesti myös siihen, millaisia jäänteitä näistä puheista on tallentunut pöytäkirjoihin nykytutkijan tavoitettavaksi.

Inkvisiittorit eivät olleet ainoita, jotka valvoivat ihmisten puheita. Gardouchin pappi Hugo kertoi inkvisiittorille, että kuultuaan erään Raymundus Arnaldin sanovan, että jos Kristuksen ruumis oli Jumala, Jumala olisi syöty jo sata vuotta sitten, pappi kutsui miehen puheilleen ja kysyi häneltä oliko hän sanonut kyseiset sanat. Raymundus oli vastannut myöntävästi, mutta sanoi, että se oli vitsi.²⁵⁴ Hän tunnusti papille myös pilkanneensa messua, mutta totesi myös sen vitsiksi.²⁵⁵ Papin suorittama selvitys ja nuhtelu ei kuitenkaan riittänyt, ja inkvisiittorit antoivat kirjata tarkat tiedot Raymundusin sanomisista pöytäkirjaan mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten. Inkvisiittoreiden ja muiden kirkonmiesten lisäksi osa maallikoista ilmeisesti suhtautui kirkon opetusten vastaisiin sanomisiin epäilyksensekaisella vakaumuksella. Esimerkiksi eräs Arnalda, joka kertoi inkvisiittorille paljon tietoja tuntemiensa naisten mahdollisesti harhaoppisista puheista, sanoi kyselleensä heiltä mainituista, asioista jotta voisi puristaa heistä ulos mitä mieltä he olivat uskosta.²⁵⁶ Guillelmus Orseti, joka joutui itsekin kuulustelussa vastaamaan inkvisiittorilla sanomisistaan, kertoi että oli kuullut ainoastaan poikansa kuoleman seurauksena uskossaan horjuneen Durandus de Rofiacon puhuvan katolista uskoa vastaan. Hän oli kertonut tästä kaiken mitä tiesi Raymundus de Liuranolle, joka lähetti tiedot kirjallisena inkvisiittorille.²⁵⁷ Pöytäkirjamerkinnän perusteella on havaittavissa, että epäilyttävät puheet herättivät keskustelua myös maallikoiden parissa, ja osa päätti toimia syystä tai toisesta levottomia puhuneita vastaan. Guillelmusin kuulustelu oli vasta seuraavana vuonna

---

²⁵⁴ Biller et al. 2011a, 616: ”*audito quod Raymundus Arnaldi...dixerat publice [...] quod si verum corpus Christi [...] esset Deus, centum anni sunt elapsi quod commestus esset Deus, ipse testis vocavit coram se dictum Raymundum Arnaldi et interrogavit eum si dixerat illa verba. Qui respondit quod dixerat ea, sed causa solacii.*”

²⁵⁵ Biller et al. 2011a, 616—618.

²⁵⁶ Biller et al. 2011a, 302: ”*omnia praedicta inquirebat ab eisdem mulieribus ut posset extorquere ab eis quomodo sentirent de fide.*”

²⁵⁷ Biller et al. 2011a, 544: ”*Interrogatus utrum audivit aliquam personam dicentem aliquid contra fidem Catholicam, dixit quod non, excepto Durando de Rofiaco [...] de quo dixit Raymundo de Liurano quidquid sciebat, qui misit illud scriptum inquisitori.*”

Durandusin kuulustelun jälkeen. Pöytäkirjassa ei kuitenkaan ole ajoitettu milloin Guillelmus ja Raymundus keskustelivat asiasta, joten on mahdotonta tietää, joutuiko Durandus vastaamaan sanomisistaan juuri Raymunduksen suorittaman tiedonannon takia. Maininta kuvaa kuitenkin osuvasti vallinnutta epäilyksen ilmapiiriä.

3.3 Puheista tallentunut tieto oli yksipuolista

Inkvisitiopöytäkirjojen tekstistä on havaittavissa, että ihmisten teot ja sanomiset herättivät mielenkiintoa ja puheita heidän kotiyhteisöissään 1200-luvun Languedocissa. Esimerkiksi hyviin miehiin liittyvästä uskonnollisesta toiminnasta ja paikkakunnalta pois lähtemisestä puhuttiin paljon, ja kuulustelujen kautta saatu toisen käden informaatio näistä puheista kiinnosti myös inkvisiittoreita. Samoin heitä kiinnostivat yksittäisten ihmisten puheet, mikäli niiden sisältö miellettiin heidän näkökulmastaan syystä tai toisesta epäilyttäväksi, vaikka puheiden sisältö ei olisi liittynyt hyviin miehiin. Monet maallikot joutuivat vaikeuksiin sanomistensa takia. Se johtui siitä, että omalaatuiset ajatukset uskonnosta jäivät ihmisten mieleen, ja he kertoivat kuulemistaan asioista inkvisiittoreille joutuessaan itse kuulusteltaviksi. Toisinaan syynä lienee ollut todellinen huoli oikeaoppisuudesta, toisinaan esimerkiksi se, että kuulusteltavalle ei tullut mieleen mitään muuta, minkä olisi katsonut relevantiksi tunnustaa, mutta paine kertoa edes jotain oli kova, kuten Mark Pegg on huomauttanut.²⁵⁸ Siksi pöytäkirjoista on tavoitettavissa ainakin välillisesti viitteitä myös sellaisista puheista, jotka eivät liittyneet inkvisiittorin näkökulmasta kategoriseen harhaoppisuuteen.

Tieto puheista on kuitenkin huomattavan tyypistynyttä. Inkvisiittorin diskurssi määritteli hyvin voimakkaasti sitä, mihin asioihin liittyviä puheita pöytäkirjoihin tallennettiin sekä sitä, miten ja millaisella kielellä ne kirjattiin. Raportoiduista puheista kirjattiin vain inkvisiittoria kiinnostanut osa, heidän näkökulmastaan ja heidän harhaoppikäsitystään vastaavilla sanavalinnoilla ja termistöllä. Se tekee erityisesti hyviin miehiin tai heidän toimintaansa liittyvistä puheista luultavasti varsin vääristyneitä suhteessa siihen, mitä alkuperäisissä tilanteissa oli puhuttu. Ihmiset olivat inkvisiittoreiden ja muiden kirkonmiesten harjoittaman harhaoppisuuden vastaisen propagandatoiminnan ja kuulusteluissa käytetyn kysymyksenasettelun seurauksena 1200-luvun loppupuolella jo varsin tietoisia siitä, millaista tietoa inkvisiittorit etsivät. Siksi he olivat melko kykeneviä tulkitsemaan kuulemiaan puheita tämän tiedon valossa. Lopullisessa pöytäkirjatekstissä päällimmäisenä on kuitenkin aina inkvisiittorin tulkinta, jonka määrittelemään muottiin monipuoliset kuulopuheet pakotettiin.

---

²⁵⁸ Pegg 2005, 83.

Kun ymmärretään se, että pöytäkirjojen sisältämät tiedot yhteisön puheista ovat typistyneitä ja tavoittavat niistä vain rajallisen inkvisiittorin ennalta määräämän osan, voidaan niiden määrästä ja sisällöstä kuitenkin tehdä jonkinasteisia päätelmiä. Claire Taylor on todennut, että vaikka harhaoppisuus oli osin konstruoitu tekojen ja uskon kategorioiden kautta, oli sillä myös inkvisiitotekstien ulkopuolinen todellisuus.²⁵⁹ Esimerkiksi *consolamentum* herätti niin paljon puhetta Languedocissa, että sen merkitys ei voi olla ainoastaan inkvisiittoreiden keksintöä. Myös erilaisiin epätavallisiin uskonnollisiin ajatuksiin liittyvien puheiden määrän perusteella voin yhtyä Peter Billeriin, joka on esittänyt, että keskiajan maallikot olivat ehkä enemmän tekemisissä uskonnollisten ajatusten kanssa tehden niistä itsenäisiä päätelmiään, kuin mitä yleensä on ajateltu.²⁶⁰ Muunlaisessa lähdemateriaalissa maallikot saavat harvoin äänen, mutta harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjoihin ovat jättäneet jäljen ainakin sellaiset, joiden ajatuksia pidettiin epäilyttävinä.

Tarkasteltaessa inkvisitiopöytäkirjoihin kirjattuja puheita käy selväksi, että harhaoppi-inkvisitiot olivat osin itseään ylläpitävä prosessi. Hyvien miesten ja heidän seuraajiensa vainot tehostuivat ja muuttuivat systemaattisemmiksi 1200-luvun kuluessa. Kiristynyt tilanne herätti yhteisöissä paljon puheita, kun ihmiset päivittelivät esimerkiksi *consolamentumin* saamisen vaikeutumista tai inkvisiittoreiden toimintaa itsessään. Näiden inkvisitioista itsestään johtuvien puheiden perusteella heräsi jälleen uusia harhaoppiepäilyjä, kun asioista raportoitiin kuulusteluissa inkvisiittoreille, ja jälleen tuli tarpeelliseksi suorittaa lisää tutkimuksia, jotka taas kerran puhuttivat yhteisöissä.

4. Toisen käden informaatio ja inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentuminen

Kirkon määrittelemään harhaoppisuuteen liittyvät asiat siis herättivät huomattavan paljon puheita 1200-luvun Languedocissa, ja niistä on tallentunut paljon tietoa inkvisiittoreiden pöytäkirjoihin. Tässä luvussa analysoidaan sitä, miten tieto näistä puheista ja muusta toisen käden informaatiosta sekä niiden osaltaan rakentamista tulkinnoista yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien maineesta rakensivat inkvisitiopöytäkirjojen sisältämää tietoa. Miten inkvisiittorit käyttivät tätä informaatiota suorittaessaan tutkimuksiaan ja laadituttaessaan pöytäkirjoja? Mikä oli kuulusteltavien rooli tämän informaation tulkitsoijoina ja välittäjinä? Millaisia rajoja tällä tiedolla oli?

---

²⁵⁹ Taylor 2011, 227.

²⁶⁰ Biller 2001b, 314.

4.1 Maineen merkitys sosiaalisessa elämässä ja oikeuskulttuurissa keskiajalla

Elämä keskiajan yhteisöissä perustui pitkälti suulliselle vuorovaikutukselle, ja siksi yksilön hyvällä maineella oli suuri merkitys esimerkiksi sosiaalisessa kanssakäymisessä ja oikeudessa.²⁶¹ Ihmisten puheilla oli suuri vaikutus suhteessa tähän maineeseen,²⁶² ja yhteisön jäsenet olivat usein hyvin tietoisia siitä, että puheen välittämä informaatio kulki toisinaan nopeasti ja maineensa saattoi näiden epävirallisten puheiden seurauksena menettää yhtä helposti kuin sen oli saavuttanutkin.²⁶³ Kilpailu hyvästä maineesta sanoilla ja teoilla oli tärkeää myös Languedocin alueella,²⁶⁴ ja kyse oli ilmeisesti melko universaalista ilmiöstä ainakin läntisen kristikunnan alueella perustuen eri alueita tarkastelevien tutkimusten muodostamaan kuvaan.²⁶⁵ Hyvä maine ei ollut vain kristittyjen arvojen sanelemaa, vaan moraalisiin tulkintoihin muista yhteisön jäsenistä vaikuttivat voimakkaasti myös esimerkiksi paikallistavat ja kohteen sosiaalinen status.²⁶⁶ David Zbiral ja Lola Sharon Davidson ovatkin juuri inkvisitioaineiston kontekstissa huomauttaneet, että eräänlainen häpeän ja kunnianmenetyksen pelko ohjasivat ihmisten toimintaa esimerkiksi kirkon moraaliopetuksia vahvemmin.²⁶⁷ Liiallisten yleistysten tekeminen inkvisitiomateriaalin kaltaisen aineiston perusteella on kuitenkin hieman riskialtista, ja uskoakseni painotukset vaihtelivat yksilötasolla.

Claude Gauvard on todennut, että keskiajan yhteisöissä tavalliset ihmiset olivat tietyllä tapaa olemassa ainoastaan toistensa silmissä, ja siksi yksilön maineella oli suuri merkitys hänen elämälleen.²⁶⁸ Ihmiset olivat huolissaan, siitä mitä naapurit heistä puhuivat ja käyttäytyivät sen mukaisesti. Emmanuel Le Roy Ladurie kuvaileekin tyyllilleen uskollisena 1300-luvun montailoulaisten eläneen kafkamaisessa petosten ja vakoojien maailmassa, jossa puheitaan ja tekemisiään täytyi varoa juuri niistä tehtävien tulkintojen takia.²⁶⁹ James Fentressin ja Chris Wickhamin mukaan myyttisen menneisyyden lisäksi keskiajan maalaisyhteisöissä tärkeitä olivat tarinat sekä menneistä että nykyisistä yhteisön jäsenistä, joita ihmiset tarvittaessa muistivat yllättävän yksityiskohtaisesti. Tätä yhteisön kollektiivisen muistin suullista uudelleenkerrontaa kutsutaan tutkimuksessa usein huhupuheiksi (*gossip*).²⁷⁰ On kuitenkin huomattava, että huhupuheeseen ei

---

²⁶¹ Hanawalt 1989, ix.

²⁶² Gauvard 2011, 26.

²⁶³ Fenster & Smail 2003c, 1.

²⁶⁴ Paterson 1993, 6.

²⁶⁵ On kuitenkin huomattava, että systemaattista vertailevaa tutkimusta ei ole suoritettu. Tutkijoiden keskenään yhtenäiset näkemykset saattavat johtua siitä, että tutkimusta on tehty samoista lähtökohdista vastaavanlaisin analyysia ohjannein premissin.

²⁶⁶ Telechea 2007, 401.

²⁶⁷ Davidson 2011, 527; Zbiral 2010b, 222, 225.

²⁶⁸ Gauvard 1993, 11.

²⁶⁹ Le Roy Ladurie 1990, 13—14.

²⁷⁰ Fentress & Wickham 1992, 111.

keskiajalla liitetty samanlaisia negatiivisia konnotaatioita kuin nykyään.²⁷¹ Epävirallinen puhe oli olennainen moralisoimaton osa sosiaalista elämää, joka oli aina läsnä ja seurasi arjessa ihmisiä ja heidän käyttäytymistään.

Kuulopuhe on aina suullinen ilmiö.²⁷² Se saa kuitenkin pysyvimmän ja keskiajantutkimuksen kontekstissa ainoan tavoitettavan muotonsa kirjallisena esimerkiksi oikeuden pöytäkirjoissa. Keskiajan viranomaisten heikot informaationkeräämismahdollisuudet tekivät yhteisön epävirallisesta puheesta luotettavaksi mielletyn ja erityisesti käyttökelpoisen lähteen kerätä juridisesti relevanttia tietoa oikeustapausten yhteydessä.²⁷³ Aikakauden oikeusoppineet muotoilivat *fama publica* – käsitteen työkaluksi epävirallisen puheen juridista käyttöä varten. *Fama publica* oli periaatteessa se, mitä kaikki tiesivät jostain yksittäisestä asiasta, ja siksi se oli sosiaalisesti hyväksyttyä tietoa. Chris Wickhamin mukaan se voi kuulostaa nykykuulijan korvaan kuulopuheelta, mutta keskiajalla sille annettiin paljon arvoa sen kollektiivisen luonteen vuoksi. Se voidaan erottaa kuulopuheista, koska tieto, joka oli hyväksytty *famaksi*, oli formaalimpaa ja lakiteknisempää, ja siksi sen perusteella voitiin suorittaa oikeustoimia.²⁷⁴ Julien Théry on tulkinnut, että julkisen mielipiteen juridisen arvon konstruointi ja käyttö oikeudessa liittyi olennaisesti valtioiden ja kirkon vallan kasvuun keskiajan kuluessa.²⁷⁵ Sen avulla viranomaiset pystyivät ulottamaan valvontansa ja vaikutusvaltansa tehokkaasti ihmisten arkeen, vaikka keinoja siihen oli huomattavasti vähemmän kuin modernissa maailmassa.

Oikeusoppineiden näkökulmasta *fama* oli puheiden ja lain risteyskohta. Toisinaan sillä saatettiin tarkoittaa mainetta, toisinaan taas yleistä tietoutta jostain asiasta tai juridisesta tilanteesta. *Famaa* saattoi olla esimerkiksi maaomistuksista, veloista tai omistussuhteista. Siksi se oli joissain tapauksissa vähemmän henkilökohtaista kuin maine.²⁷⁶ Se oli myös yksilön oikeustoimikelpoisuutta ilmentävä status, joka määritteli esimerkiksi sen, miten luotettavana hänen antamaansa todistusta voitiin pitää. *Faman* eri aspekteihin liittyviä juridisia periaatteita muotoiltiin oikeusoppineiden teksteissä, joissa niihin liittyvien asioiden pohtimiselle uhrattiin paljon tilaa.²⁷⁷ Mikäli omasi hyvän *faman*, oli helpompi torjua itseä vastaan esitettyjä syytöksiä, mutta mikäli *fama* maineena oli huono,

---

²⁷¹ Vincent 2011, 332—333, 344—345.

²⁷² Vincent 2011, 335.

²⁷³ Stern 2006, 672.

²⁷⁴ Kuehn 2003, 27; Wickham 2003, 17, 25. Myös Claude Gauvardin tulkinnan mukaan kuulopuheet eivät ole sama asia kuin *fama*. Tarkemmin ks. Gauvard 2011, 26.

²⁷⁵ Théry 2003, 120.

²⁷⁶ Fenster & Smail 2003c, 3; Wickham 2003, 16.

²⁷⁷ Kuehn 2003, 27.

olivat juridiset selviytymismahdollisuudet heikommat.²⁷⁸ Jos oli muutenkin huonossa maineessa saattoi saada helpommin tuomion myös sellaisista rikkeistä, jotka eivät varsinaisesti edes liittyneet jo valmiiksi huonon maineen syihin.²⁷⁹

Huonosta maineesta saattoi seurata myös yksilölle oikeuden päätöksellä langetettu negatiivinen juridinen status *infamia*²⁸⁰. Se tarkoitti sitä, että hänen rikkeensä olivat niin vakavia ja yleisesti tunnettuja, että hän oli käyttökeltoton todistaja, tai mikäli hän oli vastaamassa itse syytteisiin, olivat todistajat tarpeettomia.²⁸¹ Roomalaisesta oikeudesta lainattu konsepti teki epämääräisestä huonosta maineesta, *mala fama*, konkreettisen juridisen kategorian, jonka merkitys kasvoi 1100- ja 1200-luvuilla.²⁸² Oikeusoppineet olivat sen suhteen varovaisia,²⁸³ mutta käytäntö saattoi olla usein suoraviivaisempaa *infamian* vaikuttaessa oikeustoimikelpoisuuden lisäksi muuhunkin elämään. Esimerkiksi oikeuden palvelijoiden ja kirjureiden tuli olla hyvässä maineessa.²⁸⁴ *Infamia* saattoi olla este myös papiksi pääsulle, ja ainakin Toulousessa oli kiellettyä toimia lääkärinä, mikäli oli *infamatus* harhaoppiepäilyjen takia.²⁸⁵ Luonnollisesti myös inkvisiittoreiden ja heidän apuriensa tuli olla hyvämaineisia henkilöitä.²⁸⁶ *Infamia* oli voimakas sosiaalisen kontrollin väline,²⁸⁷ jolla kirkko saattoi aiheuttaa konkreettisia vaikeuksia ja rajoitteita myös niille, jotka olivat käytöksensä ja kontaktiensa puolesta edes varsinaisen harhaoppisuuden reunamilla.²⁸⁸

Famaksi mielletty tieto oli myös käypää todistusaineistoa oikeudessa.²⁸⁹ Moderni oikeuskäytäntö pyrkii jättämään kuulopuheet ja niiden vaikutukset oikeussalin ulkopuolelle, mutta keskiajalla oikeuselimet hyväksyivät auliisti julkisesta mielipiteestä ammennetut tiedot, ja niiden juridisen käytön periaatteita kehitettiin aktiivisesti.²⁹⁰ Ajan oikeusteoriassa silminnäkijätodistus, *per visum*, oli

---

²⁷⁸ Akehurst 2003, 80—81. Ainakin maallisesta oikeudesta tunnetaan tapauksia, joissa kantaja pyrki tuhoaman vastapuolen maineen varmistaakseen itselleen suotuisan oikeuden päätöksen. Tarkemmin ks. Bowman 2003, 115.

²⁷⁹ Hanawalt 1989, 10.

²⁸⁰ *Infamian* käsitteestä tarkemmin ks. Peters 1990. Vastaavia konsepteja on ollut esim. germaanisessa ja skandinaavisessa oikeudessa, mikä kielii siitä, että periaate heijasteli sosiaalisia konventioita. Tarkemmin ks. Peters 1990, 57—61.

²⁸¹ Akehurst 2003, 94.

²⁸² Bowman 2003, 96, 98, 115. Kanonisen oikeuden ja roomalaisen siviilioikeuden välillä oli vahva side, ja esim. juridisia konsepteja lainattiin ja omaksuttiin oikeustraditioiden välillä melko vapaasti. Nykyisen Etelä-Ranskan alueella, jossa tapana oli sekoittaa eri oikeustraditioita ja periaatteita käytännönläheisesti, kanoninen ja roomalainen oikeus sekoittuivat 1200-luvun kuluessa myös paikallisiin oikeudenkäytön tapoihin ja lakeihin. Tarkemmin ks. Brundage 1995, 59; Paterson 1993, 172; Peters 1990, 82.

²⁸³ Bowman 2003, 105.

²⁸⁴ Kuehn 2003, 39.

²⁸⁵ Arnold 2001, 41, 135; Bowman 2003, 102.

²⁸⁶ Bruschi 2013, 18. Ainakin yhdessä tapauksessa erään inkvisiittorin maine pyrittiin pilaamaan syytöksillä seksuaalisista perversioista. Tarkemmin ks. Friedlander 2000, 88—89.

²⁸⁷ Craun 2003, 43.

²⁸⁸ Peters 1990, 75.

²⁸⁹ Kuehn 2003, 35.

²⁹⁰ Fenster & Smail 2003c, 3.

todistusaineiston hierarkiassa korkeimmalla. *Fama publica* miellettiin kuitenkin toiseksi luotettavimmaksi todistusaineiston tyyppiä juuri sen kollektiivisen luonteen takia. Se oli tyystin erillinen todistuksista, jotka liittyivät pelkkiin kuultuihin asioihin eli niin sanottuun *per auditum* todistusaineistotyyppiin, jota ei pidetty erityisen luotettavana.²⁹¹ *Fama* on jälkikäteen tulkittu selkeäksi todistusaineistokategoriaksi, jonka käyttöä ohjasivat tietyt säännöt ja periaatteet.²⁹² Mikäli tapauksesta, esimerkiksi henkirikoksesta, oli useiden ihmisten toimesta suora havainto ja siksi yleinen tieto, tapaus oli *notorium*. *Fama publica* taasen oli pikemmin kollektiivista epäilyä ja puhetta tapahtuneesta.²⁹³ Sen toivat oikeudessa esiin ne yhteisön jäsenet, joilla ei ollut suoraa tietoa tapahtuneesta, vaan he todistivat mitä asiasta yleisesti puhuttiin.²⁹⁴ Kaikkea julkista puhetta ei hyväksytty juridisesti merkittäväksi, mutta ilmeisesti oikeutta toteutettiin usein sen perusteella.²⁹⁵ Ongelmana olikin *faman* häilyvyys. Siksi on huomioitava, että eri todistusaineistotyyppien erottelu onnistui usein vain teoreettisissa kirjoituksissa, koska käytännössä ne sekoittuvat väkisin toisiinsa.

Laura Sternin mukaan *fama publica* oli keskiajalla eräs vahvimmista linkeistä yhteisön ja lain välillä. Yhteisön vaikutuksella oli suuri painoarvo yksilön juridiseen statukseen. Kyseessä oli merkittävä mekanismi, jonka kautta yhteisö osallistui oikeudenkäyttöön. *Famaa* käytettiin, koska se oli hyödyllinen, toimiva ja sillä oli pitkät perinteet.²⁹⁶ Luultavasti se myös heijasteli luontevasti arkisen sosiaalisen todellisuuden käytänteitä, esimerkiksi kuulopuheiden pohjalta tehtyjä tulkintoja muista ihmisistä. Chris Wickham onkin esittänyt, että *fama* tuli osaksi oikeusteoriaa juuri arkikäytännön kautta.²⁹⁷ Hänen kanssaan samoilla linjoilla on Julien Théry, joka näkee *faman* eräänlaisen kansan äänen, *vox populin*, päälle liimattuna juridisena konseptina, joka kumpusi juuri ihmisten kollektiivisista arkipuheista.²⁹⁸

Fama oli tärkeä lainkäytöllinen konsepti, mutta sen erottelu kuulopuheesta ja muista vähemmän virallisista ja säädellyistä suullisen informaation muodoista on ongelmallista. Thelma Fenster ja Daniel Lord Smail ovatkin osoittaneet *fama*-termin huomattavan laajan semanttisen skaalan. Se saattoi olla positiivista tai negatiivista. Tarkastellusta lähteestä ja kontekstista riippuen sillä voitiin tarkoittaa esimerkiksi huhua, yleistä tietoutta, mainetta, muistoa, kuuluisuutta tai negatiivista

---

²⁹¹ Stern 2006, 667, 671; Wetzstein 2004, 63; Wickham 1998, 4; Wickham 2003, 16—17.

²⁹² Provost 2003, 102.

²⁹³ Wetzstein 2004, 71, 73.

²⁹⁴ Stern 2006, 664, 670.

²⁹⁵ Kuehn 2003, 29.

²⁹⁶ Stern 2006, 664, 672.

²⁹⁷ Wickham 2003, 16.

²⁹⁸ Théry 2003, 139—140.

infamiaa. Se liittyi myös kunniaan, häpeään ja statukseen sekä maineen ja puheen hallinnan jatkuvaan performanssiin. *Fama* välitti informaatiota ihmisestä, mutta se tarkoitti samaan aikaan kuvaa, jonka tämä informaatio kyseisestä henkilöstä muiden tulkinnoissa rakensi. Henkilökohtainen maine ja puhe siitä olivat huomattavin versio *famasta*, ja sen voikin ymmärtää yleisenä mielikuvana jota ei voi erottaa sitä synnyttävästä puheesta.²⁹⁹ Vaikka juridisessa sfäärissä ja joidenkin tutkijoiden myöhemmissä tulkinnoissa *fama publica* onkin nähty monoliittimaisena, se rakentui kuitenkin aina yksilötason tulkinnoista, joita oli yhtä monta erilaista kuin tulkitsijoitakin.

4.2 Maineen ja kuulopuheiden asema *inquisitio hereticae pravitatis*issa

Tiedetään, että varhaisimmista tunnetuista harhaoppitapauksista liikkui huhupuheita laajalla maantieteellisellä alueella. Myös varhaisissa vastatoimissa ihmisiä kutsuttiin kirkonmiesten kuultavaksi siksi, että naapurustossa oli huhuttu heidän harhaoppisuudestaan. Toulousessa kerättiin jo vuonna 1178 suuri katalogi epäilyttävien ihmisten nimistä, ja toisinaan maallikot myös polttivat omatoimisesti harhaoppisiksi tulkitsemiaan henkilöitä.³⁰⁰ Tällaiset toimenpiteet suoritettiin ilman viranomaisten suorittamaa tutkintaa tai oikeusprosessia, ja voitaneen päätellä, että yhteisön puheissa ja muistissa elänyt epävirallinen tieto tiettyjen ihmisten epäilyttävästä maineesta oli radikaalien ratkaisujen taustavaikuttimena. Koska poliisivoimia ei ollut, myös oikeutta toteutettiin paljolti tavallisten ihmisten välittämän tiedon pohjalta. Roomalaiskanoninen oikeusprosessi asetti informaation tuomarin toiminnan keskiöön,³⁰¹ ja siksi on syytä syventyä siihen, miten kuulusteltavien inkvisiittoreille välittämää toisen käden informaatiota käytettiin harhaoppi-inkvisitioissa.

Inkvisitoorisen oikeusprosessin käyttöönotto mahdollisti kirkon viranomaisille kyvyn tarttua juridisiin keinoin huhuihin paitsi teoista myös uskosta ja mielipiteistä. Inkvisitioissa *famalla* oli keskeinen rooli. *Mala fama* oli riittävä syy aloittaa oikeustoimet, ja se toimi ikään kuin *accusatiosta* tuttuna syyttäjänä, jota ei *inquisitiossa* enää tarvittu.³⁰² *Fama publica* ilmestyi oikeuslähteisiin 1100-luvun lopulla ja 1200-luvun alussa, jonka jälkeen se oli Julien Théryn mukaan kaikkialla. Esimerkiksi hänen tutkimassaan materiaalissa, joka liittyy erästä piispaa koskeviin syytöksiin, sana *fama* esiintyy 1463 kertaa oikeusprosessin dokumentaation 173:ssa manuskriptifoliossa. Muun muassa suuri osa syytteistä on perusteltu sillä, että asioista oli *vox et fama*.³⁰³ Samoin on asian laita tarkastelemassani materiaalissa, joka liittyy inkvisiittoreita 1300-luvun alussa voimakkaasti kritisoinutta fransiskaania

---

²⁹⁹ Fenster & Smail 2003c, 1–3; Gauvard 1993, 5. *Fama*-sanana etymologiasta ja vastineista muissa kielissä ks. Fenster & Smail 2003c, 10–11.

³⁰⁰ Moore 2014, 14, 93, 193.

³⁰¹ Gauvard 2004, 14, 31.

³⁰² Brundage 1995, 94–95; Peters 1990, 72.

³⁰³ Théry 2003, 121, 123, 125. Ks. myös esim. Field 2012, 87.

Bernard Délicieux'ta vastaan suoritettuun oikeusprosessiin. *Famaa* käytetään siinä syytösten perusteena, lausuntojen sisällön legitimointiin, tuomion perusteena ja Délicieux vetoaa myös itse *famaan* todistaakseen tiettyjä syytöksiä paikkansa pitämättömiksi.³⁰⁴ Kanonisaatioprosesseissa, jotka olivat myös inkvisitioita, *fama* ihmeistä ja pyhimyskandidaatin hurskaasta elämästä olivat tärkeä osa pyhyiden legitimizeetin argumentointia.³⁰⁵

Vaikka juridinen tekstimateriaali roomalaisen oikeusperinteen alueilta käyttää huomattavan paljon *famaa* ja muita vastaavia termejä,³⁰⁶ *inquisitio hereticae pravitatisiin* liittyvässä pöytäkirjamateriaalissa maininnat ovat äärimmäisen harvinaisia. Esimerkiksi keskeisimpänä lähdemateriaalinani toimineessa pöytäkirjakokoelmassa sana *fama* esiintyy yhden ainoan kerran. Kyseessä on pöytäkirjaan kopioitu kirje inkvisiittori Pontius de Parnacolta Montaubanin dominikaanien priorille, ja siinä lukee, että Bernardus de Solhacon epäilyttävät puheet olivat tulleet *faman* kautta inkvisiittorin tietoon, ja hän pyytää paikallisviranomaisilta lisäselvityksiä aiheen tiimoilta.³⁰⁷ *Fama* ei esiinny analysoimieni inkvisitiopöytäkirjojen varsinaisessa terminologiassa ollenkaan, vaikka se oli muussa aikakauden oikeusmateriaalissa todella yleinen termi. Malcolm Lambert on tästä huolimatta väittänyt, että harhaoppi-inkvisitioiden suurimpia ongelmia oli *faman* liian suoraviivainen käyttö.³⁰⁸ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että sillä oli hieman erilaisia funktioita kuin muunlaisissa inkvisitioissa, ja siksi siihen liittyvät asiat on ilmaistu implisiittisemmin. Massimo Vallerani onkin todennut, ettei keskiajalla ollut yhtä yhtenäistä *inquisitiota*, eikä yhtenäistä *inquisitio hereticae pravitatisia*. Käytännöt vaihtelivat kontekstista ja toimihenkilöistä riippuen.³⁰⁹

Vaikka *famaa* ei varsinaisesti mainita, oli ihmisten maineella ja heitä koskevilla kuulopuheilla roolinsa inkvisiittorin diskurssissa, jonka raameissa tekstin sisäistä uskonnollista väärintekijää rakennettiin. Kun toulouselainen Guillelma joutui inkvisiittoreiden kuultavaksi, hän kielsi olleensa missään tekemisissä harhaoppisten kanssa. Hän kuitenkin kertoi, että hän ja erät hänen naapureistaan olivat epäilleet erästä Fabrissaa ja tämän tytärtä Philippaa harhaoppisuudesta heidän sanojensa ja tekojensa tähden.³¹⁰ Useimmiten, kun pöytäkirjoihin on kirjattu viitteitä ihmisten maineeseen,

---

³⁰⁴ Friedlander 1996, 55—57, 64, 78, 108, 139, 205, 220, 223, 233, 239—240, 242—244, 247, 249—250, 255, 259—260, 263, 277, 288, 294, 296, 303.

³⁰⁵ Krötzl 2012, 374.

³⁰⁶ Fenster & Smail 2003c, 10.

³⁰⁷ Biller et al. 2011a, 652: ”*Ad audientiam nostram, fama deferente, pervenit quod Bernardus de Solhaco de Monte Albano quaedam verba gravia contra fidem evomit orthodoxam.*”

³⁰⁸ Lambert 2002, 195.

³⁰⁹ Vallerani 2012, 6—7, 42—44.

³¹⁰ Biller et al. 2011a, 262—264: ”*ipsa testis et quidam vicini sui habent suspectas de haeresi Fabrissam [...] et Philippam filiam eius [...] propter verba eorum et gestus.*”

kyseessä oli yksittäisen kuulusteltavan tulkinta asiasta ja mielipiteen kollektiivisuuteen on mahdoton ottaa kantaa. Tässä tapauksessa on kuitenkin tehty selväksi, ettei pelkästään Guillelma suhtautunut naisiin epäileväisesti.

Pöytäkirjaan on eritelty yksityiskohtaisesti Fabrissan ja hänen tyttärensä epäilyttäväksi miellettyä käyttäytymistä, jonka perusteella heidän harhaoppisen maineensa voi olettaa rakentuneen muiden yhteisön jäsenten silmissä. Muun muassa heidän puheitaan on kirjattu yksityiskohtaisesti, joskin tuttuun tapaan fragmentaarisesti ja typistyneinä. Guillelma kertoi kuulleen Fabrissan esimerkiksi sanovan, että pahalainen oli luonut ihmisen, Jumala ei luonut sieluja ja että papit eivät opettaneet totuutta. Guillelman ollessa raskaana Fabrissa oli neuvonut häntä pyytämään Jumalaa vapauttamaan hänet demonista, joka hänellä oli vatsassaan. Hän oli myös kehumus harhaoppisuuden takia poltettua pappia tämän väittelytaidoista ja surrut sitä, että Guillelmus Aribaudi oli kuolinvuoteellaan menettänyt puhekykynsä hyvien miesten tullessa,³¹¹ ja että miehen sielu kulkisi ruumiista ruumiiseen, kunnes se tulisi hyvien miesten käsiin. Fabrissa myös kirosi niitä, jotka paljastavat asioita muista. Philippa taasen oli sanonut, että hänen ensimmäisen miehensä äiti poltettiin rangaistuksena harhaoppisuudesta, ja että jos hän olisi tiennyt, että hänen miehellään ei ollut sama usko kuin hänellä, hän ei olisi koskaan ollut tämän kanssa. Philippa oli myös sanonut, että antaisi korvan päästään, mikäli hänen miehellään olisi yhtä hyvä usko kuin Pontius de Gomenwillalla. Kyseinen mies olikin epäilyttävää seuraa, koska Guillelma mainitsi usein nähneensä Fabrissan ja Philippan keskustelevan hänen kanssaan. Muukin käytös herätti epäilyjä. Esimerkiksi Fabrissan äidin ollessa sairaana hän oli syytä tai toisesta estänyt Guillelmaa vierailemasta tämän luona. Naiset olivat myös suunnitelleet pakenevansa maasta, ja heidän kodissaan kävi epäilyttäviä lombardialaisia vieraita.³¹²

Guillelmalla oli selvästi paljon tietoa molempien naisten sanomisista, tekemisistä ja kontakteista muiden epäilyttävien henkilöiden kanssa. Ne olivat ilmeisesti herättäneet puheita heidän kotiyhteisössään, koska hänen lisäksi muutkin naapuruston jäsenet olivat epäilleet kyseisiä naisia. Joutuessaan kuulusteltavaksi Guillelma teki itse valinnan siitä, että asiat oli syytä kertoa myös inkvisiittoreille. Hänen kuulustelunsa pöytäkirja on poikkeuksellinen siinä suhteessa, miten yksityiskohtaisesti ja monipuolisesti siinä eritellään syyt epäillä naisia harhaoppisuudesta, koska usein tulkintojen perusteet saattoivat typistyä esimerkiksi yksittäiseen tekoon tai sanomiseen. Inkvisiittori valikoi Guillelman antamista tiedoista itseään kiinnostavat osat, mutta pöytäkirjan

---

³¹¹ *Consolamentumia* ei ilmeisesti voitu suorittaa, mikäli vastaanottaja oli puhekyvytön eikä siksi voinut itse osallistua rituaaliin.

³¹² Biller et al. 2011a, 264—274.

perusteella voidaan olettaa, että ihmiset arvioivat toisiaan koko sillä tietopohjalla, mikä heillä kyseisestä henkilöstä oli. Kaikki siihen liittyvä kuitenkin mahtui harvoin inkvisiittorin diskurssin määrittämiin kirjattavan tiedon rajoihin.

Kyseinen tapaus on poikkeuksellinen myös siinä suhteessa, että sekä Fabrissa että Philippa joutuivat inkvisiittoreiden eteen, oletettavasti joko Guillelman tai jonkun muun heitä epäilleen ilmiantojen seurauksena, ja myös heidän kuulustelujensa pöytäkirjat ovat säilyneet. Se on pienoinen voitto tutkijalle, koska usein joko ilmiannon sisältävä pöytäkirja tai ilmiannon seurauksena suoritettujen kuulustelujen pöytäkirja on kadonnut, vaikka monissa tapauksissa on ilmeistä, että kuulustelua ohjannut informaatio oli peräisin muilta kuulustelluilta. On kuitenkin valitettavaa, että 1600-luvun kopistit ovat ilmeisesti liittäneet kyseiset pöytäkirjat laatimaansa kopioon peräjälkeen ainoastaan siksi, että ne liittyvät niin suoraan toisiinsa, eikä pöytäkirjamateriaali täten vastaa täysin alkuperäistä 1200-luvun dokumentaatiota. Siksi Fabrissan ja Philippan kuulustelujen päivämäärätiedot ja mahdollisesti myös muuta informaatiota on jäänyt puuttumaan. Sen seurauksena emme esimerkiksi tiedä, kuinka nopeasti naiset joutuivat inkvisiittorin eteen vastaamaan syytöksiin. Ei ole myöskään aukottomasti pääteltävissä, olivatko heidän kuulustelunsa suoraa seurausta juuri Guillelman antamista tiedoista vai oliko joku muukin mahdollisesti puhunut heistä viranomaisille.

Kun Fabrissa tuotiin inkvisiittoreiden eteen, hän kielsi kaikki häntä kohtaan esitetyt syytökset. On kuitenkin selvää, että ne tulivat pitkälti Guillelman lausunnosta, koska häneltä kysyttiin täsmälleen samoja asioita, joista Guillelma oli kertonut. Pöytäkirjan mukaan käsittelyssä olivat esimerkiksi hänen spesifit sanomisensa ja kontaktit sekä Pontius de Gomenvillaan että Guillelmus Aribaudiin.³¹³ Seuraavassa kuulustelussa Fabrissa myönsi majoittaneensa kotiinsa Guillelman mainitsemia lombardialaisia ja myönsi olleensa tekemisissä de Gomenvillan kanssa. Jää hieman epäselväksi pidettiinkö häntä vangittuna kuulustelujen välissä, koska asiaan ei oteta kantaa tavanomaiseen tyyliin pöytäkirjan alussa. Kuulustelun todistajana toimi kuitenkin vankilan vartija Iaquetus, joka antaisi syytä olettaa, että epäilyttävässä maineessa ollut Fabrissaa pidettiin vangittuna, koska hän ei ollut suostunut tunnustamaan muilta kuultuja tietoja itsestään.³¹⁴ Kolmannessa kuulustelussa Fabrissa korjasi jälleen sanomisiaan, ja pöytäkirjaan on kirjattu hänen esimerkiksi tavanneen harhaoppisia, antaneen heille rahaa ja kuulleen Pontius de Gomenvillan kehuvan harhaoppisten lakkoa. Guillelmus Prunelli ja Bernardus de Tilhols olivat ilmeisesti myös suorittaneet *consolamentum* hänen äidilleen, mikä selittää ehkä sitä, miksi Guillelmaa ei päästetty tapaamaan naista. Kysyttäessä, oliko Philippa

---

³¹³ Biller et al. 2011a, 274—276.

³¹⁴ Biller et al. 2011a, 282—284.

paikalla rituaalin aikana, hän vastasi ettei ollut, mutta Fabrissa oli kertonut hänelle asiasta pian sen jälkeen.³¹⁵ Philippa toimi samoin kuin äitinsä ja yritti ensimmäisessä kuulustelussa kieltää tietävänsä mitään. Seuraavassa kuulustelussa hän myönsi nähneensä Guillelman mainitsevat lombardialaiset, mutta sanoi, ettei tiennyt oliko hänen isoäidilleen suoritettu *consolamentumia*. Vasta kolmannessa kuulustelussa hän myönsi, että oli kuullut äidiltään rituaalista, mutta vakuutteli, ettei ollut koskaan uskonut harhaoppisiin.³¹⁶

Saadakseen harhaoppisen maineen ei aina tarvinnut edes olla tekemisissä hyvien miesten kanssa. Cestayrolsin kylästä kotoisin ollut pappi Raymundus Roca kertoi inkvisiittorille, että hän sekä kylän miehet ja naiset epäilevät Bezersaa harhaoppisuudesta, koska hän ei synnyttäessään huuda Jeesusta tai Mariaa vaan pyhää henkeä apuunsa. Hän oli kuullut tästä useilta eri ihmisiltä, jotka olivat kaikki yhdessä ja eri aikoina olleet paikalla Bezersan synnyttäessä. Asiasta puhuneiden henkilöiden nimet on myös listattu pöytäkirjaan. Pappi kertoi myös kuulleen naisen huutaneen ukkosella pyhää henkeä, kieltäytyvän ehtoollisesta ja pilkkaavan pappeja. Pöytäkirjaan on kirjattu lisäksi, ettei Bezersa noudattanut kirkon paastoja, mutta jää epäselväksi oliko pappi kuullut asiasta vai havainnut sen itse.³¹⁷ Eräs inkvisiittoreiden kuulustelema Arnalda oli toiminut kättilönä Bezersan synnyttäessä. Koska nainen huusi juuri pyhää henkeä avukseen Herran, Marian ja Jeesuksen sijaan, muut kättilöt välttelivät häntä eivätkä halunneet olla paikalla hänen synnyttäessään.³¹⁸ Noin kolme kuukautta myöhemmin Bezersa joutui itse inkvisiittorin eteen vastaamaan häntä koskeviin syytöksiin. Hän kielsi olleensa koskaan tekemisissä harhaoppisten kanssa, mutta sen jälkeen häneltä kysyttiin hänen yksittäisistä sanomisistaan. Hän kielsi kaikki syytökset,³¹⁹ mutta on jälleen selvää, että ne olivat peräisin muiden antamista tiedoista. Arnaldan ja Raymundusin lisäksi vähintään joku kolmas henkilö oli antanut tietoja Bezersasta, koska kaikki asiat, joista häneltä kysyttiin, eivät ole peräisin kummankaan edellä mainitun kuulusteluista. Pöytäkirjoja siis puuttuu ainakin tässä tapauksessa.

Sekä Fabrissan ja Philippaan että Bezersaan liittyvistä pöytäkirjoista käy hyvin ilmi tapa, jolla informaatio liikkui yhteisössä, ja miten inkvisiittori käytti sitä rakentaessaan oikeusjuttua uskonnollisia väärintekijöitä vastaan. Epäilyttävät puheet ja käytös herättivät puheita ja tulkintoja

---

³¹⁵ Biller et al. 2011a, 290.

³¹⁶ Biller et al. 2011a, 292—296.

³¹⁷ Biller et al. 2011a, 312: ”*ipse testis et homines et mulieres castri de Sestairol habent suspectam de haeresi dominan bezersam [...] pro eo quia quando laborat in partu nunquam clamat 'Iesum Christum!' nec 'Beatam Virginem!', sed 'Sancte Spiritus adiuva me!'*”

³¹⁸ Biller et al. 2011a, 308: ”*cum in quodam puerperio ipsa testis fuerit obstetrix eiusdem Bezersae, nunquam audivit eam clamantem 'Dominum!' nec 'Iesum Christum!' nec 'Beatam Virginem!' sed tantum 'Sancte Spiritus Dei, vale mihi!' Unde mulieres, aliae obstetrices, aborrent eam in puerperis, quod nolunt ibi esse libenter, quia non rogat Beatam Virginem.*”

³¹⁹ Biller et al. 2011a, 516—518.

kotiyhteisön asukkaiden piirissä. Tietyille henkilöille muodostui maine epäilyttävänä suhteessa kirkon propagoimaan harhaoppisuuden vaaraan. Vaikka välittömiin toimenpiteisiin ei olisi ryhdyttykään, ihmiset muistivat nämä osin kollektiiviset tulkinnat muista ja kertoivat niistä viranomaisille, mikäli joutuivat itse kuulusteluun, koska olivat valalla velvoitettuja kertomaan kaiken mitä tiesivät. Inkvisiittorit pyrkivät pääsemään kiinni tähän epävirallisten puheiden verkostoon ja päästyään siitä vihille, he keräsivät kuulustelemalla informaatiota kyseisistä ihmisistä, jotka tuotiin myöhemmin heidän pakeilleen vastaamaan syytöksiin. Inkvisiittoreita maine tiettyjen henkilöiden harhaoppisuudesta vaikuttaa ensisijaisesti kiinnostaneen tiedonhankintaa ohjanneena asiana. Esimerkiksi perusteet tietynlaiselle huonolle maineelle eivät suoranaisesti kiinnostaneet heitä, vaikka ne tulevatkin osittain ilmi, inkvisiittorin diskurssin rajoissa, eriteltäessä epäiltyjen puheita ja tekoja. Pöytäkirjatekstin sisäinen uskonnollinen väärintekijä, jolle pystyttiin määräämään rangaistuksia, rakentui ensikädessä sen kautta, miten syytetty tunnusti tai myönsi yksittäisiä inkvisiittorin diskurssin määrittämiä rikkeitä. Tässä suhteessa harhaoppi-inkvisitiot eroavat muista *inquisitioista*. Virallista *famaa* esimerkiksi Fabrissan ja Philippan harhaoppisuudesta ei pyritty konstruoimaan ja todistamaan pöytäkirjassa juridiseksi argumentiksi, vaikka mitä ilmeisimmin heidän maineensa ja siihen liittyvät puheet kotiyhteisön piirissä olisivat sen tarvittaessa mahdollistaneet.

Vaikka yhteisöjen jäsenten kollektiivista tietoa harhaoppiasioista tai epäilyttävistä henkilöistä ei tarkastelemisani pöytäkirjoissa kutsuta *famaksi*, oli inkvisiittoreilla selkeä kiinnostus sitä kohtaan, miten laajalti yksittäisistä asioista tiedettiin. Esimerkiksi molempien edellä käsiteltyjen tapausten pöytäkirjoissa on paljon tietoa siitä, ketkä tarkalleen ottaen olivat kuulemassa Fabrissan, Philippan tai Bezersan puheita tai omasivat muuten tietoa tapahtumista. Oletettavasti se on seurausta inkvisiittorin kysymyksistä, joilla he vaativat kuulusteltavia tarkentamaan antamia tietoja. Vastaavaa on havaittavissa Iohannes de Torenaa koskevasta pöytäkirjasta. Siihen on kirjattu hänen kuulleen kymmenen vuotta aiemmin La Roden viinitarhassa Estampas-nimisen kappalaisen ja Helias Coasulilpinas-nimisen munkin keskustelevan miehestä, josta oli tehty harhaoppinen, eli hänelle oli suoritettu *consolamentum*, ja sittemmin haudattu siitä huolimatta Ardorellin luostariin. Asioista kuulemassa oli myös viinitarhassa työskennelleitä kaivajia, joiden nimiä kuulusteltava ei tiennyt.³²⁰ Oletettavasti myös heidän identiteettinsä olisi kiinnostanut inkvisiittoria, mikäli se olisi ollut mahdollista selvittää. Erityisen kuvaava on tapaus, josta vankilasta inkvisiittoreiden eteen tuotu

---

³²⁰ Biller et al. 2011a, 460.

Bernarda kertoi. Hänellä oli ollut hallussaan hyvien miesten siunaama leipä³²¹, jonka perään eräs Bernardus de Bosqueto oli kyselty. Inkvisiittoria kiinnosti ketkä olivat paikalla talossa ja kuulivat Bernardusin puuhista. Pöytäkirjaan on kirjattu peräti kaksi kertaa spekulatiota siitä, oliko sängyssä maannut vanhus hereillä ja siten tietoinen asiasta vai ei.³²² Koska tarkennusta asiaan oli vaadittu useaan kertaan, kieli se siitä, että asioiden tarkalla selvittämällä oli myös jonkinlaista juridista relevanssia. Silti näitä asioita selvitettiin luultavasti pikemmin siksi, että inkvisiittorit tietäisivät tarkasti keiltä olisi saatavissa lisätietoa ja siksi, että he tietäisivät jos joku pimitti heiltä tietoja, mikäli he kuulustelisivat tuonnempana esimerkiksi sängyssä nukkunutta vanhusta. Asioiden laita *famana* ei ollut inkvisiittoreiden tutkimuksille merkityksellistä.

Vastaavanlaista tietoa on löydettävissä myös muusta tarkastelemastani inkvisitiomateriaalista, mutta *fama*-termiä käytetään niissäkin vain harvoin yksittäisissä poikkeustapauksissa. Esimerkiksi vuonna 1245 Lauragaisin maaseudun asukkaita vastaan suunnatussa keskiajan suurimmassa tunnetussa harhaoppi-inkvisitiossa kuulusteltu mies kertoi, että kun harhaoppisia vangittiin, pääsi leviämään ääni ja *fama* siitä, että hän olisi muka antanut heidät ilmi, vaikka se ei ainakaan hänen mukaansa ollut totta.³²³ Toinen kuulusteltava mainitsi, että Auriacissa puhuttiin ja oli *fama* siitä, että eräällä miehellä oli poltetulta harhaoppiselta saatu inkvisiittoria kiinnostanut kirja.³²⁴ Maininnat ovat harvinaisia myös myöhemmissä 1300-luvun alun inkvisitioissa. Eräs todistaja kertoi inkvisiittoreille, että Lodèven asukkaiden keskuudessa oli *vox et fama* erään Raimundan paenneen sieltä siksi, että hän oli peloissaan, kun kaupungissa vangittiin beguiineja.³²⁵ Ariegeen asukkaita kuulustelevalle inkvisiittorille taasen kerrottiin, että Lombardiasta palanneiden Autierin veljesten harhaoppisuudesta oli *fama publica*.³²⁶

Julien Théry on huomauttanut, että hänen tarkastelemassaan oikeusmateriaalissa, jossa kuulusteltavilta kysyttiin lausuntojen yhteydessä tiesivätkö he mitä *fama* on, osa alempisäätöisistä

---

³²¹ Siunatun leivän merkitys hyvien miesten uskossa on nykytutkijoille epäselvä, mutta siihen liittyviä mainintoja on inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa varsin paljon. Claire Taylorin tulkinnan mukaan kyseessä oli ns. kompromissirituaali, johon hyvät miehet suostuivat maallikoiden painostamina. Tarkemmin ks. Taylor 2011, 196.

³²² Biller et al. 2011a, 608.

³²³ Duvernoy 2002, 140^a: ”*cum Macip de Tholosa cepisset hereticos apud Avinionem in tribus domibus [...] exivit sonus et fama quod i. t. reddidit d. h. licet non esset verus*”.

³²⁴ Duvernoy 2002, 94^a: ”*audivit dici et fama est apud Auriacum et i. t. credit firmiter qd B. de Planlis [...] habuit quondam librum medicine ex deposito ab Arnaldo Faure heretico et d. liber remansit d. Bernardo de Planis post captionem et combustionem d. heretici*”.

³²⁵ Duvernoy 2003b, 81^r: ”*fuit vox et fama inter gentes de Lodova cum dicta Raimunda recessit de Lodova, quod recesserat propter timorem quam habuit quod caperetur [...] cum alii begguini capiebantur*” Beguiineista yleisesti ks. esim. Burnham 2008.

³²⁶ Duvernoy 2001, 9^v: ”*fama publica erat in terra quod erant heretici*”. Vastaava maininta samassa pöytäkirjakokonaisuudessa ks. Duvernoy 2001, 52^r.

henkilöistä ei osannut vastata tähän standardikysymykseen.³²⁷ Se kertoo siitä, että *faman* kaltaisten juridisten termien ja diskurssien tuntemus vaihteli yksilötasolla. Ottaen huomioon *faman* harvan ja täysin satunnaisen esiintymisen inkvisitiopöytäkirjojen tekstissä vaikuttaisi siltä, että toisinaan juridisesta kielenkäytöstä hieman paremmin perillä olevat kuulusteltavat mahdollisesti käyttivät itse kyseistä termiä antamaan jonkinlaista virallisuutta lausunnoilleen. Siksi sitä ei sattumalta käytetä ollenkaan keskeisenä lähdemateriaalinani toimineissa pöytäkirjoissa. Huomio tukee osaltaan Caterina Bruschin näkemystä kuulusteltavien vaikutusmahdollisuuksista lopullisen pöytäkirjan tekstiin. He eivät olleet täysin pakotettuja mukautumaan inkvisiittorin suosimaan sanastoon ja termistöön juridisen vakuuttavuuden nimissä. Useimmiten sama asia ilmaistiin arkisemmilla termeillä, kuten maininnoissa esimerkiksi Fabrissan tai Bezersan huhutusta harhaoppisuudesta. Näiden havaintojen perusteella on pääteltävissä, että juridinen konsepti *fama* ymmärrettiin käytännössä samaksi asiaksi kuin kaduilla tai naapurustossa eläneet epäviralliset puheet ja niistä johdetut tulkinnat tietyistä ihmisistä. *Famaa* ei voi erottaa erilliseksi kokonaisuudekseen sitä rakentaneista epämääräisemmistä sosiaalisista prosesseista. Samoista asioista voitiin puhua kontekstista ja yksilöstä riippuen monilla eri tavoilla, ja koska *famalla* ei mitään ilmeisimmin ollut argumentatiivista funktiota inkvisiittoreiden pöytäkirjoissa, ei kuulusteltavien antamia tietoja myöskään pakotettu termin muottiin. Sen seurauksena tekstissä ei synny illuusiota siitä, että *fama* olisi jonkinlainen konkreettinen ja selvärajainen sosiaalinen ilmiö oikeusteorian ulkopuolisessa sosiaalisessa todellisuudessa.

F. R. P. Akehurst on todennut, että ranskalaisessa oikeusaineistossa *famasta* puhutaan usein latinankielisen termin sijaan monilla ranskankielisillä synonyymeilla, joihin liittyy kuitenkin täysin vastaavanlaisia konnotaatioita.³²⁸ Vaikka harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjoissa ei systemaattisesti käytetä muussa juridisessä materiaalissa yleistä *famaa*, oli henkilöiden maineella ja heitä koskevalla kuulopuheissa levinneellä kollektiivisella tiedolla siitä huolimatta valtava merkitys. Asiat on vain ilmaistu implisiittisemmin. Laura Sternin mukaan yksityiset tiedonannon järjestelmät täydensivät keskiajalla julkista valtaa, mutta siitä huolimatta on ollut tapana nähdä esimerkiksi naapurusto varsin passiivisena ryhmänä.³²⁹ Harhaoppi-inkvisitioita tarkasteltaessa se ei kuitenkaan vaikuta pitävän paikkaansa. Inkvisiittorit olivat äärimmäisen kiinnostuneita yhteisön jäsenten omaamasta epävirallisesta tiedosta ja naapuruston puheista. Näillä puheilla ja niiden perusteella tehdyillä tulkinnoilla tietyistä epäilyttävistä yksilöistä saattoi toisinaan olla hyvin kohtalokkaita seurauksia niiden kohteeksi joutuneille. Inkvisitioilla pyrittiin propagoimaan tavallisen kansan pariin niin

---

³²⁷ Théry 2003, 125.

³²⁸ Akehurst 2003, 77.

³²⁹ Stern 2006, 662.

sanottua monastista ajattelumallia. Siihen kuului oman sielun tutkimisen ja tarkkailun lisäksi se, että ihmiset olivat varuillaan myös muista ympärillään olevista henkilöistä ja ilmoittivat tarpeen tullen epäilemistään rikkeistä viranomaisille.³³⁰ Tämän suuntainen kuva välittyikin inkvisiittoreiden pöytäkirjoista. Sekä oma että muiden maine ja kuulopuheet olivat alituisen tarkkailun kohteena 1200-luvun loppupuolen Languedocissa, jossa ihmisillä oli paljon tietoa toisistaan.

4.3 Tutkimuksia suunnattiin toisen käden informaation perusteella

Vaikka *fama* ei juridisena konseptina ollut keskeisessä asemassa harhaoppi-inkvisitioissa, oli konseptin taustalla vaikuttaneilla sosiaalisilla prosesseilla selkeästi vaikutus inkvisiittorin toimintatapoihin ja kirjauskäytäntöihin. Epäilyttävä maine vaikutti muun muassa siihen, miten kuulustelutoimintaa suunnattiin eli keitä kutsuttiin tai tuotiin väkisin inkvisiittoreiden kuultaviksi. Esimerkiksi Raymundus Hugonisin kuulustelun pöytäkirjassa lukee hänen kuulleen Petrus Gardogin sanovan, että hänen oli käsketty vangita roquevidalilainen Guillelmus Terreni, jonka inkvisiittorit halusivat erittäin paljon saada kiinni.³³¹ Syytä inkvisiittoreiden kiinnostukseen kyseistä miestä kohtaan ei ole kirjattu, mutta hänestä selvästi oli jonkinlaista tietoa, jonka takia inkvisiittorit olivat kiinnostuneita hänestä. Yhteisön puheiden ja maineen vaikutus epäilyjen heräämiseen oli varsin selkeää esimerkiksi aiemmin käsiteltyjen Fabrissan, Philippan ja Bezersan tapauksissa, mutta pöytäkirjoihin ei läheskään aina ole kirjattu sitä, miksi tietyt henkilöt olivat inkvisiittorin näkökulmasta kiinnostavia. Periaatteessa *mala fama* oli juridinen vaatimus inkvisition aloittamiselle, mutta pöytäkirjojen sisältämän tiedon perusteella on epäselvää, missä määrin tätä periaatetta noudatettiin harhaoppitapauksissa. Vaikuttaa siltä, että käyttökelpoisuudestaan huolimatta epäilyttävä maine oli vain yksi osa inkvisiittoreiden joustavaa tiedonhankintaa pikemmin kuin ennakkoehto tutkimusten fokuksinnille. Oletettavasti sen merkitys kuitenkin kasvoi 1200-luvun kuluessa siirryttäessä massainkvisitioista kohti yksittäisten epäiltyjen jahtaamista. Tällöin muiden puheista saatu tieto ihmisistä korostui, kun kokonaisten kylien aikuisen väestön sijaan kuultavaksi kutsuttiin enää tiettyjä syystä tai toisesta epäilyttäviä henkilöitä.³³²

Joissain tapauksissa voidaan esittää perustellumpia arvauksia epäilyttävän maineen syistä. Esimerkiksi Petrus de Sella oli kutsuttu inkvisiittorin kuultavaksi. Mies oli kotoisin Lombardiasta ja kuului erääseen apostolista köyhyysihannetta vaalineeseen veljeskuntaan³³³. Inkvisiittoreiden tietoon

---

³³⁰ Ames 2009, 144.

³³¹ Biller et al. 2011a, 408: ”*audivit dicentem ipsum Petrum Gardog quod cum fuisset ei praeceptum quod caperet Guillelmum Terreni de Rocavidal [...] quem inquisitores multum volebant*”.

³³² Vrt. Sparks 2014, 12—13.

³³³ Kyseisestä harhaoppisyytösten takia ongelmassa olleesta ryhmästä tarkemmin ks. Lambert 2002, 219—222.

oli selvästi kiirinyt myös se, että Petrus oli puhunut paljon uskonasioista, koska häneltä kysyttiin saarnaamisesta. Hän kielsi saarnanneensa, mutta kertoi puhuneensa majapaikoissaan ja kadulla evankeliumin hyviä sanoja, mitä häntä kiellettiin tekemästä jatkossa.³³⁴ Petrus siis kuului epäilyttävään uskonnolliseen ryhmään, oli kotoisin inkvisiittorin näkökulmasta epäilyttävältä alueelta ja oli tämän kaiken lisäksi vieläpä saarnannut luvatta. Ei siis ole mikään ihme, että inkvisiittorit olivat kiinnostuneita hänen tekemisistään, joista mitä ilmeisimmin oli yhtä tai toista kautta kiirinyt tietoa myös heille. Harvoissa tapauksissa syyt ovat kuitenkin näin selkeästi kirjattuina pöytäkirjoihin.

Sen lisäksi, että inkvisiittorin ennakkotiedot Petrus de Sellasta ohjasivat heidän kiinnostuksensa ohjautumista häntä kohtaan, ne vaikuttivat siihen, mitä kuulustelussa kysyttiin. Sen seurauksena kuulusteltavan maine vaikutti voimakkaasti myös pöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumiseen. Häneltä esimerkiksi kysyttiin, oliko hän nähnyt manikealaisia, patariineja, valdesilaisia tai kerrassaan mitään muita harhaoppisia tai kuullut heidän saarnojaan tai ollut muuten tekemisissä harhaoppisten kanssa, mihin Petrus vastasi kieltävästi.³³⁵ Tämä poikkeaa selvästi tavanomaisista kysymyksistä, joita esitettiin suurimmalle osalle kuulustelluista. Jostain syystä inkvisiittoria kiinnostivat hänen tapauksessaan hieman erilaiset asiat kuin esimerkiksi tyypilliset tiedot hyvillä miehille mahdollisesti annetuista lahjoista tai heidän suorittamistaan rituaaleista. Pöytäkirjan tekstissä mikään ei ainakaan implikoi, että de Sellalle olisi esitetty tavanomainen kysymyslista hänelle henkilökohtaisesti räätälöityjen kysymysten lisäksi.

Petrus de Sellan kuulustelusta laadittu pöytäkirja on keskiverrosta poikkeava, ja siksi maineen ja ennakkotiedon vaikutus inkvisiittorin kysymyksiin ja niistä kirjattuun tietoon on varsin ilmeinen. Nämä asiat kuitenkin vaikuttivat myös tyypillisempien ja voimakkaammin inkvisiittorin diskurssin sanelemien kuulustelujen kulkuun ja niiden pohjalta rakentuneeseen tietoon. Kuvaavaksi esimerkiksi voidaan jälleen nostaa Petrus de Beuvilaa koskeva pöytäkirja. Vuosikymmenten ajan Languedocin ja Lombardian väliä kulkeneena hänellä oli maine eräänlaisena harhaoppisten lähettinä, josta inkvisiittorit olivat selvästi hyvin tietoisia. Kun hän jäi vihdoinkin kiinni, kuulustelu tai ainakin siitä kirjatut tiedot pitkässä pöytäkirjassa, fokuoitiin hyvin selkeästi koskemaan nimenomaan tämän tyyppistä toimintaa muiden tietojen jäädessä taka-alalle.³³⁶ Inkvisiittorin diskurssi oli tässä suhteessa

---

³³⁴ Biller et al. 2011a, 626—628.

³³⁵ Biller et al. 2011a, 626—628: ”*Requisitus itaque si vidit vel adoravit haereticos Manicheos, Patarenos, Valdenses, vel alios quoscumque haereticos, vel audivit praedicationem eorum, vel si habuit aliquam participationem cum haereticis, dixit quod non*”.

³³⁶ Petrus de Beuvilan kuulustelu kokonaisuudessaan ks. Biller et al. 2011a, 774—838. Caterina Bruschi on tehnyt saman huomion kyseisestä pöytäkirjasta. Tarkemmin ks. Bruschi 2009, 134.

joustava, ja maine sekä muut ennakkotiedot, joita inkvisiittoreilla oli kuulusteltavasta, ohjasivat sitä, mihin suuntaan tämä jousto tapahtui. Tällä oli suuri vaikutus pöytäkirjan sisältämään tietoon siinä mainituista ihmisistä ja heidän teoistaan, koska se näennäisestä koherenssistaan huolimatta paljastuu hyvin fragmentaariseksi tarkemman tarkastelun alla. Esimerkiksi tässä tapauksessa Petrusin kolme vuosikymmentä kestänyt toiminta näyttäytyy pöytäkirjan tekstissä pitkälti satunnaisena listana muun muassa Lombardiassa tai alueiden välillä kohdatuista ihmisistä tai muista alueiden väliseen liikkeeseen liittyvistä tapahtumista.

Christine Caldwell Ames on esittänyt, että vaikka *fama*, jonka hän ilmeisesti näkee hieman liian ongelmattomasti epämääräisemmän maineen synonyymina, herätti syyn kuulusteluihin, vasta kuulustelussa käytiin varsinainen neuvottelu synneistä ja niiden tahallisuudesta.³³⁷ Mielestäni voidaan kuitenkin väittää, että siinä vaiheessa, kun oli joutunut huonoon maineeseen esimerkiksi yhteisössä liikkuvien kuulopuheiden takia, oli jo varsin suurissa ongelmissa. Inkvisiittoreita kritisoinut fransiskaani Bernard Délicieux olikin sitä mieltä, että edes apostolisen pyhyiden omannut henkilö ei voinut puolustautua inkvisiittoreita vastaan jouduttuaan epäilyksenalaiseksi.³³⁸ Maallisessa oikeudessa *fama* ei ollut riittävä peruste tuomiolle, mutta tässäkin kontekstissa on huomattu, että se synnytti usein voimakkaan oletuksen syyllisyydestä, joka antoi lisäpontta muille todisteille.³³⁹ Claude Gauvardin mukaan huhut eivät saaneet olla keskeisessä osassa inkvisitioprosessissa. Se voitiin aloittaa niiden perusteella, mutta viranomaisten oli löydettävä myös muuta todistusaineistoa tuomiota varten.³⁴⁰ Harhaoppi-inkvisitioissa maine, kuulopuheet ja muu inkvisiittoreiden tietoon tullut toisen käden informaatio kuitenkin korostui eikä usein periaatteessa tarvittu paljoa muuta. Se johtuu siitä, että inkvisiittoreiden tavoitteena ollut täysi tunnustus katsottiin hyväksytyksi vasta kun syytetyn tunnustus vastasi muiden hänestä antamia tietoja.³⁴¹ Muiden kuulusteltujen tai inkvisiittorille muuten tietoja välittäneiden ihmisten tulkinnoilla oli siis suuri painoarvo syytetyn kohtaloa ratkaistaessa, ja he joutuivat mukautumaan pitkälti muiden heistä kertomiin tietoihin. Se on ilmeisintä sellaisissa tapauksissa, joissa inkvisiittorit kyselevät hyvin yksityiskohtaisia kysymyksiä kuulustelluilta, jolloin on selvää, että niiden sisältö oli peräisin muilta.

---

³³⁷ Ames 2009, 160.

³³⁸ Friedlander 2000, 168. Myös Thomas Mayer on ollut samoilla linjoilla, tarkemmin ks. Mayer 2013, 169.

³³⁹ Kuehn 2003, 30.

³⁴⁰ Gauvard 2011, 25.

³⁴¹ Bueno 2010, 379—381, 391.

Caterina Bruschin mukaan inkvisiittorit olivat aina askeleen jäljessä jahtaamistaan harhaoppisista ja joutuivat siksi turvautumaan esimerkiksi vakoojien käyttöön.³⁴² Värvätyillä vakoojilla oli suuri merkitys suhteessa laajempaan tietokokonaisuuteen, joka inkvisiittoreilla oli syytetyistä. Vakoojat ja muut kätyrit olivat useimmiten käännyttäjiä, jotka olivat aiemmin olleet hyvien miesten seuraajia mutta syystä tai toisesta luopuneet heidän uskostaan ja alkaneet työskennellä inkvisiittoreiden apuna. Tarkastelemani pöytäkirjat laatineiden inkvisiittoreiden leivissä toimi ainakin Sicardus Lunelli, joka on listattu useiden kuulustelujen todistajaksi.³⁴³ Caterina Bruschin tulkinnan mukaan tällaiset ihmiset olivat inkvisiittoreille tärkeä voimavara.³⁴⁴ Lunelli olikin ollut keskeinen toimija paikallisten hyvien miesten seuraajien keskuudessa pitkän aikaa eli hänellä oli oletettavasti varsin laaja tietopohja useista samoihin asioihin sekaantuneista henkilöistä. Hänen ja muiden vastaavien omaamia tietoja luultavasti käytettiin paljon hyödyksi tutkimuksissa, mutta se ei juuri näy pöytäkirjojen kaavamaisessa tekstissä.

Tähän liittyen valitettavaa on myös se, että varsinaisena lähdemateriaalinani toimineiden pöytäkirjojen mahdollisia marginaalimerkintöjä ei ole kirjattu 1600-luvulla laadittuihin kopioihin. Mark Pegg on 1240-luvun suurta inkvisitiota käsittelevässä tutkimuksessaan maininnut huomautuksena lähdemateriaalistaan löytämänsä marginaalimerkinnän, jonka mukaan eräs Bernardus de Quideriis ja hänen vaimonsa olivat kaikista pahimpia.³⁴⁵ Merkintä antaa ymmärtää, että inkvisiittoreilla oli ainakin osasta epäiltyjä laajempi, pöytäkirjatekstin ulkopuolinen epävirallinen tietokokonaisuus, jonka perusteella he luovivat eteenpäin tutkimuksissaan. Caterina Bruschi onkin huomauttanut, että inkvisiittorit mukautuivat paikalliseen sosiaaliseen dynamiikkaan ja esimerkiksi ihmisten pitkäaikaiseen *famaan* kylissä ja kaupungeissa,³⁴⁶ mutta hän ohittaa monimutkaisen ajatuksen sivuhuomiona. Inkvisiittorilla olleen epävirallisen informaation voidaan olettaa useimmiten koostuneen juuri kuulopuheista ja esimerkiksi subjektiivisista ilmiannoista, jotka perustuivat yksilöiden maineeseen. Kyky haalia ja soveltaa tällaista tietoa on tietenkin vaihdellut inkvisiittorikohtaisesti riippuen esimerkiksi kokemuksesta, kontaktiverkostoista ja paikallistuntemuksesta. Yleisellä tasolla on kuitenkin hyvä ymmärtää inkvisiittoreiden harjoittama tiedonhankinta pöytäkirjojen sisältämää tietoa ja varsinaista inkvisiittorin diskurssia laajemmaksi ja joustavammaksi prosessiksi. Bernard Hamilton on tässä suhteessa hieman kummallisesti esittänyt, että mikäli inkvisiittori oli paikallinen, hänellä saattoi olla vaikeuksia pidättää paikallisia.³⁴⁷ Hän

---

³⁴² Bruschi 2009, 54. Inkvisiittoreiden vakoojista yleisesti ks. Bruschi 2009, 88—97.

³⁴³ Biller et al. 2011a, 188, 204, 206, 238, 256, 272, 322, 324, 464, 484, 492, 916.

³⁴⁴ Bruschi 2009, 191.

³⁴⁵ Pegg 2005, 20, 23.

³⁴⁶ Bruschi 2009, 54.

³⁴⁷ Hamilton 1981, 10.

ilmeisesti olettaa tästä seuranneen jonkinlaisia auktoriteettiongelmia. Hamilton ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että inkvisiittori toimi sellaiselta tietopohjalta, jossa maineella ja kuulopuheilla oli varsin keskeinen asema. Siksi paikallisella inkvisiittorilla oli oletettavasti keskivertoa enemmän virallisen dokumentaation ulkopuolista informaatiota tutkimansa yhteisön jäsenistä, jonka perusteella hän esimerkiksi suuntasi kuulustelujaan.

4.4 Toisen käden informaatio todistusaineistona

Kun inkvisiittoreiden tutkimukset oli suunnattu tällaisen epävirallisen tiedon perusteella, aloitettiin teknisempi ja säännönmukaisempi tiedonkeruu raskauttavista todisteista kuulustelemalla niitä henkilöitä, joiden osallisuus oli tavalla tai toisella tullut viranomaisten tietoon. Parhaaksi todistusaineistoksi miellettyjen silminnäkijähavaintojen ohella myös epämääräisempi tieto, esimerkiksi kuulopuheet, olivat pöytäkirjojen sisältämän tiedon perusteella tulkiten käypää todistusaineistoa inkvisiittorin näkökulmasta. Tällaisen tiedon asema inkvisiittorin diskurssissa juridisena argumenttina syyllisyydelle on kuitenkin hieman epäselvä. Jonkinlaista pyrkimystä todistusaineiston hierarkkiseen jaotteluun on kuitenkin havaittavissa. Raymundus Hugonisin kuulustelusta laaditussa pöytäkirjassa lukee, että hän oli eräänä yönä vienyt hänen talossaan asuneet hyvät miehet Guillelmus Prunellin ja Bernardus de Tilholsin Lavaurin kylään. Siellä he olivat menneet erääseen taloon mutta käskeneet Raymundusin odottaa heitä sillalla. Hän teki työtä käskettyä, ja pitkän odotuksen jälkeen hyvät miehet palasivat hänen luokseen, minkä jälkeen he menivät takaisin Raymundusin taloon Roquevidaliin. Kotimatalla hyvät miehet kertoivat hänelle, keitä olivat tavanneet talossa, ja kehuivat heitä. Kyseisten henkilöiden nimet on listattu pöytäkirjaan. Kysyttäessä tarkennusta Raymundus vastasi, ettei ollut itse mennyt sisään taloon tai nähnyt itse siellä olleita ihmisiä hyvien miesten kanssa.³⁴⁸ Petrus de Beuvila kertoi inkvisiittorille kuulleen hyvän miehen Raymundus Martinilta, että hän oli tavannut yöllä enonsa Raymundus de Viridarion. Myös tässä tapauksessa inkvisiittori kysyi häneltä vielä erikseen, oliko hän nähnyt miehiä yhdessä, johon hän vastasi kieltävästi.³⁴⁹ Esimerkiksi näissä kahdessa tapauksessa inkvisiittorit tekivät selkeän erottelun kuulopuheen ja silminnäkijähavainnon välille. On kuitenkin huomioitava, että myös silminnäkijähavainnolla vahvistamattomat kuulopuheet tulivat kirjatuiksi lopulliseen pöytäkirjaan.

Petrus Pictavinia kuulustellut inkvisiittori oli kiinnostunut siitä, oliko sorèzelainen ritari Petrus Raymundus de Drulialle suoritettu *consolamentum* ennen hänen kuolemaansa. Pictavinilta kysyttiin, tiesikö hän, että näin oli tehty, mihin hän vastasi ei. Sitten häneltä kysyttiin, uskoiko hän näin

---

³⁴⁸ Biller et al. 2011a, 422.

³⁴⁹ Biller et al. 2011a, 824.

tapahtuneen, mihin hän vastasi myöntävästi, koska oli kuullut sanottavan niin. Hän ei kuitenkaan ollut kuullut asiasta keltään paikalla olleelta, vaan mieheltä, joka oli kuullut asiasta kolmannelta mieheltä, joka oli ilmeisesti ollut itse läsnä rituaalin aikana.³⁵⁰ Myös tässä tapauksessa nähdään inkvisiittorin kysymyksenasettelun tasolla selkeä erottelu eri todistusaineistoluokkien välillä. Huomionarvoista on jälleen se, että peräti kolmannen käden kuulopuhe tuli kirjatuksi liittyen kyseiseen consolointiin. Pöytäkirjatekstin sisäinen logiikka ei kuitenkaan ole aina täysin selvä ainakaan nykylukijalle, ja siksi esimerkiksi tässä tapauksessa jää hieman epäselväksi kirjattiinko Pictavinin antamat tiedot todisteeksi *consolamentumista* vai siksi, että asiasta kertonut mies saattaisi tietää asiasta lisää ja kuulustelutoimenpiteet tulisi suunnata myös häntä kohtaan asian selvittämiseksi. Syy tietojen kirjaamiseen saattoi hyvin olla myös näiden sekoitus. Inkvisiittorille asialla kuitenkin oli selkeästi relevanssia.

Pöytäkirjojen sisältämään tietoon täytyy osata suhtautua varauksella. Tästä hyvä osoitus on Bernardus de Villanovan kuulustelun pöytäkirja. Hän korjasi aiempaa lausuntoaan ja kertoi inkvisiittorille, että oli kuullut äitinsä kertovan, että tietyt ihmiset tervehtivät rituaalisesti hyviä miehiä heidän kotitalonsa kellarissa, mutta hän ei ollut itse nähnyt tätä koska ei ollut mennyt sisälle kellariin. Aiemmassa kuulustelussa hän oli kertonut asiasta kuin olisi itse ollut paikalla.³⁵¹ Se että korjaus on kirjattu, kertoo ensinnäkin siitä, että todistusaineistotyypeillä oli merkitystä inkvisiittoreille heidän rakentaessaan pöytäkirjatekstin sisäistä uskonnollista väärintekijää. Lisäksi voidaan huomata kuulopuheiden toisinaan värittäneen kuulusteltavien muistia. Kaavamaisessa tekstissä lyhyesti yksinkertaiseksi havainnoksi kirjattu tapaus on toisinaan saattanut olla vain kuulopuheen tulkinta, mutta esimerkiksi tässä tapauksessa asia olisi mennyt nykytutkijalta tyystin ohi, mikäli pöytäkirjaan ei olisi kirjattu oikaisua. Myös tässä suhteessa kuulopuheet ja muu vastaava informaatio saattavat vaikuttaa pöytäkirjan tekstiin taustalla luultua enemmän.

Vaikuttaa siltä, että todistusaineiston hierarkia vaikutti myös varsinaisen kuulustelutapahtuman kulkuun. Esimerkiksi Guillelmus le Grania koskeva pöytäkirja on tässä suhteessa kuvaava. Hänelle esitettiin aluksi tavanomainen inkvisiittorin diskurssin mukainen kysymyspatteri harhaoppisuudesta, mutta hän ilmeisesti vastasi kaikkiin kysymyksiin kieltävästi, koska asia on todettu hyvin tyypistettynä pöytäkirjan alussa. Sen jälkeen kuulustelun fokus siirtyi epämääräisempiin kuulopuheisiin. Guillelmus kertoi, että oli edellisen sunnuntain iltana ollut eräässä majatalossa, jossa toulouselainen kirkonmies oli kehunut erään fransiskaenin pitämää saarnaa. Majatalossa paikalla ollut Arnaldus de

---

³⁵⁰ Biller et al. 2011a, 698—700.

³⁵¹ Biller et al. 2011a, 974—978.

Montiret oli alkanut väitellä kirkonmiehen kanssa esimerkiksi kyseenalaistaen ehtoollisen ja kiistämällä, että oikea usko tuli Roomasta. Inkvisiittoria kiinnosti myös, keitä oli ollut paikalla majatalossa asioista puhuttaessa.³⁵² Yhden ainoan kuulustelukerran perusteella laaditusta lyhyestä pöytäkirjasta on kuitenkin vaikea päätellä varmaksi, kuvaako pöytäkirjan rakenne kuulustelun kulkua vai onko asiat vain jälkikäteen kirjattu tähän järjestykseen, kun notaari laati virallisen dokumentaation muistiinpanojensa pohjalta. Päätelmälle saadaan lisää vakuuttavuutta pidemmistä pöytäkirjoista. Esimerkiksi useaan otteeseen kuulustellun, hyvänä miehenä toimineen, Guillelmus Rafardin poikkeuksellisen pitkistä pöytäkirjasta huomataan, että alussa keskitytään tekoihin, kontakteihin ja silminnäkijähavaintoihin, mutta kahden viimeisen kuulustelun sisältönä oli ainakin kirjatun tiedon perusteella pelkästään kuulopuheita, joita hän raportoi inkvisiittorille.³⁵³ Näyttää siltä, että inkvisiittorin diskurssiin alkoi 1200-luvun kuluessa muodostua tilaa varsinaisten raskauttavien tekojen lisäksi myös muunlaiselle tiedolle. Kuulopuheet ja muu vastaava epämääräisempi tieto oli kuitenkin edelleen ainakin osin toissijaista inkvisiittoreiden perinteisiin kiinnostuksenkohteisiin nähden. Teot ja silminnäkijähavainnot olivat todistusaineiston hierarkiassa korkeammalla ja keskeisessä asemassa juridisena argumenttina epäiltyjen syyllisyyttä punnittaessa. Kuulopuheet kirjattiin lisätietona ja antamaan suuntaa jatkotoimenpiteille.

4.5 Maine ja kuulopuheet värittivät kuulusteltavien lausuntoja

Languedocin ahtaissa kylissä ja kaupungeissa oli vaikea olla näkemättä tai kuulematta mitään epäilyttävää,³⁵⁴ ja laajasta muita yhteisön jäseniä koskevasta tietopohjasta oltiin ilmeisen tietoisia. Kuulusteltavat olivat valalla velvoitettuja kertomaan inkvisiittoreille kaikki harhaoppisuuteen tavalla tai toisella liittyvät tietonsa sekä itsestään että muista elävistä ja kuolleista. Koska tietojen piilottelu oli tuomittavaa, ja olemme huomanneet inkvisiittoreiden yksityiskohtaisen kiinnostuksen myös sitä kohtaan, ketkä tarkalleen ottaen tiesivät mainituista asioista tai olivat esimerkiksi kuulleet samoja kuulopuheita kuin niitä raportoineet kuulusteltavat, voidaan olettaa, että paine tunnustaa kaikki sellainen mikä ymmärrettiin inkvisiittoria kiinnostavaksi, oli suuri. Tähän kategoriaan lukeutuivat myös muita ihmisiä koskevat kuulopuheet. Kiusaus kertoa muista oli valtava, koska lähes kaikilla oli jonkinasteisia kontakteja, jotka saatettiin tietystä näkökulmasta tulkiten nähdä epäilyttävinä, ja miltei kuka tahansa voitiin kuulustelujen kautta kirjata epäilyttäväksi tai jopa syylliseksi.³⁵⁵

---

³⁵² Biller et al. 2011a, 640—642. Toinen pöytäkirja, jossa on periaatteessa täsmälleen samanlainen rakenne ks. Biller et al. 2011a, 644—646.

³⁵³ Rafardin kuulustelu kokonaisuudessaan ks. Biller et al. 2011a, 858—910.

³⁵⁴ Pegg 2005, 67—68.

³⁵⁵ Barber 2013, 174—175.

Vaikuttaisi siltä, että ihmiset pelkäsivät, että heidänkin tekemisistään saattoi olla yleistä tietoa, joka oli potentiaalisesti vaarallista heille, mikäli joku päättäisi kertoa asioista inkvisiittoreille. Esimerkiksi Raymundus Arquerius lisäsi tunnustukseensa pitkän listan kuulemiaan puheita ja satunnaisia kohtaamisia epäilyttävien henkilöiden kanssa pitkienkin aikojen takaa,³⁵⁶ ilmeisesti varmuuden vuoksi. Tällaisia kontakteja yritettiin usein normalisoida osoittamalla niiden sattumanvaraisuus, mutta ainakin Claire Taylorin mukaan se onnistui harvoin.³⁵⁷ Tiedot, jotka ovat päätyneet lopulliseen pöytäkirjaan, olivat inkvisiittorin näkökulmasta raskauttavia. Huoli, jota itseä koskevista tiedoista kannettiin, tulee hyvin ilmi pöytäkirjamerkinnästä, jonka mukaan Bernardus Barra kertoi, että oli viisikymmentä vuotta aiemmin kulkenut pellolla karjalaumansa kanssa ja nähnyt siellä joukon nimeltä mainittuja miehiä, jotka olivat harhaoppisia. Hän kertoi inkvisiittorille, ettei ollut puhunut heidän kanssaan mitään muuta kuin kysynyt, mitä he tekivät, johon miehet vastasivat lakonisesti seisovansa siinä.³⁵⁸ Vaikuttaa siltä, että Bernardus tiesi riskit ja paikkasi mahdollisuutta, että joku miehistä implikoisi myös hänet paikalla olleeksi. Tapaus kirjattiin yhtäläillä pöytäkirjaan, ja se tuskin tehtiin kuulusteltavan puolustukseksi koska sellaisesta ei ole merkkejä muissakaan pöytäkirjoissa. Kaikki tieto, mikä pöytäkirjoihin kirjattiin, oli tavalla tai toisella raskauttavaa, ja Bernardusin kertomuksella oli tutkimuksia johtaneelle inkvisiittorille selvästi jonkinlaista merkitystä.

Ihmiset olivat velvoitettuja tulemaan inkvisiittorin pakeille myös pelkkien epäilyjensä takia.³⁵⁹ Kuitenkin se, keitä yhteisön jäsenistä tuli epäillä, oli viimekädessä varsin subjektiivista ja kuulusteltavan harkittavissa. Näiden yksilötason tulkintojen muodostumisessa maineella ja muulla epävirallisella informaatiolla oli merkittävä rooli. Tästä seuraa se, että inkvisitiopöytäkirjojen sisältämä tieto rakentui inkvisiittorin toiminnan lisäksi myös yhteisön epävirallisten puheiden vaikutuksesta, ja kuulusteltujen rooli näiden puheiden ja tiedon tulkitsijoina on merkittävä osa tekstin sisältöä. Inkvisiittorin asettama vaatimus kertoa kaikki tietämänsä vaati kuulusteltavilta omakohtaista tulkintaa tapahtumista ja kuulluista puheista. Näihin yksilötason tulkintoihin vaikutti aina myös kollektiivinen mielipide esimerkiksi mainittujen ihmisten maineesta. Vaikka inkvisiittori johti kuulustelua autoritaarisesti, ja asiat kirjattiin aina hänen näkökulmastaan, valinta siitä, keistä kannatti kertoa mitään, oli viimekädessä kuulusteltavan. Inkvisiittori käytti pöytäkirjan tekstissä kuulusteltavien tulkintoja esimerkiksi siitä, ketkä olivat harhaoppisia, omiensa rinnalla, ja usein eri tahojen tulkinnat sekoittuvat väkisin toisiinsa. Kun kuulusteltava antoi inkvisiittorille lausunnon

---

³⁵⁶ Biller et al. 2011a, 746—756.

³⁵⁷ Taylor 2011, 33—34.

³⁵⁸ Biller et al. 2011a, 766.

³⁵⁹ Taylor 2011, 119.

koskien esimerkiksi tietyn henkilön harhaoppisuutta, kuulustelutilanteessa mahdollisesti esitetystä monisanaisesta spekulatiosta kirjattiin vain lyhyt ja kaavamainen inkvisiittorin diskurssin mukainen pöytäkirjamerkintä. Tulkintaan johtaneet spesifit piirteet eivät välttämättä näy tekstissä ollenkaan, mutta on muistettava, että tulkinta tehtiin aina koko sillä tietopohjalla, mikä kuulusteltavalla tulkinnan kohteena olleesta henkilöstä oli. Pöytäkirjassa suoraviivaiselta näyttävä tulkinta perustui tähän laajaan ja epäviralliseen tietoon, jonka muodostumisessa esimerkiksi maineella ja kuulopuheilla oli keskeinen rooli.

Joidenkin tapausten yhteydessä pöytäkirjaan kirjattu tieto on niin yksityiskohtaista, että se mahdollistaa tarkemman analyysin siitä, miten yhteisön epävirallinen tieto rakensi osaltaan yksilöiden tekemiä tulkintoja muista. Esimerkiksi Iohannes de Torenan kuulustelusta koostetun pöytäkirjan mukaan hän kertoi inkvisiittorille hieman erikoisen tarinan, jonka oli kuullut eräältä munkilta. Munkki oli kertonut hänelle että silloin kun dominus Paderius oli sairaana, hän oli nähnyt kyseisen herran pojan teeskentelevän metsästävänsä koiriensa kanssa, mutta todellisuudessa hän liikkui metsässä kahden epäilyttävän miehen kanssa. Munkki ei tuntenut miehiä, mutta uskoi, että he olivat harhaoppisia matkalla suorittamaan *consolamentumia* sairaalle miehelle. Huomattuaan munkin miehet olivat paenneet metsään. Myöhemmässä kuulustelussa Iohannes lisäsi, että oli samana aamuna nähnyt Paderiusin talossa asuvien risteillä harhaoppisuudesta merkityn Raymundus Carbonellin ja Bernardus Molinerin liikkuvan metsässä kahden tuntemattoman miehen kanssa. Inkvisiittorin kysyessä hän oli sanonut vahvasti uskovansa, että miehet olivat harhaoppisia, jotka olivat tulossa Paderiusin talosta. Hän uskoi tähän silloin ja uskoi yhä, koska miehet olivat piiloutuneet hänet nähdessään. Kolmannessa kuulustelussa hän lisäsi vielä samaan tapaukseen liittyen, että oli seuraavana päivänä keskustellut asiasta erään Paderiusille työskennelleen myllärin kanssa kertoen tälle, mitä oli nähnyt ja mitä oli kuullut munkilta. Mies oli vastannut hänelle, että tiesimme tämän epäonnen koituvan heille.³⁶⁰

De Torenan inkvisiittorille kertomista mielenkiintoisista tiedoista on tehtävissä useita eri huomioita. Pöytäkirjan perusteella voidaan olettaa että dominus Paderius oli ainakin jonkinasteisessa harhaoppisen maineessa. Hänen taloudessaan asui inkvisiittoreiden jo aiemmin tuomitsemia henkilöitä, ja hänen tiedettiin sairautensa takia tarvitsevan hyviä miehiä luokseen. Tulkinta oli todistettavasti kollektiivinen, koska poikkeuksellisesti pöytäkirjasta on tavoitettavissa ainakin välillisesti peräti kolmen eri ihmisen näkökulma kyseisiin tapahtumiin, kun useimmiten näkyvissä on

---

³⁶⁰ Biller et al. 2011a, 458—464.

ainoastaan kuulusteltavan tulkinta. Vaikka esimerkiksi sanasto on väritynyttä, tiedot ovat kaavamaisien pöytäkirjojen kontekstissa poikkeuksellisen eläviä. Tämä yleinen tietopohja, joka tuskin on edes kokonaisuudessaan tavoitettavissa tekstistä, vaikutti ainakin kahden eri ihmisen tulkintoihin salamyhkäisistä tuntemattomista miehistä metsän siimeksessä ja heidän aikomuksistaan. Silminnäkihavaintoja tai muuta konkreettisempaa evidenssiä mahdollisesta *consolamentumista* ei ole kirjattu, mutta tapaus selvästi kiinnosti inkvisiittoria, koska sekä Iohannesin oma hieman epämääräinen tulkinta tapahtumista että hänen kuulopuheena inkvisiittorille välittämä munkilta peräisin ollut tulkinta kirjattiin yksityiskohtaisesti. Oletettavasti se oli inkvisiittorin tiedonhankintaa, ja Iohannesin antaman informaation perusteella heillä oli eväitä selvittää asiaa tarkemmin.

Pöytäkirjasta on myös tavoitettavissa yksityiskohtaisesti se, miten tämän kaltaiset poikkeavat tapahtumat herättivät puheita yhteisön jäsenten keskuudessa. Munkki kertoi näkemästään Iohannesille, joka keskusteli asiasta vielä ainakin kolmannen henkilön kanssa. Asiasta on mahdollisesti toki puhuttu muidenkin kanssa, mutta pöytäkirjasta on tavoitettavissa ainoastaan inkvisiittoria kiinnostanut osuus kuulusteltavan kertomasta. Tällaiset puheet ruokkivat entisestään ihmisten tietynlaista mainetta. Se johti jälleen sen kollektiivisen tietopohjan kasvuun, jonka perusteella kyseisen henkilön ja häneen liitettyjen ihmisten menneitä ja tulevia toimia ja sanomisia tulkittiin. Arkisesta ajatustenvaihdosta ei myöskään paista ainakaan pöytäkirjan tekstissä erityinen paniikki tai tuomitsevuus, vaan kyseessä vaikuttaa pikemmin olleen päivittäinen keskustelu yhteisön asioista. Erityisesti kolmannen miehen kommentti siitä, että asioista kyllä tiedettiin, kieli siitä, että vaikka tietoa muiden epäilyttävistä teoista olikin, se ei herättänyt monissa suuria intohimoja suuntaan tai toiseen. Siihen osattiin kuitenkin tarpeen tullen palata kuulustelussa, jolloin tästä yhteisön jäsenten muistissa ja puheissa eläneestä tiedosta tuli raskauttavaa todistusaineistoa.

Sekä Iohannesin että munkin tulkintojen taustalla oli luultavasti Paderiusin ja hänen lähipiirinsä maineen lisäksi myös jonkinlainen yleisempi mielikuva siitä, millaisia harhaoppiset olivat ja mitä he tekivät, jonka perusteella tuntemattomat miehet metsässä tulkittiin sellaisiksi. Mielikuva tästä syntyi luultavasti inkvisiittoreiden ja muiden kirkonmiesten propagandan, arkikokemuksen ja yhteisön puheiden perusteella. Inkvisiittorin diskurssi vaikutti myös arkisiin puheisiin, mikä näkyy esimerkiksi sitä kautta, miten Lombardiaan matkustaminen oli alettu ainakin toisinaan ymmärtää harhaoppisuuteen liittyväksi asiaksi. Axel Gelfert onkin todennut, että huhupuheissa on aina sisäänrakennettuja kulttuurisia merkityksiä.³⁶¹ Myös nämä puheet vaikuttivat siihen, miten tiettyjä

---

³⁶¹ Gelfert 2014, 200.

tapahtumia tulkittiin. Raymundus Gomberti kertoi inkvisiittoreille nähneensä hyviä naisia metsässä ja uskoi, että Gauziin veljekset Guillelmus, Iohannes ja Arnaldus pitivät heitä siellä, koska Bernardus oli jälkeinpäin paennut maasta ja kuulusteltava uskoi, että hän oli mennyt harhaoppisten luo eli Lombardiaan.³⁶² Eräs Bernarda kertoi inkvisiittoreille, että hänen asuessaan palvelijana Petrus de Villelan talossa, siellä asui myllärinä myös Bernardus de Bosqueto. Toisinaan Bernardus poistui talosta öisin ja pyysi Bernardaa jättämään oven auki, jotta hän pääsisi palatessaan sisään. Bernarda uskoi, että mies kävi tapaamassa harhaoppisia, koska hän lähti pois, ja Bernarda kuuli sanottavan, että hän oli mennyt harhaoppisten luo Lombardiaan.³⁶³ Molemmista pöytäkirjamerkinnöistä on varsin selvästi huomattavissa se, miten kuulopuheet sekoittuvat siihen, miten alkuperäistä tilannetta tulkittiin jälkikäteen kuulustelussa. Se ei myöskään selvästi haitannut inkvisiittoria, vaan tiedot kirjattiin pöytäkirjaan jatkotoimenpiteitä varten. Usein erilaisten tulkintojen taustavaikuttimia ei ole kirjattu ollenkaan, mutta esimerkiksi näiden sekä Iohannes de Torenan pöytäkirjan sisältämien esimerkkien valossa on perusteltua olettaa, että tieto yhteisön jäsenistä, heidän maineensa ja heitä koskevat puheet vaikuttivat usein siihen, missä valossa tapahtumista kerrottiin inkvisiittorille.

Toisinaan esiintyikin syytöksiä siitä, että paikallisia kuvioita tuntemattomat inkvisiittorit uskoivat pahantahtoisia syytöksiä liian kevein perustein.³⁶⁴ Harhaoppisyytöksiä esitettiin henkilökohtaisten erimielisyyksien takia, ja vihamiehiä pyrittiin mustamaalaamaan inkvisiittoreiden silmissä häikäilemättömin keinoin.³⁶⁵ Petrus Raymundi kertoi inkvisiittorille mielenkiintoisesta tapauksesta. Hänen perheensä oli riidoissa Petrus de Villelan perheen kanssa. Sicardus de la Solada, joka myös vihasi de Villellaa, oli kysynyt Raymundilta eikö hän toivoisi, että hänellä olisi jotain de Villelasta. Raymundin vastattua myöntävästi Sicardus kertoi, että oli kuullut hänen sortuneen harhaoppisuuteen Bernardus de Podion talossa ja kysyi eikö hän voisi tämän takia menettää omaisuutensa. Hieman epätavallisesti pöytäkirjaan on kirjattu myös pohdintaa ilmiannon motiiveista. Raymundi näet uskoi Sicardusin tehneen tämän pikemmin vihamielisyydestä kuin oikeauskoisuudesta. Lisäksi pöytäkirjassa mainitaan, että Raymundi maksoi tiedosta hänelle rahaa.³⁶⁶ Myös tämän tapauksen

---

³⁶² Biller et al. 2011a, 480.

³⁶³ Biller et al. 2011a, 606: ”*ipsa testis stetit pro ancilla cum Petro de Villela [...] et tunc morabatur cum eodem Petro de Villela pro molendinario, Bernardus de Bosqueto, qui de nocte exhibat domum aliquando, et rogabat ipsam testem quod ostium dimitteret apertum, ut cum rediret posset intrare [...] Et credit ipsa testis quod tunc ibat ad haereticos, quia [...] recessit, et audivit dici quod iverat ad haereticos in Lombardiam.*”

³⁶⁴ Friedlander 2000, 19.

³⁶⁵ Bruschi 2009, 167; Lambert 2002, 194—195. Joissain tapauksissa harhaoppisten paljastamisesta sai palkkioksi rahaa, jonka voi olettaa toisinaan johtaneen ylitulkittuihin tai jopa valheellisiin lausuntoihin. Tarkemmin ks. Wakefield 1974, 212; Moore 2014, 288.

³⁶⁶ Biller et al. 2011a, 612—614.

kautta on saatavissa jonkinasteinen kosketus yhteisön jäsenten toisiaan koskeviin tietoihin samoin kuin siihen, miten tämä tieto levisi ihmisten puheissa.

Keskivertoa yksityiskohtaisemmasta pöytäkirjamerkinnästä voidaan tehdä useita päätelmiä. Miesten keskinäisestä juonittelusta on ensinnäkin huomattavissa se, miten yhteisön jäsenten toisiaan koskevan epävirallisen tiedon merkitys ja käyttöarvo tiedostettiin silloin, kun pyrittiin keksimään tapoja laittaa kapuloita vihamiesten rattaisiin. Toisekseen oikeusoppineet olivat tietoisia siitä, että *fama* ja kuulopuheet olivat todisteina niin häilyviä, että niitä manipuloitiin ja yritettiin käyttää hyväksi erinäisten tarkoitusperien takia.³⁶⁷ Käytännöntason juridisina toimijoina inkvisiittoreidenkin voi olettaa juuri käsillä olevan tapauksen kaltaisten juonittelujen takia olleen tietoisia siitä, että esimerkiksi huhuja saatettiin pyrkiä käyttämään väärin tarkoituksiin. Siitä huolimatta spekulatiota kirjattujen kuulopuheiden luotettavuudesta tai niiden välittäjien motiiveista kirjattiin äärimmäisen harvoin. Voi tietenkin olla, että kuulustelussa asiaa pohdittiin tarkemmin suullisesti, mutta koska siitä ei usein kirjattu tietoa, jäivät kuulopuheet pöytäkirjan tekstiin lopulliseksi totuudeksi, mikäli esimerkiksi joku toinen inkvisiittori päätti konsultoida kyseistä pöytäkirjaa omissa tutkimuksissaan. Claire Taylor on huomauttanut, että vaikka pöytäkirjat varmasti sisältävät myös valheita, ja niiden sisältämän tiedon totuudenmukaisuutta on yksittäisissä tapauksissa jälkikäteen lähes mahdoton arvioida, voidaan inkvisiittoreiden olettaa olleen kriittisiä saamaansa informaatiota kohtaan. Pelkkien valheiden kirjaaminen ei olisi palvellut inkvisiittoreiden agenda, vaikka näihin tietoihin uskomalla olisikin ollut nopeampaa saattaa ihmisiä tuomiolle.³⁶⁸ Tässä tapauksessa jää kuitenkin melko epäselväksi ketä vastaan todistamaan tiedot on kirjattu. Mikäli näin kyseenalaisista lähtökohdista raportoidut huhut olivat todistusaineistoa Petrus de Villedan harhaoppisuudesta, kielii se varsin kritiikittömästä suhtautumisesta kuulusteltujen raportoimiin kuulopuheisiin. Ilmeisesti tietoja antaneiden maallikoiden motiivit eivät kiinnostaneet inkvisiittoreita, vaan mikä tahansa tieto oli käyttökelpoista tutkimusten suuntautuessa jälleen uusien kohteiden perään.

Eräs todella poikkeuksellinen merkintä 1300-luvun alun inkvisitiopöytäkirjassa valottaa inkvisiittoreiden toimintaa ainakin yksittäisessä hieman vastaavanlaisessa tapauksessa. Kun Raymundus Testa kertoi inkvisiittorille Iohannes Alacrisin epäilyttävistä puheista, mies haettiin vastaamaan syytöksiin. Hän kielsi syytökset ja sanoi, että Raymundus oli hänen vihamicheensä. Sen jälkeen inkvisiittori lähetti notaarin etsimään tietoa Raymundusin kertomasta ja Iohannesin

---

³⁶⁷ Bowman 2003, 116—117.

³⁶⁸ Taylor 2006, 144; Taylor 2011, 34.

famasta.³⁶⁹ Kuulustelun ulkopuolisen toiminnan avaaminen pöytäkirjan tekstissä on hyvin harvinaista eikä esimerkiksi pääasiallisessa lähdemateriaalissani ole mitään viitteitä vastaaviin toimintatapoihin, eli niiden yleisyydestä on mahdotonta tehdä päätelmiä. Yksittäinen merkintä antaa kuitenkin ymmärtää, että ainakin toisinaan kuulusteltavien antamiin tietoihin suhtauduttiin varauksella ja asioiden varmistamiseksi nähtiin vaivaa. *Famalla* juridisena statuksena oli myös jonkinlaista merkitystä myös harhaoppi-inkvisiittoreille, vaikka esimerkiksi todistajien luotettavuutta ei sen perusteella eksplisiittisesti pöytäkirjoissa arvioidakaan. Tämä tukee päätelmiä siitä, että inkvisiittori toimi huomattavasti pöytäkirjojen sisältämää tietoa laajemman tietopohjan varassa suorittaessaan tutkimuksiaan. Kaikkea ei kirjattu, koska pöytäkirjoilla oli spesifi argumentatiivinen funktio rakennettaessa oikeusjuttua uskonnollista väärintekijää vastaan.

Tämän kaiken lisäksi pöytäkirjamerkintä Petrus de Villelää vastaan punotuista juonista tukee jo aiemmin tehtyä huomiota siitä, että vaikka 1200-luvun loppupuolen Languedocissa oli jo voimatoimin vakiinnutettu rajalinjat oikean ja väärän uskon välille, osa väestöstä ei välittänyt asiasta niin paljoa, että olisi juossut suoraan kertomaan asioista kirkonmiehille, vaikka jonkun harhaoppisuudesta olisikin liikkunut huhuja. Esimerkiksi Sicardus tietyllä tapaa säästi kuulemansa huhut ja käytti ne vasta kun katsoi voivansa itse hyötyä tiedoistaan. Se kertoo siitä, ettei kirkonmiesten lietsoma heresian pelko ollut jaettua ainakaan kaikkien maallikoiden keskuudessa, eikä valtakirkon linjasta poikkeavia uskonajatuksia pidetty vielä vuosisadan lopullakaan erityisen kummallisena asiana. Barbara Hanawaltin tulkinnan mukaan keskiajan yhteisöjen asenteissa oli joustoa erilaisten rikkeiden sietämisessä, mutta hän väittää, että harhaoppisuus oli tässä suhteessa poikkeus.³⁷⁰ Se ei kuitenkaan vaikuta pitävän paikkaansa. Hanawalt ei ota huomioon sitä, että jokaisella yksilöllä oli oma näkökulmansa asiaan, ja ainakin inkvisitiopöytäkirjoista on löydettävissä Sicardus de la Soladan lisäksi monia, jotka suhtautuivat asiaan varsin välinpitämättömästi ja kiihkotta.

4.6 Tiedon rajat

Inkvisiittorreilla oli viimeistään 1200-luvun loppupuolella selkeä kiinnostus tutkimiensa yhteisöjen jäsenten muistissa ja puheissa elänyttä epävirallista tietoa kohtaan. He käyttivät tätä tietoa monipuolisesti apuna omissa tutkimuksissaan, ja se vaikutti voimakkaasti inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumiseen. Koska epävirallisella tiedolla oli potentiaalisesti suuri merkitys

---

³⁶⁹ Duvernoy 2003a, 201^r–202^r: “*Postea vero fuit missus unus notarius ad informandum se de aliquibus que dictus dominus Raymundus Testa denuntiaverat et inquirendum de fama dicti domini Iohannis Alacris.*”

³⁷⁰ Hanawalt 1989, 14.

kuulusteltujen kohtalolle, on esimerkiksi sen maantieteellisiä ja ajallisia rajoja syytä tarkastella siinä määrin kuin se on inkvisitiopöytäkirjojen tarjoaman fragmentaarisen tiedon valossa mahdollista. Inkvisitio oli oikeusprosessina tiedontuottamisen mekanismi, eikä inkvisiittorin halu tietää rajoittunut vain yhteen paikkaan tai aikaan.³⁷¹ Siksi tiedon rajat liittyvät osaltaan sekä inkvisiittorin ja syytettyjen toimintamahdollisuuksiin että siihen millaista tietoa pöytäkirjoihin kirjattiin. Niihin liittyvän analyysin perusteella on lisäksi tehtävissä päätelmiä esimerkiksi muistamiseen ja suullisen informaation välitykseen liittyvistä piirteistä keskiajan yhteisöissä.

Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin mukaan *famaa* käyttävässä keskiaikaisessa oikeusmateriaalissa oli usein kirjattuna kysymyksiä siitä, missä *fama* käsillä olevasta asiasta oli. Tyypillisimpiä todistajien vastauksia olivat, että *fama* oli esimerkiksi kadulla jossa henkilö asui, tai naapuruston keskuudessa.³⁷² Konseptin taustalla eläneet epämääräisemmät ilmiöt, kuten muiden puheissa elänyt henkilökohtainen maine, olivat silti tuskin rajattavissa kovinkaan selkeälle alueelle. Inkvisitiolähteet antavat kuitenkin jonkinlaisia mahdollisuuksia tällaisen tiedon maantieteellisten rajojen tarkasteluun. Esimerkiksi Raymundus Hugonis kertoi inkvisiittoreille hyvien miesten varakkaista tukijoista Toulousessa. Hän mainitsi erään rikkaan miehen, jolla oli suuri ja kaunis talo, mutta ei tiennyt tai muistanut hänen nimeään.³⁷³ Hän kertoi myös toisesta erittäin rikkaasta miehestä, jolla oli kaksi poikaa, muttei tiennyt heidänkään nimiään.³⁷⁴ Hienoissa taloissa asuneilla rikkaille miehillä olisi voinut olettaa olleen perin tunnettu henkilökohtainen *fama publica*. He kuitenkin asuivat Toulousessa ja Hugonis itse Roquevidalissa, joka kielii ainakin tässä tapauksessa jonkinasteisesta maineen paikallisuudesta. Jossain määrin omaan asuinpaikkaan rajoittuvasta muita ihmisiä koskevasta tiedosta kertoo myös Guillelmus Rafardin kuulustelusta tehty pöytäkirjamerkintä, jonka mukaan hänen veljensä vaimo Richardis kertoi hänelle, että eräs Ermengardis ja hänen ranskalainen vävynsä tiesivät paljon harhaoppisten asioista Puylaurensin alueella.³⁷⁵ Tieto on kuitenkin fragmentaarista ja näkyy ainoastaan sattumalta.

Asiaa voidaan kuitenkin tarkastella myös analysoimalla mainintoja siitä, kun ihmiset syyistä tai toisesta pakenivat kotiseuduiltaan. Parhaiten dokumentoitu tapaus tarkastelemassani materiaalissa on

---

³⁷¹ Arnold 2001, 55.

³⁷² Fenster & Smail 2003c, 2; Wetzstein 2004, 450—453.

³⁷³ Biller et al. 2011a, 422: ”*quidam dives homo qui habebat magnam domum et pulcrum [...] de nomine tamen eius non recolit.*”

³⁷⁴ Biller et al. 2011a, 424: ”*erat cuiusdam hominis bene divitis qui habebat duos filios [...] de nominibus praedictorum tamen non recolit.*”

³⁷⁵ Biller et al. 2011a, 886: ”*Et audivit dicentem dictam Ricardim quod praedicta Ermengardis et dictus gener eius, qui erat Gallicus [...] sciebant multum de facto haereticorum terrae Podiis Laurentiis.*”

Petrus de Beuvila, jonka kuulusteluista koostetun pöytäkirjan keskiössä on hänen maantieteellinen liikkuvuutensa. Hän pakeni kotikaupungistaan Avignonetista vuonna 1246 sen jälkeen, kun siellä toimineet inkvisiittorit oli murhattu. Hän meni ensin Lagny-sur-Marneen ja sieltä Genovan kautta Lombardiaan.³⁷⁶ Hän ei jäänyt kiinni vielä pitkään aikaan eli pako alueelle, jossa ihmiset ja paikallisviranomaiset eivät tunteneet häntä, auttoi tukalassa tilanteessa. Hän palasi kolmikymmenvuotisen pakomatkinsa aikana useita kertoja kotiseuduilleen siitä huolimatta, että hänellä oli maine harhaoppisena ja mahdollisesti jopa inkvisiittorinmurhaajana. Maine tai yleisempi tieto hänen menneisyydestään oli kuitenkin säilynyt, koska hänen palatessaan viimeistä kertaa Avignoneen oli hänen tyttärensä mies Paulus kysynyt häneltä, oliko hän harhaoppinen. De Beuvila vastasi olevansa yhtä vähän harhaoppinen kuin Paulus itse.³⁷⁷ Sanasto saattaa jälleen olla inkvisiittorin, joskin se ei tällaisessa tapauksessa ole täysin ilmeistä, mutta vanhat tiedot hänestä selvästi herättivät edelleen epäilyjä. Pöytäkirjasta ei kuitenkaan käy ilmi, oliko de Beuvilan epäilyttävä maine säilynyt vain lähipiirissä vai laajemminkin. Hän jäi kiinni tyttärensä talosta pian viimeisen paluunsa jälkeen, mutta jää epäselväksi tunnistiko joku muu hänet vai antoiko epäileväinen vävy poika hänet mahdollisesti ilmi inkvisiittoreille. De Beuvilan kohtalon perusteella vaikutta kuitenkin siltä, että maine oli suulliselle informaationvälitykselle rakentuneissa keskiajan yhteisöissä pitkälti paikallinen ilmiö.

Liikkuminen auttoi välttämään huonon maineen varjoa, mutta paluu oli riskialtista. Se on nähtävissä de Beuvilan tapauksen lisäksi esimerkiksi sen perusteella, mitä Guillelmus de Ath kertoi inkvisiittorille. Hän oli eräänä päivänä nähnyt harhaoppisen Rixendis Baussanan kävelevän kadulla Sorèzessa ja menevän veljensä taloon. Kolmen tai neljän päivän sisällä alkoi olla puhetta kyläläisten keskuudessa siitä, että kyseinen Rixendis, joka oli aiemmin piileskellyt, oli palannut ja oli kyseisessä talossa. Silloin Sorèzen apotti Petrus Raymundi meni taloon, vangitsi harhaoppisen ja vei hänet Toulouseen, jossa hänet poltettiin, kuten Guillelmus kuuli sanottavan.³⁷⁸ Paluun riskit ovat kuitenkin olleet hyvin yksilö- ja tapauskohtaisia. Rixendis olikin mitä ilmeisimmin varsin tunnettu hahmo Sorèzessa, koska yli kolmekymmentä vuotta aiemmin poltettu nainen mainittiin useiden kyläläisten toimesta inkvisiittoreiden kuulustellessa heitä harhaoppiasioista 1200-luvun loppupuolella.³⁷⁹

---

³⁷⁶ Biller et al. 2011a, 776.

³⁷⁷ Biller et al. 2011a, 794: ”interrogavit ipsum testem an esset haereticus: qui respondit ei quod ita parum sicut ipse”.

³⁷⁸ Biller et al. 2011a, 762: ”quadam die vidit Rixendam Baussanam [...] haereticam, eundem solam per carreriam Soricini, et intrantem domum [...] fratris sui. Et infra tres vel quatuor dies fuit murmur in populo Soricini quod dicta Rixendis, quae antea latitaverat, redierat, et quod erat in dicta domo. Et tunc dominus Petrus Raymundi [...] abbas Soricini venit ad dictam domum, et cepit dictam haereticam, et duxit eam Tholosae, ubi fuit combusta, sicut ipse testis audivit dici.”

³⁷⁹ Sorèzelaisten mainintoja Rixendis Baussanasta ks. esim. Biller et al. 2011a, 686, 732—736, 740, 770, 840.

Keskiajan oikeusjärjestelmä asetti paljon painoarvoa sille, että yhteisön jäsenet valvoivat omaa aluettaan ja ottivat rikoksentekejiä kiinni,³⁸⁰ mutta eri ihmiset olivat vaihtelevissa määrin tietoisia toistensa maineesta ja menneisyydestä, eikä paikallisyhteisöllä voinut olettaa olleen aukotonta tietoa jäsenistään. Se rajoitti myös inkvisiittorin toimintamahdollisuuksia. Esimerkiksi Raymundus Arquerius kertoi inkvisiittoreille, että tiesi harhaoppisen naisen asuneen erään herran talossa Blanissa, mutta ainoastaan muutama ihminen tiesi hänen olevan harhaoppinen.³⁸¹

Pakokaan ei ollut varma ratkaisu. Esimerkiksi Ricsendis de Miravalle oli inkvisiittoreiden pelosta paennut Arlesiin, mutta hänet oli otettu siellä kiinni, ja viranomaiset pitivät häntä vangittuna inkvisiittoreiden kuulustellessa häntä harhaoppiasioista.³⁸² Pöytäkirjassa ei ole mitään tietoa siitä, kuinka nainen tunnistettiin vieraassa kaupungissa, mutta ainakaan häntä pako ei pidemmän päälle auttanut. Guillelmus Rafardille koitui hieman samantapainen kohtalo. Toimittuaan jonkin aikaa hyvänä miehenä Lombardiasta paluunsa jälkeen, hän lähti veljensä talosta, jossa oli piilotellut, ja kulki pöytäkirjan mukaan tuntemattomana kerjäläisenä Toulousen kreivikunnassa *castrumista* toiseen. Hän saapui viimein Latrapeen, jossa asui erään köyhän naisen talossa kaksi vuotta. Sieltä hänet löydettiin ja vangittiin.³⁸³ Liike auttoi pysymään anonyymina ja vapaalla jalalla, mutta riitti että yksi ainoa henkilö tunnisti epäillyn, jonka jälkeen saatettiin taas olla pahoissa vaikeuksissa.

Toisinaan pakolaiset eivät ilmeisesti nähneet liiemmin tarvetta piilotteluun. Esimerkiksi Arnaldus Cimordani oli pitkään karkuteillä inkvisiittoreiden vankilasta Toulousesta. Miehen jäätyä kiinni kuulusteluja johtanutta inkvisiittoria kiinnosti, keille hän oli pakomatkinsa aikana paljastanut olevansa vankikarkuri. Asiasta ei tiedetty kaikkialla, mutta Arnaldus luetteli myös ihmisiä, jotka tiesivät asiasta, mutta pitivät siitä huolimatta häntä palveluksessaan seitsemän vuoden ajan. Huomionarvoista on, että listalla oli myös kirkonmiehiä, esimerkiksi priorin ja apotti.³⁸⁴ Vaikka tieto Arnaldusin epäilyttävästä maineesta levisi, eivät kaikki, edes kirkonmiehet, suhtautuneet tähän tietoon erityisen fanaattisesti. Pöytäkirjojen tekstistä suoraan tai välillisesti näkyvät ilmiannot saattavat jopa olla poikkeustapauksia, jonka perusteella voidaan päätellä, että tietoon muiden epäilyttävyydestä tai harhaoppisuudesta suhtauduttiin yksilötasolla hyvin vaihtelevasti. Jonkinlainen

---

³⁸⁰ Hanawalt 1989, 2.

³⁸¹ Biller et al. 2011a, 754.

³⁸² Biller et al. 2011a, 534—542.

³⁸³ Biller et al. 2011a, 870.

³⁸⁴ Biller et al. 2011a, 634—638.

leima ainakin joidenkin tulkinnoissa oli kuitenkin säilynyt myös Arnaldusin tapauksessa, koska hänet oli vähintään kerran yritetty ottaa kiinni, mutta hänen onnistui paeta.³⁸⁵

Huomiot yksilöiden maineen ja muun heitä koskevan epävirallisen tiedon paikallisuudesta ovat mielenkiintoisia muun muassa siksi, että ne tukevat tutkimuksessa vakiintunutta kuvaa suulliseen kommunikaatioon perustuneesta sosiaalisesta elämästä keskiajan yhteisöissä. Tieto levisi alueelta toiselle satunnaisesti ihmisten puheiden mukana, mutta pääasiassa maineen kaltaiset sosiaaliset ilmiöt olivat rajoittuneita tiettyyn paikkaan. Inkvisiittorit toimivat 1200-luvulla tyypillisesti melko suurella maantieteellisellä alueella eivätkä siksi voineet aina olla ainakaan joka paikassa valtavan hyvin perillä yhteisön jäsenten puheissa ja muistissa eläneestä paikallistiedosta. Pohdittaessa harhaoppi-inkvisiittoreiden toimintaa tekemäni huomiot osoittavat erityisesti siihen suuntaan, että kuulusteltavan asema tällaisen tiedon tulkitsijana ja välittäjänä oli varsin suuri. Siksi heidän roolinsa pöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentajina on mahdollisesti oletettua voimakkaampi. Esimerkiksi Caterina Bruschi, joka on pohtinut kuulusteltavien vaikutusmahdollisuuksia pöytäkirjan tekstiin ja siten kyseisten tekstien suhdetta sosiaaliseen todellisuuteen, ei ole ottanut tätä pöytäkirjojen tekstiin laaja-alaisesti vaikuttanutta aspektia huomioon tutkimuksessaan.

Harhaoppi-inkvisitioiden pöytäkirjoihin tallennettiin tietoa toisinaan hyvin pitkiltä ajoilta. Pisimmälle menneeseen ulottavat tunnustukset tarkastelemisiani pöytäkirjoissa, jotka laadittiin 1270- ja 1280-luvuilla, käsittelevät jopa viisikymmentä vuotta ennen kuulusteluhetkeä tapahtuneita asioita. Myös näissä pöytäkirjoissa on merkintöjä, jotka liittyvät tavalla tai toisella esimerkiksi ihmisten maineeseen tai kuulopuheisiin. Se antaa mahdollisuuksia pohtia niihin liittyvän tiedon ajallisiin ulottuvuuksiin liittyviä piirteitä.

Claire Taylor on todennut, että 1200-luvun alkupuolen languedocilaiset tuskin ajattelivat tekevänsä mitään erityisen väärää ollessaan tekemisissä esimerkiksi hyvien miesten tai valdesilaisten veljien kanssa. Se, minkä kirkko myöhemmin määritteli harhaoppisuudeksi, oli ollut normaali osa uskonnollista kulttuuria. Uskontoon liittyvillä valinnoilla ei ollut samanlaista merkitystä ennen inkvisiittoreiden tuloa.³⁸⁶ Siitä huolimatta epävirallista tietoa yhteisön jäsenten vaihtoehtoisesta uskonnollisesta toiminnasta selvästi oli jo ennen systemaattisten inkvisitioiden aloittamista, ja se säilyi, koska esimerkiksi asiaan liittyviä kuulopuheita raportoitiin inkvisiittoreille vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Vasta joutuessaan kuulusteluun henkilö oli pakotettu valitsemaan

---

³⁸⁵ Biller et al. 2011a, 636.

³⁸⁶ Taylor 2006, 145; Taylor 2011, 41.

oikean ja väärän uskon väliltä.³⁸⁷ Siitä johtuen myös tulkinnat esimerkiksi vanhoista kuulopuheista pakotettiin inkvisiittorin diskurssin mukaisiksi ja kirjattiin sille ominaiseen tuomitsevaan ja usein kieliasultaan muuttuneeseen sävyyn. Kuulusteltavat joutuivat ymmärtämään vanhat huhut uudella tavalla. Ihmiselämä ei kuitenkaan ole suoraviivainen jatkumo, ja siksi inkvisitioaineiston sisältämän tiedon ajallinen ulottuvuus tekee niistä ongelmallista lähdemateriaalia.³⁸⁸

Historiatieteellisessä kontekstissa kuulopuheet ovat ongelmallinen tutkimuskohde siksi, että kyseessä oli aina suullinen ilmiö, mutta sitä voidaan tutkia ainoastaan sen jättämien kirjallisten jälkien perusteella.³⁸⁹ Francesco Migliorinon mukaan kuulopuheista ja sosiaalisesta maineesta johdannainen *fama* sai pysyvimmät merkityksensä vaikuttaessaan juridiseen tuomioon.³⁹⁰ Juridisen konseptin takaa löytyvillä sosiaalisilla prosesseilla ja niiden synnyttämällä tiedolla oli harhaoppi-inkvisitioissa kuitenkin tuomion argumentointia laajempi funktio, ja siten niillä oli suuria ja pysyviä vaikutuksia jo päätyessään kuulustelun kautta pöytäkirjan tekstiin. Tässä suhteessa ajallinen ulottuvuus oli pitkä. Esimerkiksi Guillelmus Orsetilta kysyttiin erityisesti, oliko hän nähnyt harhaoppista Petrus Raymundus Magreta. Hän vastasi, että näki kyseisen miehen, jonka sanottiin uskovan harhaoppisiin, asuvan avoimesti veljenpoikansa Guillelmus Hugonisin kanssa Espinasissa, ja myöhemmin kuuli, että hän oli lähtenyt sieltä ja mennyt harhaoppisten luo Najaciin ja kuollut siellä sen jälkeen, kun hänestä oli tehty harhaoppinen. Hän kertoi tämän tapahtuneen neljäkymmentä vuotta sitten tai aiemmin.³⁹¹ Kuulustelu tapahtui vuonna 1274 eli tapahtumat ajoittuvat luultavasti jonnekin 1230-luvun alkupuoliskolle. Jo ennen inkvisitioiden tehostumista 1200-luvun puolivälin tienoilta eteenpäin ihmisten yhteydet hyviin miehiin selvästi herättivät puheita yhteisöissä. Orsetin todistuksen mukaan Magretan uskosta, paosta ja myöhemmästä kohtalosta puhuttiin jo tuolloin, joskin asia on tuttuun tapaan kirjattu kaavamaiseen tyyliin inkvisiittorin suosimalla sanastolla.

Huomionarvoista on myös inkvisiittorin kiinnostus jo kauan sitten kuollutta henkilöä ja hänen kontaktejaan kohtaan. Aikoinaan puhutut puheet Magretasta olivat rakentaneet yhteisössä elänyttä epävirallista tietoa, jota inkvisiittori kalasteli omiin käyttötarkoituksiinsa vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Jää hieman epäselväksi, mikä tämän tiedon funktio oli inkvisiittoreiden näkökulmasta,

---

³⁸⁷ Arnold 2001, 162.

³⁸⁸ Pegg 2008, 48.

³⁸⁹ De Craecker-Dussart 2012, 170, 175.

³⁹⁰ Kuehn 2003, 35.

³⁹¹ Biller et al. 2011a, 544: ”*Interrogatus specialiter utrum vidit Petrum Raymundui Magreta, haereticum, dixit quod vidit eum, credentem haereticum ut dicebatur, comuniter morantem cum Guillelmo Hugonis, nepote suo, apud Spinacium. Et postea audivit dici quod recessit inde, et ivit ad haereticos apud Naiacum, et quod ibi, factus haereticus, obiit [...] De tempore, dixit quod sunt quadraginta anni vel amplius.*”

mutta tarkoitukseksi voidaan arvailla joitain muita syytettyjä vastaan suunnattua tiedonhankintaa. Orsetilta kysytäänkin Magretan kontakteja kahden muun spesifin henkilön kanssa.³⁹² Tästä on pääteltävissä kaksi asiaa. Ensinnäkin ilmeisesti myös joku muu kuulusteltava oli kertonut inkvisiittoreille Magretan tekemisistä tai heillä oli jotain muuta kautta saatua tietoa hänestä ja hänen kontakteistaan. Tiedot hänestä olivat siis ainakin osin kollektiivisia, eivätkä ne olleet peräisin pelkästään Orsetin kuulustelusta. Se kertoo myös siitä, miten armotonta inkvisiittoreiden tiedonhankinta oli suhteessa kuluneeseen aikaan. Kontaktit harhaoppisen maineessa olleeseen henkilöön vuosikymmeniä aiemmin nähtiin täysin käyttökelpoisena todistusaineistona nykyhetkessä, vaikka oikeauskoisuuden vaatimusten määrittämä uskonnollinen konteksti oli muuttunut lähes täysin vuosisadan kuluessa.

Vastaavaa on havaittavissa Guillelmus Rafardia koskevassa pöytäkirjassa. Hän kertoi inkvisiittorille kuulleensa noin neljäkymmentä vuotta aiemmin, kuinka eräs Guillelmus Raseire puhui hänen isälleen siitä, miten harhaoppinen Guillelmus Vitalis oli saarnannut Petrus Raymundus de Drulian talossa. Pöytäkirjaan on lueteltu pitkä lista saarnatilaisuudessa paikalla olleiden nimiä jotka Raseire oletettavasti kertoi Rafardin isälle. Hän sanoi myös, että talon isäntää hänen läsnäolonsa ei miellyttänyt ja hänen käskettiin pitää asia salassa.³⁹³ De Drulia oli mitä ilmeisimmin tietoinen riskeistä ja pelkäsi, että tieto salaisista saarnoista hänen talossaan leviäisi aiheuttaen ongelmia. Hänkään oli tuskin sentään ajatellut, että neljäkymmentä vuotta myöhemmin mies, joka oli tuolloin ollut pieni poika, välittäisi silloin kuulemiaan puheita tapahtumista inkvisiittorille. De Drulia ei luultavasti ollut enää elossa vastaamassa seurauksista vuonna 1278, jolloin Rafardia kuulusteltiin, mutta on silti huomionarvoista, miten saumattomasti Rafardin lapsena kuulemat kuulopuheet toimivat osana inkvisiittorin diskurssin määrittämää pöytäkirjan tekstiä. Tässä tapauksessa ne kuitenkin luultavasti toimivat pikemmin argumenttina Rafardin omalle, pitkäaikaiselle kontaktille harhaoppisuuden kanssa. Hänen kuulusteluistaan laadittu pöytäkirja on keskiverrosta poikkeava, koska siinä edetään pitkälti kronologisesti kartoittaen hänen harhaoppisuuteen tavalla tai toisella liittyviä elämänvaiheitaan, joiden teleologisena seurauksena inkvisiittorin logiikan mukaisesti nähtiin myöhempi ryhtyminen hyväksi mieheksi Lombardiassa.

Merkittävä inkvisiittoreiden käytössä ollut työkalu ja voimavara oli menneisyyden ja tulevaisuuden hallinta heidän säännöillään ja heidän laatimansa tekstimateriaalin avulla.³⁹⁴ Kuulustellut olivat

---

³⁹² Biller et al. 2011a, 544.

³⁹³ Biller et al. 2011a, 882—884. Vastaava tapaus ks. Biller et al. 2011a, 836.

³⁹⁴ Arnold 2001, 78.

pakotettuja näkemään koko henkilöhistoriansa ja sen aikaiset tapahtumat retrospektissä aivan uudella tavalla, ja pöytäkirjaan asiat kirjattiin täysin inkvisiittorin näkökulman mukaisesti. Seurauksena oli se, että esimerkiksi kauan sitten kuullut huhut uudelleentulkittiin inkvisiittorin diskurssin mukaisiksi, ja ne saattoivat saada uusia merkityksiä, joilla oli potentiaalisesti vakavia seurauksia joko kuulusteltavan tai muiden mainittujen ihmisten tulevaisuudelle. Claire Taylor onkin tähän liittyen huomauttanut, että kun kuulusteltu pakotettiin puhumaan menneisyydestään, hän ajatteli paljon enemmän nykyisyyttä ja erityisesti tulevaa, koska menneisyydellä oli konkreettinen vaikutus siihen. Kuulusteltavan päällimmäisenä tavoitteena oli selviytyä vaikeuksista mahdollisimman hyvin.³⁹⁵ Se ohjasi paitsi sitä mitä valikoitui kerrottavaksi myös sitä, miten menneisyyden epämääräisiäkin tapahtumia, kuten ohimennen kuultuja puheita, tulkittiin. Niistä kerrottiin siten, miltä ne vaikuttivat jälkikäteen kuulustelun hetkellä, ei siten, miten ne aikanaan koettiin.³⁹⁶ Lisäksi inkvisiittoreiden kirjauskäytäntöjen takia etäisyys pöytäkirjatekstin ja kuulusteluissa suoritetun suullisen menneisyyden tapahtumien reflektion välilläkin on varsin suuri.

Kuulusteltujen rooli asioiden muistajina oli kuitenkin merkittävä.³⁹⁷ Esimerkiksi Guillelmus Orsetin kyky muistaa yli neljäkymmentä vuotta sitten kuulemiaan puheita Petrus Raymundus Magretasta on hätkähdyttävää. Muistaminen ei kuitenkaan ole passiivinen tapahtuma, vaan myös muu yksilölle karttunut tieto, omat valinnat ja ulkoiset paineet vaikuttavat siihen, mitä muistetaan ja miksi. Orseti tuskin aktiivisesti muisteli Magretaa, mutta muisti hänet kysyttäessä. Kuulusteluun joutuessaan hän oli pakotettu miettimään laajemminkin omaa ja tuntemiensa ihmisten mennyttä elämää sen valossa, miltä osin itse ymmärsi sen inkvisiittoreita kiinnostavaksi. James Fentressin ja Chris Wickhamin mukaan muisti on alituisen muutoksen alaisuudessa oleva prosessi. Usein menneisyys keksitään sopivaksi selittämään nykyisyyttä.³⁹⁸ Siksi esimerkiksi kuulusteluissa raportoidut vuosikymmeniä vanhat kuulopuheet saattoivat saada lisäväriä 1200-luvun lopun tilanteesta, jolloin rajalinjat eri uskonharjoittamisen muotojen välillä olivat alkaneet muotoutua selkeämmiksi. Pöytäkirjatiedon ajallinen ulottuvuus on pitkä, mutta muistoja vanhoista puheista ei voi pitää värityttöminä. Voidaan olettaa, että maine vaikutti voimakkaasti siihen, keitä muistettiin missäkin yhteyksissä. Kuulusteltavien muistaessa esimerkiksi paikalla olleiden nimilistoja vuosikymmeniä aiemmin tapahtuneista *consolamentumeista* voidaan tuskin puhua pelkästä neutraalista muistosta koskien kyseistä hetkeä. Myös muu tieto, jota kuulusteltavilla oli kyseisistä henkilöistä ja heidän toimistaan,

---

³⁹⁵ Taylor 2011, 14.

³⁹⁶ Bruschi 2009, 70.

³⁹⁷ Muistamisesta inkvisitioaineistossa yleisesti ks. Bueno 2010.

³⁹⁸ Fentress & Wickham 1992, 200—201.

vaikutti siihen, että heidät muistettiin tietynlaisen tapahtuman yhteydessä. Tämä on kuitenkin spekulatiota, ja tapauskohtainen vaihtelu lienee ollut suurta. Siitä huolimatta ihmisen maine eli muiden muistoissa ja väritti heidän tulkintojaan menneisyydestä vielä pitkienkin aikojen jälkeen. Muistojen silmiinpistävää yksityiskohtaisuutta voi osaltaan selittää myös se, että ainakin Fentressin ja Wickhamin mukaan yhteisöissä, joiden sosiaalinen elämä perustuu suulliselle vuorovaikutukselle, muistitiedolle asetetaan huomattavaa painoarvoa.³⁹⁹ Inkvisiittorit vaikuttivat näihin muistoihin painostaen ihmisiä muistamaan tietynlaisia asioita tietystä näkökulmasta ja kirjaamalla ne inkvisiittorin diskurssin kapeissa raameissa, mutta myös kuulusteltavalla oli muistajana selkeä rooli pöytäkirjatekstin ajallisen ulottuvuuden määrittäjänä ja siten myös pöytäkirjan sisältämän tiedon rakentajana. Myös tässä prosessissa yhteisön epävirallisella tiedolla voidaan olettaa olleen oma vaikutuksensa.

Henkilölle toisten puheissa rakentuva maine on hämäävä, koska vaikka se vaikuttaa kuuluvan hänelle itselleen, todellisuudessa se kuului niille, jotka puhuivat asiasta ja siten synnyttivät kyseisen maineen.⁴⁰⁰ Huhuillakaan ei ole sinänsä yksittäistä välittäjää, vaan välittäjinä toimivat kaikki, jotka osallistuvat tähän kollektiiviseen puheeseen.⁴⁰¹ Inkvisiittoreiden kuulustelemat henkilöt kuitenkin tekivät näistä kollektiivisista puheista omat tulkintansa, joiden perusteella he kertoivat niihin liittyvistä asioista inkvisiittoreille. Kuulustelutapahtuman jälkeen tulkinnan omisti inkvisiittori, joka käytti sitä omien tarkoituksensa saavuttamiseen. Inkvisiittorin tapa käyttää pöytäkirjoihin kirjattua sekä vanhempaa että uudempaa tietoa periaatteessa todistusvoimaltaan samanarvoisena johti ajallisen ulottuvuuden laventumiseen, jolloin esimerkiksi epäillyn maine tai häntä koskevat kuulopuheet vuosikymmenten takaa saattoivat vaikuttaa nykyhetkeen enemmän kuin silloiset olosuhteet, jotka olivat hyvinkin voineet muuttua ajan saatossa. Vaikka inkvisitiopöytäkirjojen tekstin sisäinen näkemys epäillyn maineesta kumpuaa yhteisön puheista ja muista sosiaalisista prosesseista, on tekstuaalisen ja sosiaalisen maineen välillä selkeä ero siksi, että sosiaalinen maine oli alinomaisen muutoksen alaisuudessa ihmisten tulkitsessa ja uudelleentulkitsessa toistensa puheita, mutta tullessaan kirjatuksi pöytäkirjaan tulkinta tietyn henkilön maineesta sai pysyvämmän ja todellisemman luonteen.⁴⁰² Tähän tekstiin jäädytettyyn kuvaan verrattiin myös epäillyn muita tekoja, ja sillä saattoi olla hänelle vakavia seurauksia. Siksi epäiltyjen mainetta koskeva tiedonhankinta pitkältä aikaväliltä

---

³⁹⁹ Fentress & Wickham 1992, 8, 11.

⁴⁰⁰ Fenster & Smail 2003c, 6.

⁴⁰¹ Neubauer 1994, 4.

⁴⁰² Vrt. Gelfert 2014, 91.

oli merkittävä osa inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumisesta ja yleisemminkin harhaoppi-inkvisitioiden suorittamisesta.

Ihmisen maine mielletään helposti henkilökohtaiseksi, vain häneen liittyväksi asiaksi. Inkvisitiopöytäkirjojen sisältämää tietoa tarkasteltaessa maine ei kuitenkaan vaikuta olleen inkvisiittoreiden näkökulmasta niin spesifisti yksittäiseen henkilöön rajoittunutta. Esimerkiksi cordesilaisen Arnaldan kuulustelusta laaditussa pöytäkirjassa lukee, että Guillelma PENCHENERIA ja eräs Pilotus nimelläkin tunnettu Stephanus, joista puhutaan kylällä paljon harhaoppisuudesta epäiltyinä, olivat hyvin läheisiä tiettyjen nimeltä listattujen ihmisten kanssa.⁴⁰³ Se, mitä kylässä puhuttiin Guillelmasta ja Stephanusista, tarttui vähintään pöytäkirjatekstin tasolla kyseisiin ihmisiin. He tulivat mainituiksi harhaoppiyhteyksissä, vaikka epäilyttävillä henkilöillä oletettavasti oli muitakin kontakteja, eivätkä kyläläisten tarkemmat puheet edes tule ilmi kaavamaisesta pöytäkirjamaininnasta. Arnaldalla saattoi olla myös paljon muuta pöytäkirjan ulkopuolista tietoa kyseisistä henkilöistä, mutta valinta kertoa juuri heistä kielii myös siitä, että hänenkin näkökulmastaan kontaktit epäilyttävien henkilöiden kanssa olivat jollain tapaa relevantteja tässä yhteydessä. Huono maine oli tarttuvaa. Sorèzessa yleisesti harhaoppisuudesta tunnetun Rixendis Baussanan kontakteja eri ihmisten kanssa selvitettiin useissa kuulusteluissa. Sen seurauksena esimerkiksi lapsena hänen luonaan asunut Raymundus joutui vaikeuksiin inkvisiittorin kanssa ja joutui selittelemään vuosikymmenten takaisia tekemisiään kuulustelussa.⁴⁰⁴ Myös Guillelmus de Castaneto oli sotkeentunut inkvisiittoreiden näkökulmasta monenlaiseen epäilyttävään toimintaan, ja hänen voidaan olettaa olleen tässä suhteessa huonossa maineessa. Inkvisiittorin kiinnostus häntä kohtaan ohjasi huomion myös hänen kanssaan kontaktissa olleisiin ihmisiin. Hänen vaimoltaan Petronillalta kysyttiinkin, oliko miehellä läheisiä tuttavuuksia heidän kotikylässään Verfeilissä, johon Petronilla vastasi, että Petrus de Frosenx oli hänen kanssaan erittäin läheinen.⁴⁰⁵ Varsinaista tulkintaa Petrusin mahdollisesta harhaoppisuudesta ei sisälly tekstiin, mutta inkvisiittorin kiinnostuksen ohjautuminen häneen Guillelmusin takia on varsin ilmeistä ja voidaan arvailla, että myös Petrus joutui myöhemmin kuulusteltavaksi. Tämän prosessin alullepanoon riitti Petronillan välittämä toisen käden informaatio.

---

⁴⁰³ Biller et al. 2011a, 304: ”*Guillelma PENCHENERIA et Stephanus dictus Pilotus [...] qui multum dicuntur apud Corduam de haeresi suspecti, sunt valde familiares praedictarum Raymundae et Sclarmondiae et Uguae de Campas, et Bernardi de Berenx.*”

⁴⁰⁴ Biller et al. 2011a, 732—756.

⁴⁰⁵ Biller et al. 2011a, 190: ”*interrogata si Guillelmus de Castaneto, vir suus, habebat aliquem familiarem in villa de Viridifolio, dixit quod si, Petrum de Frosenxs, qui multum erat sibi familiaris.*”

Chris Sparksin mukaan ihmiset olivat tietoisia siitä, että harhaopin tahra saattoi tarttua heihin vääränlaisten kontaktien kautta.⁴⁰⁶ Vaikka ihmiset eivät ennen kuulusteluun joutumistaan useinkaan välttämättä välittäneet mikäli jonkun yhteisön jäsenen harhaoppisuudesta huhuttiin, pöytäkirjoissa on viitteitä siitä, että riskiä leimautua itse välteltiin mahdollisuuksien mukaan. Siksi Sparksin tulkinta vaikuttaa perustellulta. Esimerkiksi aivan tutkimuksen alussa mainittu Bernardus Arnaldi oli huolissaan kuolevan veljensä vaikeroinnista ja siitä mahdollisesti tehtävistä tulkinnoista.⁴⁰⁷ Synnytystuskissaan pyhää henkeä ilmeisesti tavanomaisemman Marian tai Jeesuksen sijaan huutaneen Bezersan tapauksesta voidaan tehdä vastaavanlaisia päätelmiä. Siihen liittyvistä asioista todistanut Arnaldi kertoi inkvisiittorille, että hänen huudoistaan johtuen monet kättilöt eivät halunneet auttaa häntä synnytyksissä.⁴⁰⁸ Joko kyse oli taikauskosta tai sitten he eivät halunneet tulla liitetyksi osaksi tilannetta, koska juuri synnytyshuudot mainitaan niin selkeänä osasyynä Bezersan harhaoppiselle maineelle. Myös lakimiehet kieltäytyivät usein edustamasta harhaoppisuudesta epäiltyjä.⁴⁰⁹ Oletettavasti se johtui ainakin osin samoista syistä. Mikäli 1200-luvun loppupuolen Languedocin epäileväisessä ilmapiirissä halusi säilyttää puhtaan maineen, tuli olla erittäin tarkkana siitä, keiden kanssa oli tekemisissä. Maine, huhut ja näiden tulkinnat tarttuivat helposti ihmisestä toiseen sekä arkiymmärryksessä että viimeistään inkvisitiopöytäkirjojen tekstissä.

Erityisen helposti epäilyt tarttuivat perheenjäseniin ja muihin sukulaisiin. John Arnold on huomauttanut, että eräänlainen harhaoppisen perheen arkkityyppi oli niin kiinteä osa inkvisiittorin diskurssia, ettei esimerkiksi pöytäkirjoissa mainittuja oletuksia kokonaisten perheiden osallistumisesta hyvien miesten seuraamiseen pidä ottaa liian helposti faktana. Hänen mukaansa vaihtoehdoisen uskonelämän ja perhesiteiden suhde on ainakin osassa tapauksista keinotekoinen.⁴¹⁰ Esimerkiksi Guillelmus Rafardin mainitsi kuulustelussa nuorukaisen, joka asui lehmipaimenena enonsa talossa, jossa asui myös harhaoppisia.⁴¹¹ Pöytäkirjamerkinneissä on vahvat konnotaatiot siitä, että hänet mainittiin harhaoppiyhteyksissä, vaikka suku- ja työsuhdesiteet selittivät talossa asumista arkisemmin. On toki mahdollista, että asiat kirjattiin tiedonhankinnallisista syistä, mutta näkyvillä on myös sisäänrakennettu oletus siitä, että läheiset kontaktit ja sukulaisuus hyvien miesten kanssa tekemisissä olleen henkilön kanssa herättivät syytä epäilyihin. Myös näistä vaaroista oltiin ilmeisen tietoisia. Kun Bernardus Barra oli kutsuttu inkvisiittorin kuultavaksi, tuli Guillelmus Pictavini

---

⁴⁰⁶ Sparks 2014, 84.

⁴⁰⁷ Biller et al. 2011a, 856.

⁴⁰⁸ Biller et al. 2011a, 308.

⁴⁰⁹ Friedlander 2000, 56.

⁴¹⁰ Arnold 2001, 118—119, 151.

⁴¹¹ Biller et al. 2011a, 906: ”Raymundus [...] manebat pro bubulco cum Guillelmo Arimandi [...] avunculo suo, quando idem Guillelmus tenebat in domo [...] haereticos.”

sanomaan hänelle, ettei hän saisi tehdä väärin naapureitaan kohtaan. Bernardus vastasi hänelle, ettei tiennyt tai voinut kertoa harhaoppisuudesta mitään, koska oli aina vainonnut harhaoppisia. Sen jälkeen Guillelmus kysyi häneltä, oliko hän koskaan nähnyt häntä harhaoppisten kanssa, johon Bernardus vastasi kieltävästi.⁴¹² Voidaan olettaa, että Guillelmus oli huolissaan asiasta siksi, että hänen veljensä oli inkvisiittoreiden kuulustelema hyvien miesten toimiin sekaantunut Petrus Pictavini.⁴¹³ Tämä on toki arvailua, mutta vähintään inkvisiittorin näkökulmasta veljessuhteella oli relevanssia, koska Guillelmus identifioidaan pöytäkirjan tekstissä Petrusin veljeksi, joka on hyvin poikkeuksellista. Valitettavasti pöytäkirjan perusteella on mahdotonta päätellä, tiesikö inkvisiittori Pictavinien olleen veljeksiä jo ennestään, vai huomauttiko kuulusteltava asiasta. Vaikka Bernardusilla ei ilmeisesti ollut raskauttavaa tietoa Guillelmusista, saattoi hän itsensä hätäilyllään ja epäilyttävän veljensä takia pöytäkirjan tekstiin ja siten ainakin potentiaalisesti ongelmiin.

Claire Taylor on 1200-luvun alkupuoliskon Quercysta säilyneen inkvisitiomateriaalin tarkastelun tuloksena todennut, että vaikka harhaoppisiksi leimatut ajatukset levisivät toisinaan perhesiteiden välityksellä, se on luonnollisuudestaan huolimatta nähtävä vain yhtenä mahdollisuutena. Hänen tulkintansa mukaan yksilöt perheiden sisällä tekivät oman valinnan uskonharjoittamisen kohteista, ja esimerkiksi luostareita tuettiin myös sellaisten perheiden ja sukujen toimesta, joihin kuului harhaoppisiksi tulkittavia jäseniä. Tästä johtuen Taylor näkee ajatuksen harhaoppisesta perheestä inkvisiittorin diskurssiin kuuluvana myyttinä.⁴¹⁴ Tarkasteltaessa mainetta ja sen tarttumista voidaan mielestäni kuitenkin huomata, että sillä oli jonkinlainen todellisuus myös kuulusteltujen elämässä ja heidän tulkinnoissaan. Tässä suhteessa hyvä esimerkki on toulouselainen Fogacerien suku. Luetellessaan Lombardiassa näkemiään languedocilaisia Raymundus Baussanus mainitsi inkvisiittoreille nähneensä Veronassa Fogacerien veljekset Bartholomaeusin ja Pontiusin, jotka olivat pakolaisia harhaoppisuuden takia.⁴¹⁵ Cuneossa hän oli nähnyt erään kyseiseen sukuun kuuluneista veljeksistä, jota ei mainita etunimeltä.⁴¹⁶ Jostain syystä juuri he valikoituivat niiden ihmisten joukkoon, josta Raymundus katsoi tarpeelliseksi kertoa inkvisiittoreille, ja heihin liittyviä tietoja kirjattiin pöytäkirjaan, vaikka esimerkiksi jälkimmäisenä mainittu mies ei edes ole identifioitavissa

---

⁴¹² Biller et al. 2011a, 770—772: ”*quando ipse testis fuit citatus ab inquisitore, Guillelmus Pictavini [...] frater Petri Pictavini, dixit ipsi testi, 'Pros hom, vos a votz dias, no fassatz mal a vostres besins.' Ad quod ipse testis respondit ei, dicens, 'Quid ego possum scire vel dicere de haeresi, qui semper persecutus sum haereticos?' Et post haec dictus Guillelmus Pictavini interrogavit ipsum testem, dicens, 'Vidistis me vos unquam cum haereticis?' Et ipse respondit quod non.*”

⁴¹³ Petrus Pictavinin kuulustelun pöytäkirja ks. Biller et al. 2011a, 684—722.

⁴¹⁴ Taylor 2011, 16—17, 111, 113, 156—157, 163—165, 212.

⁴¹⁵ Biller et al. 2011a, 478: ”*vidit apud Veronam Bartholomaeum Fogacerii et Pontium Fogacerii, fratres de Tholosa, fugitivos propter haeresim.*”

⁴¹⁶ Biller et al. 2011a, 478: ”*vidit ipse testis apud Cuneum quendam fratrem dels Fogacers.*”

tekstistä sukuaan tarkemmin. Myös harhaoppisuudesta epäillyltä Fabrissalta kyseltiin tietoja kyseisen suvun edustajista, ja hän kertoi kuulleensa heitä kehuttavan siitä, miten he olivat järjestäneet hyvät miehet kuolevan naisen luokse.⁴¹⁷

Fogacerien suvulla oli siis selvästi harhaoppiasioihin liittyvä maine laajemmin kuin yksittäisen kuulusteltavan tulkinnossa tai pelkästään inkvisiittorin ajatuksissa. Heistä tiesi myös Raymundus Hugonis, joka uskoi vahvasti, että eräs Terrena oli harhaoppisiin uskova ja heidän ystävänsä, koska hän oli hyvin läheinen Toulousen Fogacerien kanssa, jotka olivat paenneet harhaoppisuuden takia. Kyseinen nainen oli Raymundusin tulkinnan mukaan myös itse suvusta, joka oli hyvin paljon harhaoppisuuden saastuttama, ja hänellä oli tytär joka oli hyvä nainen Lombardiassa.⁴¹⁸ Hugonis mainitsi pöytäkirjan mukaan myös muita henkilöitä, joiden oletti olevan harhaoppisia muun muassa heidän sukusiteidensä takia. Hän esimerkiksi uskoi erään Rixendan olevan harhaoppisiin uskova, koska oli kuullut myöhemmin Lombardiaan paenneen Raymundus de Sirenin sanovan, että hän oli harhaoppisten ystävä ja harhaopin korruptoimasta suvusta, sekä erään harhaoppiseksi tehdyn Bernarda Molsaironen tuttava.⁴¹⁹ Pöytäkirjatekstin perusteella on pääteltävissä, että tietyt perheet todella miellettiin tavalla tai toisella hyvien miesten toimintaan liittyviksi, ja asioista puhuttiin tässä valossa myös kuulustelua arkisemmassa ajatustenvaihdossa. Ajatus harhaoppisuudesta leviämässä sukusiteiden välityksellä ei siis ollut pelkästään inkvisiittorin mielikuvituksen tuote, joka olisi pakotettu lausuntojen päälle niitä kirjattaessa. Pöytäkirjatekstin tasolla Hugonisin ja inkvisiittorin tulkinnat ihmisistä kuitenkin sekoittuvat toisiinsa, koska asiat on kirjattu melko lyhyesti inkvisiittorin suosimalla sanastolla ja kategorioilla, jotka liittävät automaattisesti tietynlaisen toiminnan tietynlaiseen uskoon. Tämä peittää alleen pöytäkirjan takaisen sosiaalisen todellisuuden nyansseja, eikä pelkkä sukuside oletettavasti riittänyt tulkintaan. Voidaan kuitenkin arvella, että hän teki tulkintansa laajemmalla tietopohjalla, jonka hän omasi kyseenomaisista henkilöistä. Mikäli muita syitä ei kirjattu, yksittäinen tulkinnanteon peruste, tässä tapauksessa harhaoppisessa maineessa ollut suku, korostuu liiallisesti lopullisessa pöytäkirjan tekstissä.

---

⁴¹⁷ Biller et al. 2011a, 274—282.

⁴¹⁸ Biller et al. 2011a, 430: ”*credit firmiter quod Terrena [...] est credens et amica haereticorum, quia habebat magnam familiaritatem cum Fogaceriis de Tholosa, qui fugerunt propter haeresim. Item est de genere multum infecto de haeresi, et quia habebat filiam [...] quae heretica vestita in Lombardia*”.

⁴¹⁹ Biller et al. 2011a, 432: ”*credit quod Rixenda [...] sit credens haereticorum, quia audivit dicentem Raymundum de Siren qui postmodum fugit in Lombardiam [...] quod ipsa Rixenda erat amica haereticorum, et est de genere corrupto de haeresi, et est familiaris Bernardae Molsairone, quae fuit haeretica*”. Hieman vastaava maininta samassa pöytäkirjassa ks. Biller et al. 2011a, 426.

Christian Krötzl on osoittanut, että ainakin hagiografisen materiaalin tarjoaman tiedon perusteella uskonnollisia neuvoja jaettiin usein juuri perheenjäsenten kesken.⁴²⁰ Se oli toki luonnollista, ja näin voidaan olettaa tapahtuneen myös uskonharjoittamistaan oikeaoppisen kristinuskon ulkopuolelle suunnanneissa perheissä. Muussa tutkimuksessa esitetty kritiikki harhaoppisen perheen konseptille on siitä huolimatta erittäin perusteltua, ja pöytäkirjojen sisältämä kaavamainen tieto johtaa lähdemetodologisesti varomattoman tutkijan käsissä helposti liian nopeisiin ja suoraviivaisiin tulkintoihin. Esitetystä kritiikistä huolimatta katson, että ilmiöllä oli jonkinasteinen todellisuus myös 1200-luvun maallikoiden ajatuksissa. Se, missä määrin tämä johtui inkvisiittoreiden harjoittamasta propagandasta, jää epäselväksi, mutta lienee looginen ajatus, että sukulaiset olivat suuressa vaarassa yhteisöissä, joissa maine ja epäilyt tarttuivat helposti. Janine Larmon Peterson on todennut, että toisinaan tuomioiden jälkeen tuomitun huono *fama* saatettiin kääntää koko sukua vastaan.⁴²¹ Mielestäni epäillyn huono maine vaikutti myös sukulaisten elämään voimakkaasti jo ennen tuomiota pöytäkirjan tekstissä, koska mahdollisia jatkotutkimuksia suunnattiin sen perusteella. Pöytäkirjan teksti ei kuitenkaan vastannut täysin todellisuutta, ja siksi inkvisiittorin diskurssin hämärtävän vaikutuksen kanssa täytyy olla varovainen. John Arnold on oikeutetusti huomauttanut, että toisinaan usko saatettiin liittää pikemmin sosiaaliseen ryhmään kuin yksilöön.⁴²² Siksi ei voida tietenkään esimerkiksi olettaa jokaisen Toulousen Fogacerin uskoneen hyvien miesten opetuksiin tai olleen muuten heidän kanssaan tekemisissä. Suvulla kuitenkin oli tässä suhteessa huono maine, ja tulkintoja ohjaavana ilmiönä se oli osa sekä maallikoiden että inkvisiittoreiden arkitodellisuutta.

Maineella ja siihen liittyvillä puheilla ja muulla informaatiolla oli siis aikakauden muihin oikeudenkäytön tyyppeihin verrattuna hieman omalaatuinen asemansa *inquisitio hereticae pravitatisissa*. Huonon maineen takia joutui helposti kuulusteltavaksi, mutta esimerkiksi varsinaista *famaa* ei pyritty konstruoimaan juridiseksi argumentiksi pöytäkirjoissa, eikä se ollut selkeä edellytys tutkimusten aloittamiselle. Tutkimusten suuntaamisessa ja todistusaineistona maineen ja kuulopuheen kaltaisilla ilmiöillä oli kuitenkin selkeä rooli. Ne värjivät myös kuulusteltujen lausuntoja ja tulkintoja heidän kokemistaan tapahtumista. Tiedolla oli rajansa, mutta maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio olivat merkittävässä asemassa inkvisitioprosessien tuottaman tiedon rakentumisessa.

---

⁴²⁰ Krötzl 2012, 378.

⁴²¹ Peterson 2009, 17, 29—30.

⁴²² Arnold 2001, 148.

5. Maineen ja suullisen informaation merkitys hyvien miesten toiminnassa

Juridisen statuksen lisäksi ihmisen maine oli tärkeä sosiaalinen kategoria, joka määritteli hänen asemaansa oman yhteisön piirissä.⁴²³ Yksilön sosiaalista mainetta ei voi ajatella monoliittina, vaan se pitää ymmärtää joukoksi muiden tulkintoja, jotka saattoivat erota toisistaan riippuen yksittäisen tulkitsijan omista ajatuksista ja asenteista. Tässä luvussa pohditaan maineen ja suullisen informaation merkitystä pöytäkirjatekstin takaisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Millä tavoin ja millaisista eri näkökulmista ihmiset tekivät tulkintoja toisistaan arkielämässä? Minkälaista merkitystä maineella ja muulla puheiden välittämällä tiedolla oli hyvien miesten ja heidän seuraajiensa harjoittamassa uskonnollisessa toiminnassa ja sen järjestelyissä? Millaisia vaikutuksia vastauksilla näihin kysymyksiin on sille, miten inkvisitiopöytäkirjojen kuvaamaa uskonelämää tulisi tulkita verrattuna siihen, miten sitä on perinteisesti historiografiassa tulkittu?

5.1 Monta näkökulmaa maineeseen

Bernardus de Monte Esquivo kertoi inkvisiittorille eräästä kontaktistaan hyvien miesten kanssa. Hänen seurassaan ollut Bernardus de Podio haki eräältä kunnolliseksi kutsumaltaan mieheltä kirjan ja pienen pussillisen kultarahoja. Sen jälkeen he menivät de Podion tontille, ja mies meni suoraan siellä oleilevien hyvien miesten luo. Kuulusteltava itse meni heidän luokseen pienen viivytyksen jälkeen rauhoiteltuaan hevostaan ja kuuli miesten keskustelevan. Hyvä mies Guillelmus Prunelli sanoi de Podiolle, että rahat hänen kauttaan lähettänyt Petrus de Vilela oli tehnyt hyvin, mutta oli pitänyt neljä jyvää itsellään. Tällä hän ilmeisesti tarkoitti, että pussissa oli vähemmän rahaa kuin hän oli olettanut. Erillisessä kohdassa pöytäkirjassa lukee vielä lisäksi, että mennessään miesten luo de Monte Esquivo kysyi heiltä, mistä he puhuivat, ja pöytäkirjan mukaan Prunelli totesi heidän puhuvan ystävistään.⁴²⁴ Inkvisiittoria tapaus kiinnosti luultavasti siksi, että se sisälsi suoraviivaista vuorovaikutusta viranomaisille jo ennestään tutun hyvän miehen kanssa ja satoi ainakin kolme eri ihmistä siihen osalliseksi. Pöytäkirjatekstin rakenteesta päätellen de Monte Esquivolta saatettiin kysyä erikseen tarkennusta miesten puheiden sisältöön.

Käsillä olevan tiedon kaavamaisuudesta ja fragmentaarisuudesta huolimatta Bernardus de Monte Esquivon kertoman tarinan perusteella on tulkittavissa, että tieto muiden yhteisön jäsenten luotettavuudesta ja lojaliteeteista rakentui ja levisi ihmisten puheissa. Tietoa tästä on tallentunut vain

---

⁴²³ Pfau 2010, 105.

⁴²⁴ Biller et al. 2011a, 512—514: ”*cum ipse testis accendisset ad dictos haereticos, loquentes praedicta cum Bernardo de Podio, et interrogaret de quo loquerentur, respondit Guillelmus Prunelli, dicens 'Loquimur de amicis nostris.'*”

satunnaisesti inkvisiittorin kiinnostuksenkohteiden sivutuotteena, mutta maine oli selvästi tärkeää, ja siihen oli monta eri näkökulmaa. Inkvisiittorin näkökulmasta maine hyvien miesten kanssa tekemisissä olleena teki henkilöstä epäilyksenalaisen ja saattoi kostautua yksilölle, mikäli tieto asiasta levisi väärin korviin. Pöytäkirjatekstin tasolla tämä näkökulma on aina päällimmäisenä. Sama informaatio voitiin kuitenkin tulkita myös toisin, ja esimerkiksi tässä tapauksessa on nähtävissä, miten Petrus de Vilela oli selvästi hyvässä maineessa hyvien miesten näkökulmasta, vaikka asia näkyikin pöytäkirjasta juuri käänteisistä syistä. Inkvisitiolähteiden tekstistä on tavoitettavissa ainoastaan yksittäisen kuulusteltavan tulkinta, joka on muotoiltu inkvisiittorin diskurssin mukaiseksi. Toisinaan voidaan kuitenkin havaita, että tulkinnalla yksittäisen henkilön hyvästä maineesta hyvien miesten näkökulmasta oli kollektiivisempi luonne. Esimerkiksi Raymundus Hugonis mainitsi pöytäkirjan mukaan Sasia-nimisen naisen, jota useat hänen luettelemansa ihmiset olivat kehuneet hyväntekijäksi harhaoppisille.⁴²⁵

Raymundus Hugonisin kuulustelun pöytäkirjassa on myös toinen kuvaava merkintä, jossa lukee, että eräs Bernardus Caerci oli läheinen Hugonisin talossa asuneiden harhaoppisten kanssa. Tekstin mukaan he myös luottivat mieheen suuresti, kuten kuulusteltava oli kuullut heidän sanovan.⁴²⁶ Saman tiedon perusteella voitiin tehdä monia erilaisia tulkintoja yksittäisen henkilön maineesta. Tätä mainetta rakentavista tekijöistä on havaittavissa ainoastaan inkvisiittorin diskurssin mukainen osa, mutta vaikka käsillä olevaan tietoon suhtaudutaan kriittisesti, vaikuttaa siltä, että samat asiat, jotka tekivät henkilöstä epäilyttävän, rakensivat myös heidän mainettaan luotettavana vastapuolen näkökulmasta. Esimerkiksi Petrus de Vilelan lahjat loivat ainakin osin luottamussuhdetta hyvä mies Guillelmus Prunelliin ja herättivät puhetta, joka rakensi tätä mainetta myös muiden kuulijoiden ajatuksissa. Emme voi tietää, miten Hugonisin mainitsema Caerci oli herättänyt hyvien miesten luottamuksen, mutta selvästi hänkin oli tehnyt jotain oikein.

Claire Taylorin mukaan antamalla lahjoja tai majoittamalla hyviä miehiä ihmiset sitoivat itsensä heihin.⁴²⁷ Hän tarkoittaa tällä inkvisiittorin näkökulmaa, mutta pöytäkirjojen tarjoaman tiedon perusteella on havaittavissa, että esimerkiksi lahjat tuottivat tätä näkemystä myös muiden tulkinnoissa, ja niihin liittyvä tieto levisi puheiden välityksellä. Tässä suhteessa kuvaava on Guillelmus Rafardin pöytäkirjaan tehty merkintä, jonka mukaan Grazida de Toellis kertoi hänelle,

---

⁴²⁵ Biller et al. 2011a, 402.

⁴²⁶ Biller et al. 2011a, 398: ”*Bernardus Caerci est [...] familiaris ipsorum haereticorum, et multum confidunt de ipso haeretici praedicti, prout audivit dicentes ipsos haereticos.*”

⁴²⁷ Taylor 2011, 174.

että Petrus Pictavinin vaimo Fabrissa lähetti hänen kauttaan usein ruokatarpeita harhaoppisille, ja että hän oli tehnyt heille enemmän hyvää kuin kukaan muu alueen uskovaisista. Grazida mainitsi Fabrissan myös lähettäneen heille eräänä jouluna hunajaa, jota he eivät olleet silloin onnistuneet saamaan mistään muualta.⁴²⁸ Avustustoiminnan vaikutus sosiaalisen maineen rakentumiseen näkyy myös käänteisesti sitä kautta, kun pöytäkirjoihin on tallentunut tietoa siitä, miten kuulusteltavat olivat kuulleet joidenkin soimaavan niitä, jotka eivät olleet suostuneet auttamaan. Esimerkiksi hyvä mies Guillelmus Prunelli oli sanonut Raymundus Hugonisille, että hänen tulisi kertoa Cale Faberille, että hän on paha, koska hän ei ollut halunnut majoittaa heitä taloonsa.⁴²⁹ Avustuksen laiminlyöntiin suhtauduttiin negatiivisesti, ja Prunelli halusi myös Faberin tietävän mielipiteestään. Vaikka Hugonis oli sitä mieltä, että Faber uskoi hyviin miehiin, toiminta ei ollut automaattista, ja siihen osallistumista harkittiin tapauskohtaisesti. Paineita osallistua hyvien miesten toimintaan kuitenkin selvästi oli, ja mikäli sitä laiminlyötiin, se herätti puheita, jotka potentiaalisesti vaikuttivat ihmisten maineeseen toistensa tulkinnoissa.⁴³⁰

Thelma Fenster ja Daniel Lord Smail ovat todenneet, että hyvää mainetta välittäviä yhteisön puheita täytyi ruokkia. Heidän mukaansa keskiajan ihmiset olivat hyvin tietoisia siitä, että heidän tekojaan puitiin julkisesti, ja hallinnoivat käyttäytymistään sen mukaisesti. Omia tekoja arvioitiin arjessa siitä näkökulmasta, miten ne oletettiin nähtävän muiden toimesta.⁴³¹ Valitettavan yksityiskohdattomassa, mutta silti tässä suhteessa kuvaavassa pöytäkirjamerkinnässä Guillelmus Rafardin kuulustelusta lukee, että hän oli kuullut Petrus Arimandin talossa piilottelevien harhaoppisten sanovan, että he eivät olleet tyytyväisiä Petrusin tekemisiin.⁴³² Lakonisesta merkinnästä ei käy selväksi, mitä Petrus oli tehnyt väärin, mutta sen perusteella on selvää, että ihmisten tekoja puitiin puheissa, jotka osaltaan rakensivat heidän mainettaan muiden tulkinnoissa. Fenster ja Smail puhuvat tutkimuksessaan yleisemmällä tasolla läntisestä kristikunnasta, mutta languedocilaisilla hyvien miesten seuraajilla tähän prosessiin liittyi vielä ylimääräinen kerros. Mainettaan täytyi osata rakentaa ja varjella monesta eri näkökulmasta. Esimerkiksi yhteisössä liikkuvat puheet annetuista lahjoista saatettiin

---

⁴²⁸ Biller et al. 2011a, 880: ”*Grazida de Toellis praedicta retulit ipsi testi quod Fabrissa, uxor Petri Pictavini [...] mittebat frequenter haereticis per ipsam Grazidam multa comestibilia, et quod maius bonum faciebat eis quam aliqua alia credens de partibus suis, et quod in quodam festo Natalis Domini misit eis de melle quod tunc habere non poterant aliunde.*”

⁴²⁹ Biller et al. 2011a, 424: ”*Guillelmus Prunelli, haereticus, dixit ipsi testi quod diceret dicto Cale quod ipse erat causa caitiva, quia nolebat eos tenere in domo sua.*” Vastaavia mainintoja, joissa kuulusteltava oli kuullut, että joku ei ollut suostunut majoittamaan hyviä miehiä ks. Biller et al. 2011a, 854, 876.

⁴³⁰ Vrt. Arnold 2001, 159, 163. Myös Guillelmus Rafardin pöytäkirjassa mainitaan ihmisiä, jotka eivät olleet suostuneet antamaan rahaa hyvälle miehille. Tarkemmin ks. Biller et al. 2011a, 892.

⁴³¹ Fenster & Smail 2003c, 4.

⁴³² Biller et al. 2011a, 890: ”*non erant contenti facto suo, sicut videbatur ex verbis eorum.*”

samanaikaisesti tulkita negatiivisesti inkvisiittorin lähtökohdista, mutta positiivisesti hyvien miesten näkökulmasta.

Myös Thomas Kuehn on todennut, että ihmisen maine oli usein erilainen eri sosiaalisissa ympyröissä. Eroa oli myös siinä, miten maine nähtiin lain silmissä ja lain ulkopuolella.⁴³³ Hyvien miesten seuraajat olivat 1200-luvun Languedocissa vähemmistö,⁴³⁴ mutta he muodostivat viimeistään vuosisadan loppua kohden oman puheyhteisönsä, jossa oli heille ominaiset tavat tulkita tapahtumia ja puhua niistä tietystä näkökulmasta. Yhteisön puhe ei ollut missään nimessä yksiaänistä, vaikka juridisessa sfäärissä eläneessä ajatuksessa *fama publicasta* oli sen suuntaisia sisäänrakennettuja oletuksia.⁴³⁵ Inkvisiittoreiden laatimat pöytäkirjat ovat siksi erityisen hedelmällinen lähdemateriaali, että niiden kautta on muuhun juridiseen aineistoon verrattuna helpompi nähdä useita eri näkökulmia samaan asiaan tekstin rakentumiseen vaikuttaneiden osapuolten vastakkainasettelun seurauksena. Samaa yksittäistä henkilöä koskevaa epämääräistä tietopohjaa tulkittiin useista eri näkökulmista. Havainto korostaa yksilötasolla eläviä tulkinnan variaatioita maineen ja kuulopuheiden kaltaisissa ilmiöissä, jotka ovat jääneet niitä tarkastelevassa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle.

Tekstinsisäisten näkökulmien moninaisuus tulee kuvaavasti ilmi esimerkiksi sellaisista pöytäkirjamerkinnöistä, jotka liittyvät puheissa levinneeseen tietoon epäiltyjen sosiaalisista suhteista. Bernardus Hugonista käsittelevässä pöytäkirjassa on useita tällaisia mainintoja. Siinä lukee muun muassa, että hänen talossaan asuneet harhaoppiset olivat sanoneet, että Raymundus Borderii oli heidän suuri ystävänsä.⁴³⁶ Hän myös uskoi anoppinsa Raymunda Rogerian vierailleen harhaoppisten luona, koska kuuli heidän sanovan, että hän vaikutti kunnolliselta naiselta.⁴³⁷ Bernardus myös kuuli heidän sanovan, että Raymundus Tiragoiran oli heidän ystävänsä ja tekisi heille mielellään hyvää, mikäli pystyisi.⁴³⁸ Samoin kuin Bernardus, hänen veljensä Raymundus Hugonis kertoi inkvisiittoreille useista ihmisistä, joita hyvät miehet olivat sanoneet ystävikseen tai uskovaisiksi, tai joiden hän syystä tai toisesta itse uskoi olevan sellaisia.⁴³⁹

---

⁴³³ Kuehn 2003, 38.

⁴³⁴ Sparks 2014, 8.

⁴³⁵ Wickham 2003, 22.

⁴³⁶ Biller et al. 2011a, 340: ”*dixit se audivisse dici a praedictis haereticis quod Raymundus Borderii erat magnus amicus eorum.*” On syytä huomata, että keskiajalla ystävyydellä tarkoitettiin pikemmin sosiaalisen toiminnan sfääriä kuin henkilökohtaista suhdetta mikä on modernimpi konnotaatio. Tarkemmin ks. Arnold 2001, 148.

⁴³⁷ Biller et al. 2011a, 342: ”*dixit quod Raymunda Rogeria, socrus ipsius testis, visitavit praedictos haereticos in domo ipsius testis, sicut ipse et firmiter credit: audivit enim eos dicentes quod proba mulier videbatur.*”

⁴³⁸ Biller et al. 2011a, 348: ”*audivit dici a praedictis haereticis quod Raymundus Tiragoiran [...] erat eorum amicus, et libenter faceret eis bonum si posset.*” Neljäs vastaava maininta samassa pöytäkirjassa ks. Biller et al. 2011a, 344.

⁴³⁹ Biller et al. 2011a, 424–434.

Vastaavia mainintoja on inkvisitiopöytäkirjoissa paljon. Ne ovat kuulusteltavien tiedossa ollutta toisen käden suullista informaatiota, joka tuotiin kuulustelussa ilmi ja kirjattiin kaavamaisesti pöytäkirjaan. Inkvisiittori näki nämä suhteet hyviin miehiin uskonnollisina siteinä, jotka olivat raskauttavia todisteita mainittujen henkilöiden harhaoppisuudesta. Näistä asioista ilmeisesti kysyttiin kuulusteltavilta suoraan, tulkiten siitä, että Hugonisten talossa asuneita hyviä miehiä tavanneelta Bernardus de Monte Esquivolta kysyttiin pöytäkirjan mukaan, oliko hän kuullut heiltä, että heillä oli ystäviä maassa, johon hän vastasi kieltävästi.⁴⁴⁰ Usein, mikäli vastaus inkvisiittorin esittämään kysymykseen oli myöntävä, pöytäkirjan tekstistä ei ole havaittavissa sitä, että kirjattu tieto oli vastaus kysymykseen, vaan syntyy mielikuva spontaanimmasta tiedonannosta. Tästä johtuen voidaan olettaa, että myös esimerkiksi Hugonisin veljeksiltä oli varta vasten kysytty tietoja näistä suhteista. Päätelmää tukee myös se, että molempien veljesten kohdalla vastaavat maininnat painottuvat tiettyyn osuuteen pöytäkirjasta, joka antaisi ymmärtää, että hyvien miesten ystävyysuhteet olivat inkvisiittorin tiedonhankinnan painopisteenä tietyssä kuulustelun vaiheessa. Kun asioista kysyttiin suoraan, kuulusteltavat olivat pakotettuja pohtimaan menneisyyttään ja kuulemiaan asioita ja asettamaan muistonsa inkvisiittorin ymmärryksen mukaiseen kontekstiin. Se problematisoi kirjatun tiedon suhdetta elettyyn todellisuuteen. Kaavamaisen tekstin taustalta on kuitenkin kuultavissa jonkinlaisia positiivissävytteisiä toteamuksia esimerkiksi Hugonisten mainitsemien ihmisten suhteesta hyviin miehiin ja heidän toimintaansa. Tiedon ongelmista huolimatta inkvisitiopöytäkirjoissa mainituissa ystävyysuhteissa oli kyse muustakin kuin suoraviivaisesta uskosta hyvien miesten opetuksiin. Inkvisiittorit tulivat tallentaneeksi pöytäkirjoihinsa tietoa monimutkaisemmasta sosiaalisesta vuorovaikutus- ja luottamussuhteesta, joka oli riskialttiudesta huolimatta ehdottoman haluttu sellaiselle henkilölle, joka halusi olla tekemisissä hyvien miesten kanssa 1200-luvun loppupuolella.

Useissa tapauksissa, joissa pöytäkirjoihin on kirjattu kuulustellun tulkinta, tai pikemmin mukautuminen inkvisiittorin kategorisoivaan tulkintaan siitä, että tietyt ihmiset olivat harhaoppisten ystäviä ja uskovaisia, tulkinnan taustalla vaikuttavat tarkemmat perusteet on jätetty tyystin kirjaamatta.⁴⁴¹ Joissain tapauksissa kyseessä oli kuulopuheista peräisin oleva tulkinta, kuten Hugonisten lausunnoissa tai Guillelmus Rafardia koskevassa pöytäkirjassa, jonka mukaan hän kertoi kuulleensa Guillelmus Prunellin sanovan tiettyjä miehiä ystäviksi ja uskovaisiksi.⁴⁴² Toisinaan on kuitenkin jonkinlaista tietoa siitä, mikä tulkintoihin oli vaikuttanut. Raymundus Hugonisin

---

⁴⁴⁰ Biller et al. 2011a, 508: ”*Interrogatus an [...] audiverit ab eis quod haberent amicos in terra ista, dixit quod non.*”

⁴⁴¹ Ks. esim. Biller et al. 2011a, 568, 834.

⁴⁴² Biller et al. 2011a, 886: ”*audivit Guillelmum Prunelli [...] dicentem ipsi testi quod Adam avunculus eius, et Cabanesius et Petrus de Ripparia [...] erant credentes et amici haereticorum.*”

kuulustelun pöytäkirjaan on esimerkiksi kirjattu, että hän oli kuullut talossaan asuneiden harhaoppisten usein kehuvan Raymundus Borderiita ja sanoi, että hän oli heidän ystävänsä ja uskovainen. Mies oli usein lähettänyt ruokatarpeita taloon harhaoppisille. Tästä hän oli kuullut kyseisiltä harhaoppisilta, veljeltään Bernardusilta ja omalta vaimoltaan Arnaldalta. Lisäksi hän oli usein nähnyt talossaan ruokatarpeita, joiden sanottiin olevan peräisin kyseiseltä Raymundus Borderiilta.⁴⁴³ Miehen taloon lähettämät ruokalahjat selvästi rakensivat hänen mainettaan positiivisessa mielessä sekä niitä vastaanottaneiden hyvien miesten että tukitoiminnassa mukana olleiden Hugonisten ja muiden perheenjäsenten tulkinnoissa. Inkvisiittori näki teot ja niiden rakentaman maineen luonnollisesti negatiivisessa valossa. Pöytäkirjamerkinnästä on myös tavoitettavissa tietoa siitä, että näistä asioista oli keskusteltu eri tahojen välillä varsin paljon, ja nämä puheet lujittivat Borderiin mainetta entisestään. On kuitenkin äärimmäisen yksinkertaistavaa ajatella, että lahjat yksin olisivat luoneet tämän maineen ja sosiaalisen siteen ihmisten välille. Ne korostuvat inkvisiittorin diskurssiin sisäänrakennetun logiikan takia, jonka mukaan ne ymmärrettiin erityisen raskauttaviksi, ja pääsevät siksi etualalle tekstissä. Oikeasti ihmiset arvioivat toisiaan koko sillä tietopohjalla, minkä he heistä omasivat, ja tulkinnan prosessi voidaan olettaa huomattavasti vivahteikkaammaksi kuin miltä se pöytäkirjojen tekstissä näyttää.

Eräs pöytäkirjamerkintä on tässä suhteessa kuvaava ja muistuttaa varovaisuudesta, jota inkvisitiopöytäkirjojen kaltaisen lähdemateriaalin analysointi vaatii. Bernardus Furnerius kertoi inkvisiittoreille samassa Saint-Paul-Cap-de-Joux'n kylässä asuvasta suutarista Raymundus Ymbertista, jonka hän uskoi olevan harhaoppisiin uskova ja heidän ystävänsä. Sama mies oli sanonut Bernardusille, että mikäli hän haluaisi tavata hyviä miehiä, hänen pitäisi mennä tiettyyn paikkaan, mutta Bernardus ei ollut mennyt sinne. Mikäli säilynyt osa pöytäkirjasta loppuisi tähän tai kuulusteltava olisi päättänyt olla kertomatta enempää, voisimme helposti ajatella, että Bernardusin tulkinta suutarin uskonnollisista ja sosiaalisista siteistä perustuisi tähän epäilyttävään ehdotukseen. Myöhemmässä kuulustelussa hän kuitenkin lisäsi, että oli itsekin ollut tekemisissä hyvien miesten kanssa, opastanut heitä ja välittänyt heiltä tapaamispyynnön juuri Raymundus Ymbertille, jonka kanssa hän oli keskustellut asiasta vielä tapahtumien jälkeenkin.⁴⁴⁴ Tulkinnan taustalla vaikuttanut tietopohja oli siis huomattavasti laajempi kuin mitä ensimmäisen kuulustelun pöytäkirja antaisi

---

⁴⁴³ Biller et al. 2011a, 406: ”*dixit quod praedictus Raymundus Borderii est amicus et credens haereticorum, sicut pluries audivit a praedictis haereticis, qui multum comendabant se de dicto Raymundo. Et idem Raymundus Border multotiens misit comestibilia [...] praedictis haereticis in domo ipsius testis, sicut audivit ab eisdem haereticis, et a praedicto Bernardo, et ab Arnalda, uxore ipsius testis. Et ipse testis aliquotiens vidit comestibilia quae dicebantur missa per dictum Raymundum.*” Hieman vastaava maininta samassa pöytäkirjassa ks. Biller et al. 2011a, 410.

⁴⁴⁴ Biller et al. 2011a, 494—496.

ymmärtää. Silloinkin, kun tulkintojen perusteita on kirjattu tarkemmin, ne voivat olla varsin sattumanvaraisesti valikoituneita. Tähän valikointiin vaikutti paitsi inkvisiittori myös kuulusteltava, ja pöytäkirjojen katoaminen ajan myötä lisää nykytutkijan tavoitettavissa olevan kuvan fragmentaarisuutta entisestään.

Vastaavaa voidaan olettaa taustalle periaatteessa kaikkiin sellaisiin tapauksiin, joissa ihmiset tekivät tulkintoja toistensa uskosta tai suhteesta hyviin miehiin havaintojensa tai kuulemiensa puheiden perusteella. Monimutkainen, laajaan tietopohjaan perustunut tulkinnanteon prosessi, typistyy pöytäkirjan tekstissä lyhyeksi ja kaavamaiseksi inkvisiittorin diskurssin mukaiseksi maininnaksi. Toisinaan kuulusteltavien mainitessa kuulopuheita jää epäselväksi, keneltä tulkinta edes oli peräisin. Esimerkiksi Guillelmus Rafardin pöytäkirjassa lukee, että hän oli kuullut erään Raymundus de Sancto Michaelen kertovan hänelle, että oli tavannut Montaubanissa uskovaisen naisen. Nainen oli sanonut, että jos hänelle tuotaisiin salassa kaksi hyvää miestä, hän tarjoaisi tarpeen vaatiessa heille ylläpidon vuodeksi omistamassaan tornissa.⁴⁴⁵ Mitä ilmeisimmin luotettavuutta ja avuliaisuutta mitattiin ja arvioitiin puheissa ainakin osin tekojen ja lupausten perusteella, mutta pöytäkirjamerkinnän perusteella jää hyvin epäselväksi, millä termeillä kyseenomaisesta naisesta oli puhuttu. Oliko tulkinta naisen uskovaisuudesta Raymundusin, Rafardin vai peräti inkvisiittorin, jonka kielellä Rafardi pakotetaan pöytäkirjan tekstissä puhumaan? Siihen on mahdotonta enää jälkikäteen vastata. Inkvisiittorin kädenjälki on selkeämmin eroteltavissa esimerkiksi Petrus de Beuvilan antamassa nimelistassa, joista kaikkien todetaan olevan harhaoppisten tukijoita, uskovaisia ja vastaanottajia.⁴⁴⁶ Inkvisiittorin diskurssin mukaisten kategorioiden taustalla on kuitenkin jälleen kuultavissa etäisiä kaikuja yhteisön puheissa eläneestä tietopohjasta, jonka perusteella sen jäseniä asetettiin näihin karkeisiin kategorioihin. Näihin puheisiin on kuitenkin usein mahdotonta päästä tämän enempää kiinni pöytäkirjojen sisältämän tekstin kautta.

Tekstin asettamista tulkinnan rajoitteista huolimatta on selvää, että sama tieto ihmisestä ja sen rakentama maine voitiin tulkita joko huonolla tavalla ilmiantona kuulustelussa ja negatiivisina huhupuheina kadulla tai vaihtoehtoisesti positiivisena asiana, jonka seurauksena henkilö oli hyvässä ja luotettavassa maineessa hyvien miesten toimintaan liittyvissä sosiaalisissa piireissä. Maineesta oli yhtä monta tulkintaa kuin tulkitsijaakin, ja jokainen teki näitä tulkintoja muista omasta

---

⁴⁴⁵ Biller et al. 2011a, 908: ”*audivit quadam vice Raymundum de Sancto Michaelae referentem quod ipse steterat apud Montem Albanum, et invenerat ibi quadam credentem haereticorum [...] et quod dicta credens dixerat praedicto Raymundo quod si posset ei adducere duos bonos homines [...] secreto, ipsa teneret eos et servaret, in bona turre quam habebat, per unum anum si necesse esset.*”

⁴⁴⁶ Biller et al. 2011a, 834: ”*Et omnes isti sunt fautores, credentes et receptatores haereticorum.*”

näkökulmastaan, omalta tietopohjaltaan omien lojaliteettiensa ja ajatustensa valossa. Barbara Hanawaltin mukaan huono maine tarkoitti sitä, että yksilö oli rikkonut hyväksytyjä sosiaalisen vuorovaikutuksen standardeja ja astunut yleisesti hyväksytyyn käytöksen rajojen ulkopuolelle.⁴⁴⁷ Mielestäni hän kuitenkin näkee yhteisön liian jakamattomana ja keinotekoisena kokonaisuutena, johon joko kuuluttiin tai oltiin kuulumatta. Inkvisitiopöytäkirjojen perusteella asia ei vaikuta näin yksinkertaiselta, vaan yhteisön jäsenten tulkinnat toisistaan olivat yksilötasolla täysin näkökulmasidonnaisia, ja usein niistä tuli merkityksellisiä vasta inkvisiittoreiden kuulusteluissa, joissa ihmiset olivat pakotettuja kertomaan kaikki harhaoppisuuteen liittyvät tietonsa. John Arnold onkin todennut, että yhteisöä ei saa ymmärtää keskiajalla liian itsestään selvänä tai luonnollisena asiana, vaan ihmisten ja ihmisryhmien välisiä jakolinjoja on löydettävissä myös näennäisesti yhtenäisistä konteksteista.⁴⁴⁸ Uskonkysymysten ympärillä jakautuneissa languedocilaisyhteisöissä tällaisen yksilötason variaation voi olettaa entisestään korostuneen.

Muiden ihmisten muistissa, puheissa ja tulkinnoissa elänyt sosiaalinen maine oli alinomaisen muutoksen kourissa. Se vaikuttaa pysyvältä ainoastaan pöytäkirjojen tekstissä, joka antaa siitä ajassa jäädytetyn, usein yksittäisen tulkitsijan välittämän kuvan joka kirjattiin inkvisiittorin diskurssin tyypistämänä. Tästä oiva muistutus on Raymundus Hugonisin kuulustelusta tehty pöytäkirjamerkintä. Sen mukaan hänen talossaan asuneet hyvät miehet olivat kertoneet hänelle, että Aigolan de Algarius oli harhaoppisten ystävä ja uskovainen, mutta ennen hän oli suurempi uskovainen kuin nykyään. Hän kuuli heiltä myös, että Aigolanin poika Maimo oli paennut Lombardiaan ja viettänyt siellä aikaa harhaoppisten kanssa, mutta hänen kuollessaan harhaoppiset eivät olleet ottaneet häntä vastaan,⁴⁴⁹ eli hänelle ei suoritettu *consolamentumia*. Tapauksen tarkemmat nyanssit jäävät pimentoon, ja voimme ainoastaan arvailla, johtuiko Aigolanin ilmeisesti jollain tapaa muuttunut käyttäytyminen tai asenne hänen poikansa kohtalosta. Voidaan kuitenkin päätellä, että ihmisten omistautumista punnittiin jatkuvasti ja siitä puhuttiin, jolloin myös näiden puheiden perusteella tehdyt tulkinnat kyseisestä henkilöstä saattoivat vaihdella ajan kuluessa. Vastaavanalaista henkilöä koskevan mielipiteen muutosta on havaittavissa Guillelmus Rafardin kuulustelun pöytäkirjan kohdasta, johon on kirjattu tietoa Bernardus Fissasta. Hän oli kertonut Guillelmusille, että oli ollut hyvä mies, muttei ollut pystynyt pitäytymään askeesissa, vaan jätti partnerinsa ja palasi Lombardiasta kotiseuduileen

---

⁴⁴⁷ Hanawalt 1989, 1.

⁴⁴⁸ Arnold 2010, 142.

⁴⁴⁹ Biller et al. 2011a, 432: ”*audivit dicentes praedictos haereticos quod Aigolan de Algarius est amicus et credens haereticorum [...] et consueverat esse magis credens quam modo sit. Adiecit quod Maimo, filius dicti Aigolan, fugit pro haeresi in Lombardiam, et ibi, scilicet in Lombardia, fuit multum conversatus cum haereticis. Tamen mortuus fuit et non fuerat receptus ab haereticis, ut audivit ab eisdem haereticis.*”

Caramaniin. Siellä Bernardusin vaimo ja hänen veljensä soimasivat häntä ja ottivat hänet huonosti vastaan ja pakottivat hänet täten palaamaan Lombardiaan. He lupasivat lähettää hänelle sinne rahaa mutta lähettivät lopulta paljon vähemmän kuin mitä olivat luvanneet.⁴⁵⁰ Monimutkainen ihmiskohtalo jää jälleen auttamatta inkvisiittorin diskurssin varjoon, ja pöytäkirjassa korostuvatkin kontaktit, sukusiteet ja raha. Tästäkin tapauksesta on kuitenkin havaittavissa ihmisiä koskevien tulkintojen ja niiden rakentaman maineen ajallinen muutos muuttuneen käyttäytymisen seurauksena.

Myös muussa tutkimuksessa on todettu, että yhteisön puheiden tasolla elänyt maine oli häilyvää, näkökulmasta riippuvaa ja monimuotoista. Se on ymmärrettävä sosiaalisesti prosessiksi pikemmin kuin muuttumattomaksi faktaksi, jollaisena kirjalliset dokumentit sen välittävät. Yksittäisellä ihmisellä saattoi periaatteessa olla monta erilaista mainetta, esimerkiksi sekä luotettavana että epäilyttävänä, koska Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin mukaan eri ryhmät konstruoivat omat totuutensa eri tavoin, siten kun se sopii parhaiten heille itselleen.⁴⁵¹ Inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon perusteella onkin totta, että 1200-luvun Languedocissa oli uskonnollisten lojaliteettien tasolla erillisiä ryhmiä, joiden puhe- ja kontaktiverkostot olivat osin suljettuja ulkopuolisilta. On kuitenkin huomattava, että nämä ryhmät ja niiden puheet sekoittuivat toisiinsa varsin vapaasti. Konkreettisten rajalinjojen vetäminen hyvien miesten seuraajien ja enemmän oikeaoppista kristinuskoa harjoittaneiden maallikkoryhmien välille tai niiden ajatteluun tyystin toisistaan erillisinä pöytäkirjojen takaisessa sosiaalisessa todellisuudessa on keinotekoista ja yksinkertaistavaa. Pöytäkirjateksti itsessään korostaa tällaisia selkeitä jakoja, mutta kyse oli huomattavasti monimutkaisemmista prosesseista. Tietoa yksittäisen henkilön maineesta tulkittiin pikemmin yksilö- ja tapauskohtaisesti kuin minkäänlaisen ryhmän sisäisen mallin mukaan.

5.2 Hyvät miehet, maine ja suullinen informaatio

Keskiajalla hyvän maineen menettämisellä oli usein vakavia juridisia ja sosiaalisia seurauksia. Sitä tuli välttää viimeiseen asti, mikäli halusi ottaa edes vaatimatonta osaa yhteisön elämään.⁴⁵² Olemme kuitenkin huomanneet, kuinka tapauskohtaista oli, milloin ja kenen näkökulmasta maineensa menetti. Siksi on riskialtista tehdä kovin pitkälle vietyjä yleistyksiä maineen menettämisen seurauksista. Hyvät miehet ja heidän seuraajansa olivat 1200-luvun loppupuolella hyvin tietoisia erillisestä

---

⁴⁵⁰ Biller et al. 2011a, 896: ”*audivit tunc dictum Bernardum Fissam referentem ipsi testi quod ipse Bernardus fuerat haereticus vestitus, et quod non potuit sustinere abstinentiam haereticorum, sed dimisit Raymundum Vitalis, socium suum, haereticum, et rediit versus Caramannum ad uxorem et fratres suos, quo valde redarguerunt eum, et male receperunt, in tantum quod coegerunt eum recedere et ire in Lombardiam. Et promiserunt sibi mittere, sicut dicebat, tres marchas argenti, et non miserant sibi nisi unam*”.

⁴⁵¹ Fenster & Smail 2003c, 6.

⁴⁵² Akehurst 2003, 79.

asemastaan suhteessa valtakirkkoon.⁴⁵³ Vainojen kiristyttyä hyvien miesten läsnäolo yhteisöissä vaikeutui, eikä vuorovaikutus heidän kanssaan ollut enää riskin takia ongelmaton osa arkea. Heidän yhteyteensä piti hakeutua, ja ihmisten oli oltava tarkkana siitä, keiden kanssa olivat tekemisissä.⁴⁵⁴ Toimillaan kirkon viranomaiset hiljalleen pakottivat Languedocilaiset valitsemaan puolensa,⁴⁵⁵ ja tukalassa tilanteessa uskolliset seuraajat joutuivat ottamaan aiempaa suurempia riskejä.⁴⁵⁶ Mikäli valitsi hyvät miehet, joutui henkilö sen jälkeen kontrolloimaan mainettaan kahdella rintamalla. Hänen täytyi varoa joutumasta epäilyjen kohteeksi yhteisössä yleisemmin, mutta samalla onnistua osoittamaan luotettavuutensa hyvien miesten ja heidän seuraajiensa tulkinnoissa. Se vaikuttaa olleen osallistumisen edellytys vaikeina aikoina. Claude Gauvardin mukaan tutkijoiden tulisi pohtia informaation roolia esimerkiksi keskiaikaisten kapinoiden puhkeamisen taustalla,⁴⁵⁷ mutta inkvisitiopöytäkirjat tarjoavat poikkeuksellisen hedelmällisen näkökulman myös siihen, miten epävirallisen informaation verkostot toimivat tällaisen hieman vähemmän dramaattisen kirkollisen esivallan vastustamisen yhteydessä.

Tulkinnat maineesta vaikuttivat paitsi siihen keiden kanssa uskallettiin olla tekemisissä myös siihen, keillä tiedettiin olevan halua osallistua hyvien miesten toimintaan tai tietoa heidän olinpaikastaan. Vaikka esimerkiksi Hugonisin veljekset kiinni jäätyään tunnustivat heitä kuulustelleille inkvisiittoreille tietojaan varsin kattavasti ja avoimesti, ei heillä olisi alkujaankaan ollut näin paljoa informaatiota muista yhteisön jäsenistä, mikäli he eivät olisi olleet luotettavassa maineessa. Näin oli ilmeisesti ollut asian laita jo ennen heidän harjoittamansa tukitoiminnan aloittamista, koska Raymundus Hugonis kertoi, että kun harhaoppiset ensimmäistä kertaa kaksi vuotta sitten tulivat hänen taloonsa, eräs Bernardus Fornerii toi heidät sinne ja järjesteli asiat.⁴⁵⁸ Epävirallisen paikallistiedon merkitys toiminnan edellytyksenä korostui, koska pöytäkirjojen tarjoaman tiedon valossa mikään ei anna ymmärtää, että kyseiset hyvät miehet olisivat tunteneet Hugonisin veljeksiä ennestään.

Tämä sama toiminnan taustalla vaikuttanut ja sitä ohjannut epävirallinen tieto näyttäytyy myös Ricsendis de Miravallea käsittelevässä pöytäkirjassa. Vankilasta inkvisiittoreiden eteen tuotuna hän

---

⁴⁵³ Bruschi 2009, 74.

⁴⁵⁴ Arnold 2010, 203.

⁴⁵⁵ Arnold 2001, 165; Bruschi 2009, 164—165.

⁴⁵⁶ Bruschi 2009, 183.

⁴⁵⁷ Gauvard 2004, 30.

⁴⁵⁸ Biller et al. 2011a, 394—396: ”*prima vice qua propredicti haeretici venerunt ad domum ipsius testis apud Rocavidal, venerunt ibi procurante ipso Bernardo Fornerii et nunciante ipsi testi et dicto Bernardo, fratri ipsius testis. De tempore: duo anni sunt, vel circa.*”

kertoi, että noin viisitoista vuotta aiemmin eräs jo sittemmin edesmennyt Guillelma del Sot ylisti hänelle harhaoppisia ja heidän elämäänsä ja lahkoo. Puheesta tallentunut tieto on läpeensä inkvisiittorin suosimien kategorioiden tahraamaa, emmekä voi tietää, mitä Guillelma oli Ricsendisille tarkkaan ottaen sanonut. Jonkinlaisen vaikutuksen sanat olivat ilmeisesti kuitenkin tehneet, sillä vuosia myöhemmin hän pyysi Petrus Caercinia näyttämään hänelle hyvät miehet, koska tiesi, että hän voisi tehdä niin. Petrus kertoi hänelle, missä hän voisi tavata Guillelmus Prunellin ja Bonetus de Sanctisin, ja Ricsendis meni paikalle ja kuunteli heidän opetuksiaan.⁴⁵⁹ Pöytäkirjassa ei millään tapaa selvennetä sitä, millä perusteella Ricsendis tiesi, että Petrus olisi oikea henkilö, jonka puoleen kääntyä tällaisissa asioissa, mutta on selvää että hänellä oli jonkinlainen ennakkoymmärrys miehen tiedoista. Inkvisiittoreita ei myöskään kiinnostanut selvittää tai ainakaan kirjata tietoa siitä, pitikö Petrusin jotenkin järjestellä tapaamista ja puhua hyvälle miehille Ricsendisin luotettavuuden puolesta, koska heitä kiinnosti ensisijaisesti konkreettinen kontakti todistusaineistona naisen harhaoppisuudesta. Siitä huolimatta pöytäkirjamerkinnän perusteella käy selväksi, että yhteisön jäsenten keskuudessa oli epävirallista informaatiota esimerkiksi hyvien miesten sijainnista. Tietyillä ihmisillä oli maine tämän tiedon haltijoina, ja heidän puoleensa osattiin kääntyä tarpeen vaatiessa. Tieto tästä levisi luonnollisesti ihmisten puheissa, vaikka tarkemmat yksityiskohdat usein jäivätkin pimentoon. Esimerkiksi erään Arnaldan tunnustuksen perusteella hänelle oli neuvottu, että mikäli hän ei voinut puhua Raymundalle harhaoppisten asioista, hänen pitäisi puhua niistä hänen siskolleen Sclarmondalle, joka asettaisi hänet oikealle tielle kyseisissä asioissa.⁴⁶⁰ Mainetta ja luottamussuhteiden verkostojäseni rakennettiin puhumalla, kun maallikot neuvoivat toinen toisiaan luotettavista tahoista, joiden puoleen kääntyä salaisen uskonsa kanssa.

Vastaavaa, joskin hieman käänteisesti, on havaittavissa puylaurensilaisen kauppiaan Raymundus de Astanovan kuulustelun pöytäkirjasta. Hän kertoi inkvisiittoreille, ettei ollut koskaan ollut missään tekemisissä harhaoppisten kanssa, paitsi lapsena, kun hän näki heidän asuvan avoimesti ja tervehti heitä kadulla, kuten kaikilla muillakin kylän asukkailla oli tapana. Raymundus kuitenkin myönsi, että kuluneen vuoden aikana häneen oli otettu kaksi kertaa henkilökohtaisesti yhteyttä ja kerrottu, että

---

⁴⁵⁹ Biller et al. 2011a, 534: ”*dixit quod Guillelma del Sot quondam [...] comendavit sibi primo haereticos, et vitam eorum et sectam [...] Et sunt quindecim anni vel circa. Item dixit quod quadam die ipsa testis, cogitans quod Petrus Caercini [...] posset ostendere haereticos ipsi testi, rogavit eum quod ostenderet sibi: qui respondit quod bene faceret. Et post paucos dies dictus Petrus Caercini dixit ipsi testi quod exiret ad brugariam de Lapalop, et ibi supra fontem inveniret Guillelmum Prunelli et Bonetum de Sanctis, haereticos. Et ivit de die, et invenit eos ibi. Et ibi ipsa testis audivit verba et monitiones ipsorum haereticorum per aliquantam moram*”. Hyvin samaan tapaan eräs Stephanus Trulherii tiesi kysellä hyviä miehiä Petrus Pictavinilta, jonka puoleen hän oli kääntynyt asian tiimoilta ainakin kaksi kertaa. Tarkemmin ks. Biller et al. 2011a, 712.

⁴⁶⁰ Biller et al. 2011a, 304: ”*Raymunda dixit ipsi testi quod quodocumque non posset loqui cum ipsa Raymunda de facto haereticorum, loqueretur cum Sclarmonda sorore sua, quae poneret ipsam testem in rectam viam de facto praedicto*.”

hyvät miehet halusivat tervehtiä häntä. Vaikka hän väitti kiven kovaa, ettei tuntenut heitä, häntä pyydettiin myös välittämään heiltä viesti toiselle miehelle, joka oli viestin saatuaan kieltänyt tuntevansa heitä. Myöhemmin Raymundusilta myös kysyttiin, haluaisiko hän lähettää hyvälle miehille jotain, mutta hän kieltäytyi tästäkin tarjouksesta.⁴⁶¹ Jää jälleen valitettavan epäselväksi, oliko kyseessä Raymundusin yritys vähätellä kontaktejaan. Voidaan kuitenkin tulkita, että hänellä oli jonkinasteinen positiivinen maine hyvien miesten seuraajien näkökulmasta, koska häneen otettiin yhteyttä ja häntä pyrittiin osallistamaan mukaan toimintaan. Hänet miellettiin myös luotettavaksi viestinvälittäjäksi. Tämä selvästi herätti myös inkvisiittorin mielenkiinnon, koska asiat on kirjattu varsin yksityiskohtaisesti.

Bernardus Furneriusin kuulustelusta laadittuun pöytäkirjaan tehty merkintä kuvastaa hyvin vallinnutta epäilyn ja varovaisuuden ilmapiiriä. Eräät miehet olivat kehuneet hänelle harhaoppisia. He olivat myös kertoneet hänelle, että mikäli hän haluaisi tavata hyviä miehiä, he voisivat näyttää heidät hänelle. Ajatus miellytti Bernardusta, ja hän meni tapaamaan hyviä miehiä viinitarhassa olleeseen majaan. Kysyttäessä erikseen, oliko paikalla muita, Bernardus vastasi, että siellä ei ollut ketään, koska harhaoppiset neuvoivat kaikkia ystäviään saapumaan yksin ilman kumppaneita, etteivät he paljastuisi tulijoiden takia.⁴⁶² Jää hieman epäselväksi, oliko alun perin tarkoitettu sitä, että mukaan ei saanut ottaa satunnaisia ihmisiä, joihin ei luotettu, vai käytännönläheisemmin sitä, että ryhmissä liikkumista tulisi välttää, jotta liikenne piilopaikkaan ja sieltä pois ei herättäisi huomiota. Ilmeistä on kuitenkin se, että kontaktit hyviin miehiin olivat ainakin osin säädeltyjä ja puheiden tasolla esiintyi salailun painottamista, mikä kielii siitä, että muiden tekemistä tulkintoista oltiin tietoisia ja niitä varottiin viimeiseen asti. Myös Bernardus de Villanova kertoi inkvisiittoreille viinitarhassa kohtaamistaan hyvistä miehistä. Eräänä yönä paikalla oli joukko ihmisiä, jotka suorittivat *melioramentum*in hyvälle miehille. Kuulusteltava ei itse suorittanut rituaalia ja seiso kauempana, ja siitä johtuen muut olivat varuillaan hänen suhteensa.⁴⁶³ Tuntemattomat ihmiset olivat riski. Siksi oli tärkeää luoda kontakteja hyviin miehiin ja heidän aktiivisiin seuraajiinsa, mikäli halusi itse ottaa osaa heidän toimintaansa. Esimerkiksi Bernardus Furneriusista tuli ensikontaktin jälkeen luottohenkilö, joka muun muassa opasti hyviä miehiä suorittamaan rituaaleja ja järjesteli heidät asumaan Hugonisin veljesten taloon. Teoillaan hän rakensi itselleen maineen hyvien miesten näkökulmasta luotettavana,

---

⁴⁶¹ Biller et al. 2011a, 500—504.

⁴⁶² Biller et al. 2011a, 494: ”*Interrogatus de astantibus, dixit quod nullo, quia haeretici prohibebant omnibus amicis suis ut non venirent cum societate, sed soli, ut non revelarentur venientes.*”

⁴⁶³ Biller et al. 2011a, 972: ”*quadam nocte vidit [...] in quodam maleolo, duos haereticos [...] Et ibi omnes praedicti adoraverunt dictos haereticos; excepto ipso teste, qui stabat a longe, a quo cavebant sibi.*”

joka kuitenkin kostautui, koska samoista syistä hänet nähtiin inkvisiittorin näkökulmasta epäilyttävänä harhaoppisena.

Maineen hallinta vaati taitoa.⁴⁶⁴ Sen suhteen kuvaava on Emblardus Vassallin kuulustelun perusteella laadittu pöytäkirja. Siinä lukee, että hänellä oli lupa tavata harhaoppisia, jotta hän voisi vangita heitä, mutta koska hän ei ollut onnistunut tässä, hän oli peloissaan paennut. Jäätyään myöhemmin kiinni ja jouduttuaan uudelleen inkvisiittorin eteen hän selitteli epäonnistumistaan sillä, että ihmiset olivat alkaneet varoa häntä. Mitä ilmeisimmin sana oli levinnyt ja hänen maineensa luotettavana henkilönä oli mennyt pilalle. Eräät miehet myös kovistelivat Emblardusta hänen aikeistaan, mutta hänen kiellettyään yrittävänsä vangita heitä hänelle tarjottiin mahdollisuutta lähteä Lombardiaan ja jopa matkakuluja luvattiin kattaa.⁴⁶⁵ Jää epäselväksi, oliko kyseessä juoni Emblardusin pään menoksi, vai yritettiinkö petturi vain saada nopeasti pois alueelta, jonka asukkaista hänellä luultavasti oli paljon raskauttavaa informaatiota. On myös mahdollista, että potentiaalinen petos ymmärrettiin olosuhteista johtuvaksi, eikä sitä siksi pidetty niin pahana asiana. On huomautettu, että mainettaan tuli vartioida ja toisinaan sen saattoi menettää.⁴⁶⁶ Oli kuitenkin hyvin tapauskohtaista kenen näkökulmasta sen menetti, ja 1200-luvun Languedocissa piti ottaa huomioon monta erilaista tulkitsijaa. Emblardusta koskevan pöytäkirjan perusteella käy selväksi, että tieto hänen tekemisistään inkvisiittorin kanssa pilasi hänen maineensa hyvien miesten ja heidän seuraajiensa näkökulmasta ja esti häntä toteuttamasta inkvisiittorin vaatimuksia. Epäonnistuminen ja sitä seurannut pako samaten teki hänestä aiempaa epäilyttävämmän myös viranomaisten näkökulmasta. Emblardus siis epäonnistui maineen hallinnan vaatimassa monimutkaisessa sosiaalisessa tasapainoilussa molemmilla rintamilla.

John Arnoldin ja Mark Pegg'n tulkintojen mukaan hyvät miehet edustivat kotiyhteisöissään eräänlaista arkista pyhyttä. Heidän kunnioittamisensa oli pitkään ollut osa normaalia elämää Languedocissa, mutta kirkon vastatoimien seurauksena hyvistä miehistä tuli 1200-luvun kuluessa pahoja harhaoppisia.⁴⁶⁷ Pegg'n mukaan inkvisiittorit tuhosivat tämän paikallisen tavan elää intiimisti pyhyiden kanssa, joka hänen mielestään tarkoitti normaaleista elämänrytmeistä irtisanoutumista, joka oli keskiajan maalaisyhteisöissä hyvin poikkeuksellista.⁴⁶⁸ Mitä ilmeisimmin Pegg tarkoittaa tällä fyysistä maailmaa töineen ja velvoitteineen, mutta viimeistään vainojen kiristyessä hyvät miehet

---

⁴⁶⁴ Fenster & Smail 2003c, 1.

⁴⁶⁵ Biller et al. 2011a, 556—558.

⁴⁶⁶ Fenster & Smail 2003c, 4.

⁴⁶⁷ Arnold 2010, 95; Pegg 2008, 33, 169.

⁴⁶⁸ Pegg 2005, 82, 130.

olivat aiempaa enemmän kiinni arkielämässä. Tarkoitin tällä sitä, että he olivat pakotettuja tasapainoilemaan sosiaalisissa verkostoissa, joissa yhteisön jäsenten epävirallisella suullisella informaatiolla oli keskeinen rooli, kun toimintaa pyrittiin vaikeuksista huolimatta jatkamaan.

Asuttuaan jonkin aikaa Paviassa Petrus de Beuvilan talossa hyvä mies Guillelmus Rafardi palasi kotiseuduilleen Toulouseen, kuten de Beuvila oli kuullut sanottavan.⁴⁶⁹ Oletettavasti sanaa levitettiin myös siellä, koska hänen paluunsa jälkeen useat ihmiset kävivät tapaamassa häntä Roquefortin kylässä, jossa hän piileskeli majoitettuna useissa eri taloissa.⁴⁷⁰ Myös Caterina Bruschi on huomannut, että hyvien miesten saapuessa alueelle asiasta tiedotettiin sen asukkaille.⁴⁷¹ Hän ei kuitenkaan ota ollenkaan kantaa siihen, miten ne ihmiset, joille asiasta kerrottiin, valikoituivat. Mielestäni pöytäkirjojen sisältämän tiedon perusteella on perusteltua olettaa, että tilanteen käydessä vaikeammaksi hyvä maine tietystä näkökulmasta oli edellytys sille, että pääsi osaksi tätä informaation verkostoa. Claire Taylorin mukaan inkvisiittorit pyrkivät toimillaan tuhoamaan nämä paikallissolidaarisuuden ja avunannon verkostot, mutta hänen tarkastelemassaan varhaisessa 1200-luvun alun inkvisitioaineistossa tietoa näistä epämääräisistä puheiden ja ajatusten tasolla eläneistä sosiaalisista suhteista on löydettävissä vain harvoin.⁴⁷² Oman tarkasteluni kohteena olleista myöhemmistä inkvisitiopöytäkirjoista tietoon pääsee kuitenkin jossain määrin kiinni. Sen perusteella vaikuttaa siltä, että maallikoiden omaama informaatio, jonka tärkeitä osia olivat esimerkiksi tieto ja tulkinnat muiden maineesta, sekä erilaiset kuulopuheet ja muu suullinen informaatio, oli keskeisessä merkityksessä hyvien miesten riskialttiissa toiminnassa.

Esimerkiksi Petrus Pictavini mainitsi kuulustelussaan miehen, joka oli ainakin kaksi kertaa puhunut hänelle haluavansa mielellään tavata hyviä miehiä, ja toinen mies oli kertonut Petrusille, että hänen onnistuikin tavata heitä eräässä talossa.⁴⁷³ Palattuaan Lombardiasta Guillelmus Rafardi etsi kuumeisesti hyvä mies Guillelmus Prunellia, ja Rafardin veljen vaimo kertoi hänelle puhuneensa torilla eräälle Ermengardisille asiasta, joka oli vastannut kysyvänsä Prunellia vävyltään, koska uskoi hänen tietävän, missä hyvä mies oli.⁴⁷⁴ Rafardia kävi tapaamassa myös Pontius Faber, joka ei

---

⁴⁶⁹ Biller et al. 2011a, 790: ”*recessit de domo ipsius testis Guillelmus Rafardi, haereticus [...] et credit ipse testis et audivit dici quod rediit ad terram suam in Tholosa.*”

⁴⁷⁰ Biller et al. 2011a, 866—868.

⁴⁷¹ Bruschi 2009, 138.

⁴⁷² Taylor 2006, 143—144.

⁴⁷³ Biller et al. 2011a, 712—714.

⁴⁷⁴ Biller et al. 2011a, 886: ”*Richardis, uxor Raymundi Raffardi, retulit ipsi testi quod fuerat loquta cum Ermengarda [...] in foro, de Guillelmo Prunelli, haeretici, inveniendopro eo quod ipse testis, qui venerat de Lombardia [...] volebat videre dictum Guillelmum Prunelli; et dicta Ermengardis responderat dictae Ricardi quod interrogaret super hoc generum suum, de quo credebat quod sciret ubi erat.*”

pöytäkirjan mukaan ollut koskaan ennen tavannut hyvää miestä. Rafardi kysyi häneltä, tiesikö hän missä Prunelli oli, ja Pontius lupasi etsiä häntä ja järjestää heille tapaamisen talossaan. Faber oli sanonut, että oli vastikään kuullut erään miehen puhuvan Prunellista ja toivoi, että saisi hänen kauttaan informaatiota asiasta. Rafardi kuitenkin kertoi inkvisiittorille ettei tapaamista koskaan järjestetty, ja että hän oli itsekin epäillyt sen onnistumista.⁴⁷⁵ Rafardin pessimismi johtui ehkäpä juuri siitä, että Pontius Faber ei selvästikään ollut aktiivinen toimija hyvien miesten asioissa. Pöytäkirjojen perusteella on pääteltävissä, että languedocilaisten yhteisöjen jäsenillä oli hyvien miesten toiminnalle välttämätöntä tietoa, joka levisi puheiden välityksellä. Ihmiset osasivat selvästi myös arvioida, missä määrin tätä tietoa voitiin kenelläkin olettaa olevan, ja keiden puoleen asioiden kanssa kannatti tarpeen vaatiessa kääntyä.

Caterina Bruschin mukaan hyviä miehiä majoittaneet turvatalot eivät olleet ainoastaan piilopaikkoja, ne olivat myös yhteisöllisen elämän keskuksia. Tilanteen kiristyessä ne muuttuivat salaisemmiksi,⁴⁷⁶ eli tieto niiden sijainnista muuttui hyvien miesten seuraajien näkökulmasta arvokkaammaksi. Pöytäkirjoista on havaittavissa, että tieto esimerkiksi Hugonisin veljesten talossa majailleista hyvistä miehistä oli levinnyt paikallisyhteisössä. Raymundus Hugonis kertoi inkvisiittoreille Raymundanimisestä naisesta, joka tiesi hyvin milloin kyseiset harhaoppiset olivat hänen talossaan.⁴⁷⁷ Pöytäkirjassa lukee myös, että hyvälle miehille ruokaa tuonut Bernarda del Poiol oli itse kertonut Raymundusille, että tiesi hyvin harhaoppisten olevan talossa.⁴⁷⁸ Yksityiskohtaisempi tieto siitä, miten kyseiset henkilöt olivat omaksuneet nämä tiedot, ei käy ilmi pöytäkirjoista. Muista tapauksista olemme kuitenkin huomanneet, kuinka tieto esimerkiksi hyvien miesten sijainnista tai muista tärkeistä tiedoista levisi luotettujen tahojen kesken puheiden välityksellä. Guillelmus Rafardi mainitsikin Lauracin lepratalon johtajan, joka hänen mukaansa tiesi harhaoppisten salaisuuksista. Hän oli keskustellut miehestä Veronassa Guillelmus Prunellin kanssa.⁴⁷⁹ Keskustelun yksityiskohdat typistyvät inkvisiittorin diskurssin mukaisiksi, mutta pöytäkirjamerkinästä on jälleen havaittavissa hyvien miesten toimintaan liittyvän informaation leviäminen puheiden kautta. Bruschin mukaan

---

⁴⁷⁵ Biller et al. 2011a, 872: ”*ipse testis interrogavit tunc dictum Pontium Fabri, utrum sciebat ubi erat Guillelmum Prunelli [...] Qui respondit ei quod ipse quaereret eum et procuraret quod videret eum in domo ipsius Pontii Fabri, et quod quidam homo [...] fuerat sibi loquutus de dicto Guillelmo Prunelli, haeretico, non erat diu, et sperabat quod cum illo inveniret certitudinem [...] et non procuravit praedictam visitam, quia nec ipse testis spectavit tantum.*” Rafardi mainitsi myös muita ihmisiä, joilla hän arveli olevan tietoa siitä, missä Guillelmus Prunelli oli. Tarkemmin ks. Biller et al. 2011a, 886.

⁴⁷⁶ Bruschi 2009, 70.

⁴⁷⁷ Biller et al. 2011a, 386: ”*sciebat bene quando dicti haeretici erant in domo praedicta*”.

⁴⁷⁸ Biller et al. 2011a, 388: ”*Bernarda del Poiol dixit ipsi testi quod [...] sciebat bene quod haeretici erant in domo ipsius testis*”.

⁴⁷⁹ Biller et al. 2011a, 874.

läheteinä toimineet henkilöt olivat erityisen tietoisia turvatalojen sijainnista.⁴⁸⁰ Huomiossaan hän kuitenkin astuu hieman inkvisiittorin harjoittaman kategorisoinnin ansaan. Pöytäkirjojen tarjoaman tiedon perusteella vaikuttaa siltä, että turvapaikkoja ja hyvien miesten sijaintia koskeva informaatio levisi vaihtelevasti eri ihmisten tietoon. Kyseisen informaation haltijoita ei voi kategorisoida läheteiksi siten, että tiedon omaamisen perusteella voitaisiin olettaa mitään muuta toimintaa, mikäli yksilöstä ja hänen tekemisistään ei ole muuta tarkentavaa informaatiota.

Tieto hyvien miesten sijainnista korostui merkitykseltään erityisesti silloin, kun heidät tarvittiin nopeasti suorittamaan *consolamentum* esimerkiksi äkillisen sairastapauksen seurauksena. Vaikeina aikoina hyvien miesten toiminnasta tuli pakon edessä hajanaisempaa,⁴⁸¹ ja pöytäkirjoihin kirjatut lukuisat maininnat siitä, miten rituaalin epäonnistuminen herätti surua ja huhupuheita, kielii siitä, miten rituaalin vastaanottaminen ei ollut 1200-luvun lopulla enää itsestäänselvyys. Vainojen kiristyminen teki yhteisöjen jäsenten omaamasta epävirallisesta informaatiosta entistä tärkeämpää. Tietty ihmiset esimerkiksi tiesivät hyvien miesten asuvan Hugonisin veljesten talossa, ja niinpä heitä osattiin tulla etsimään sieltä myös hädän hetkellä. Bernardus Hugonis kertoi inkvisiittoreille muun muassa tapauksesta, jossa Raymundus Molsaro tuli kysymään häneltä, olivatko hyvät miehet hänen talossaan, johon Bernardus vastasi myöntävästi. Sen jälkeen mies pyysi häntä lähettämään heidät hänen taloonsa, koska hänen siskonsa oli sairas, ja Bernardus uskoi, että hyvät miehet suorittivat *consolamentumin* kyseiselle naiselle.⁴⁸² Raymundus Molsaro oli tavalla tai toisella saanut informaatiota siitä, että hyvät miehet olivat Hugonisin talossa. Tällainen informaatio oli riskialtista 1200-luvun lopulla eikä sitä siksi levitelty vapaasti. Voidaan siis olettaa, että Molsaro joko tunsu Hugonisit ennestään tai hänet oli muuten tulkittu luotettavaksi ja joku oli kertonut hänelle asiasta. Hänen näkökulmastaan tämä informaatio oli tarpeen, koska se pelasti hänen siskonsa sielun.

Kaikki eivät olleet yhtä edullisessa asemassa kuin Raymundus Molsaro. Äkillisen sairastumisen tai tapaturman kohdatessa ihmiset eivät aina tiedneet mistä hyvät miehet olisivat saatavissa, ja toisinaan tällaisissa tilanteissa *consolamentum* jäikin saamatta. Joissain tapauksissa pöytäkirjasta on selkeämmin havaittavissa se, miten muilta maallikoilta saatu suullinen informaatio saattoi auttaa kiperässä tilanteessa. Esimerkiksi Petrus Pictavinin kertoi, että hänen lankonsa ollessa sairaana eräs Raymundus Rocinerii painosti häntä huolehtimaan sielustaan, eli että hyvät miehet pitäisi järjestää hänen luokseen suorittamaan *consolamentum*. Sairasvuoteella maannut mies oli sanonut, ettei se olisi

---

⁴⁸⁰ Bruschi 2009, 67.

⁴⁸¹ Barber 2013, 198.

⁴⁸² Biller et al. 2011a, 328.

mahdollista, mutta Rocineriin mielestä asia oli päinvastoin, koska Bernardus Albarelli oli kertonut hänelle, että hänellä oli eräs ystävä Dreuilhessa, joka voisi neuvoa häntä hyvistä miehistä, mikäli sairas mies haluaisi heidät.⁴⁸³ Lankomies parani sairaudestaan eikä pöytäkirjaan ole ainakaan kirjattu tietoa siitä, että hänelle olisi ehditty suorittaa rituaalia, mutta käsillä olevista tiedoista on huomattavissa se, miten puheissa maallikolta toiselle leviävä informaatio oli keskeisessä asemassa hyvien miesten ja heidän seuraajiensa lainsuojattoman uskonelämän järjestelyissä. Tiedonannon kanavat eivät noudattaneet minkäänlaista selkeää rakennetta tai hierarkkia, vaan informaatiota saattoi saada milloin keneltäkin. Joku tunsikin aina jonkun, joka tiesi jotain, ja viranomaisten valvonnasta huolimatta hyvät miehet saatiin välillä paikalle ajoissa pelastamaan edes joidenkin sielut kuoleman hetkellä.

Sama on havaittavissa myös Ricsendis de Miravallen kuulustelun pöytäkirjasta. Siinä lukee, että kun rouva Fays oli sairaana, hän pyysi palvelusväkeensä kuulunutta Ricsendistä menemään Bernardus Caercinin luo ja sanomaan hänelle talon emännän puolesta, että hänen pitäisi tuoda tai lähettää hänelle se, mitä rouva oli häneltä pyytännyt, ja selitti Ricsendisille, että tarkoitti tällä hyviä miehiä. Hän teki työtä käskettyä ja välitti viestin Bernardusille, joka lupasi tehdä voitavansa. Muutamia päiviä myöhemmin keskellä yötä rouvan talon oveen koputettiin, ja ovella oli Caercinin lanko Bernardus Furnerii, ja hänen mukanaan hyvä mies Guillelmus Prunelli sekä hänen parinsa. He suorittivat *consolamentumin* talon rouvalle, joka kuoli myöhemmin.⁴⁸⁴ Tapaus on kirjattu läpeensä inkvisiittorin kielellä ja heidän kiinnostuksenkohteidensa mukaisesti, mutta jälleen toiminnan taustalla olleet maallikoiden informaatioverkostot korostuvat. Talon rouva tiesi, että Caercini oli oikea henkilö, jonka puoleen kääntyä, ilmeisesti hän oli laajemminkin mukana hyvien miesten toiminnassa, olihan hän ensimmäisenä kertonut heistä Ricsendisille itselleenkin. Mies ei kuitenkaan osannut auttaa välittömästi, ja pöytäkirjatekstin taakse jää pimentoon, mitä Caercini teki noiden muutaman päivän aikana, jolloin hän järjesteli asiaa, mutta oletettavasti hän käytti omia tietojaan hyvien miesten paikantamiseksi.

Christian Krötzelin mukaan keskiajan katolisessa kontekstissa henkilökohtaisella vaikutuksella oli suuri merkitys uskonnollisessa toiminnassa ihmisten jakaessa neuvoja toisilleen. Hänen arvionsa mukaan tyypillisimmät neuvot keskiajalta säilyneessä lähdemateriaalissa olivat kirkonmiehiä, ja että maallikoiden toisilleen antamia uskonnollisia neuvoja esiintyy harvoin muussa kuin

---

⁴⁸³ Biller et al. 2011a, 700: ”*Bernardus Albarelli dixerat ipsi Raymundo Rocinerii quod habebat quendam amicum apud Druliam qui daret ei consilium de bonis hominibus, scilicet haereticis, si dictus infirmus vellet eos habere.*”

⁴⁸⁴ Biller et al. 2011a, 534—538. Täysin vastaavanlainen tapaus ks. Biller et al. 2011a, 604—606.

hagiografisessa materiaalissa.⁴⁸⁵ Olen hänen kanssaan tässä suhteessa eri mieltä, koska mikäli katsotaan keskiajan uskonelämää oikeaoppista kristinuskoa laajemmin, niin ainakin 1200-luvun harhaoppi-inkvisitioiden tuottamassa aineistossa maallikoiden toisilleen antamat neuvot ja tapa tukeutua toisiinsa uskonelämän järjestelyissä näyttäytyy varsin selkeästi. Tästä huolimatta olen Krötzlin kanssa hyvin samaa mieltä siitä, että paikallisyhteisön, naapureiden, ystävien ja sukulaisten rooli oli vahva heijastaen vanhoja laajalle levinneitä kommunikaation ja päätöksenteon rakenteita.⁴⁸⁶ Inkvisitiopöytäkirjojen perusteella tällaisia olivat esimerkiksi ihmisten maine, sen tulkinnat sekä puheet ja niiden rakentama arkinen informaatio yhteisön jäsenistä. Tukeutumatta tällaiseen tietoon ja sen luomiin tärkeisiin, joskin häilyviin sosiaalisiin rakenteisiin, hyvien miesten toiminta ei tulkintani mukaan olisi voinut jatkua läheskään yhtä tehokkaasti kiristyvien vastatoimien paineessa. Niihin tukeutuminen oli luonnollista, koska myös kaikki muu arkiymmärrys pohjasi tähän suulliseen informaatioon, mutta pakotus salailuun lisäsi tietoon ylimääräisen merkityskerroksen. Se ei ollut enää neutraalia vaan sekä elintärkeää että vaarallista.

Ihmisillä oli tietoa myös toistensa uskonnollisista lojaliteeteista. Esimerkiksi eräs Iordanus kertoi inkvisiittorille, että oli noin kuusi vuotta aiemmin mennyt äitinsä käskystä Lempautiin hakemaan dominus Paderiusin talosta Philippa-nimistä naista viettämään joulua itsensä ja äitinsä kanssa. Paderius oli kieltäytynyt jyrkästi päästämästä Philippaa Iordanusin mukaan, ja sanonut, että kuulusteltava rakasti ranskalaisia, kirkonmiehiä ja dominikaaneja ja oli luopunut rakkaudesta ystäviään kohtaan eikä rakastanut mitään sydämestään. Näistä sanoista kuulusteltava oli ymmärtänyt, että hänen tulisi rakastaa harhaoppisia ja lopettaa ranskalaisten ja dominikaanien rakastaminen. Kuultuaan tämän hän palasi kotiin ilman Philippaa ja kerrottuaan asiasta äidilleen, tämä oli kehottanut häntä kertomaan asiasta dominikaaneille.⁴⁸⁷ Vastaavanlaisia yksityiskohtaisesti kirjattuja tapauksia on kaavamaisissa pöytäkirjoissa hyvin vähän. Iordanusin kuulustelusta laaditusta tekstistä on kuitenkin tulkittavissa, että ihmisten ajatuksissa ja puheissa uskonnolliset rajalinjat elivät myös inkvisitiokuulustelujen ulkopuolisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Ne vaikuttivat siihen, miten ihmiset tulkitsivat toisiaan ja esimerkiksi siihen, keiden suhteen kukakin oli varovainen ja keiden kanssa haluttiin tai suostuttiin olemaan tekemisissä.

Informaation leviämisen ei kuitenkaan pöytäkirjojen tarjoaman tiedon valossa ollut selkää rakennetta, jossa tietyt ihmiset olisivat olleet siitä tietoisia ja tietyt ihmiset olisi suljettu täysin sen

---

⁴⁸⁵ Krötzl 2012, 376—378.

⁴⁸⁶ Krötzl 2012, 387.

⁴⁸⁷ Biller et al. 2011a, 486—488.

ulkopuolelle. Vaikka lojaliteetit usein jakautuivat 1200-luvun Languedocissa uskonnollisten rajalinjojen mukaan, ei kuitenkaan voida puhua täysin toisistaan erillisistä puheyhteisöistä. Esimerkiksi Raymundus Hugonis oli pöytäkirjan mukaan kertonut Raymundus Cogotalle, että hyvät miehet vierailivat hänen talossaan. Mies vastasi, ettei heille tulisi tehdä hyvää eikä pahaa. Sama mies kertoi Hugonisille, että hänellä oli sisko, joka oli hyvä nainen Lombardiassa.⁴⁸⁸ Yksityskohdat miesten keskustelusta jäävät hämärän peittoon, mutta Cogotan ilmeisen neutraalista asenteesta huolimatta Hugonis kertoi hänelle asioistaan. Ehkäpä sukuside hyvään naiseen teki Cogotasta hänen tulkinnossaan luotettavan keskustelukumppanin. Tapauksen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että välillä tietoa esimerkiksi hyvien miesten sijainnista leviteltiin vähemmän varovaisesti, eikä aina vaatinut suurta todistelua päästä osalliseksi tästä informaatiosta. Luultavasti usein riitti, ettei ollut suoranaisesti huonossa maineessa tiedon välittäjien näkökulmasta. Lyhyen pöytäkirjamerkinnän perusteella jää kuitenkin ikuisiksi mysteeriksi, millaista muuta tietoa Hugonis Cogotasta omasi.

Yhteisön muistissa ja puheissa eläneelle informaatiolle oli 1200-luvun Languedocissa monia eri näkökulmia ja tulkitsijoita, ja vääriin korviin kantautuessaan tieto esimerkiksi hyvien miesten olinpaikoista aiheutti vakavia ongelmia. Ilmiantoja tehtiin paljon, mutta pöytäkirjojen sisältämän tiedon perusteella uskallan epäillä, että ne tuskin olivat kaikki systemaattisen pahantahtoisia. Asioista selvästi puhuttiin sen verran paljon, että hyviin miehiin neutraalisti tai hieman heikommalla vakaumuksella suhtautuneet henkilöt, jotka olivat kuulleet tai nähneet jotain esimerkiksi kotikylänsä kaduilla tai liikkueessaan metsässä, kertoivat tulkintojensa värittämistä havainnoista herkästi inkvisiittoreille turvatakseen oman selustansa kuulustelussa, mikäli syystä tai toisesta sellaiseen joutuivat. Claire Taylorin mukaan oikeaoppisuuden edellytykseksi oli 1200-luvun kuluessa muodostunut jopa oman lähipiirin pettäminen,⁴⁸⁹ joten esimerkiksi naapurustossa liikkuneet kuulopuheet hyvien miesten majoittamisesta tai muusta vastaavasta kerrottiin helposti.

Tähän liittyen Raymundus Hugonisin kuulustelun pöytäkirjassa lukee, että eräs Bernarda tuli hänen luokseen sanoen, että oli kuullut miehensä Stephanusin puhuvan, että harhaoppiset oli myyty ja aiottiin vangita Hugonisin talosta, minkä vuoksi hän kehotti kuulusteltavaa olemaan varovainen. Samana iltana Stephanus itsekin kertoi asiasta Hugonisille neuvoen häntä kaikin keinoin järjestämään heidät pois talosta, mikäli he olivat siellä. Hugonis välitti tiedon hyvillä miehille, jotka pakenivat

---

⁴⁸⁸ Biller et al. 2011a, 392: ”*ipse testis dixit Raymundo Cogota [...] quod haeretici trevabant, id est, ibant et redibant, in domo ipsius testis. Et tunc ipse Raymundus dixit ipsi testi quod non faceret nec bonum nec malum ipsis haereticis [...] Tamen ipse Raymundus dixit ipsi testi quod habebat sororium [...] qui est haereticus in Lombardia*”.

⁴⁸⁹ Taylor 2006, 145.

talosta samana yönä kuulusteltavan veljen Bernardusin saattamina.⁴⁹⁰ Lyhyehköstä pöytäkirjamerkinnästä on pääteltävissä paljon mielenkiintoisia piirteitä liittyen yhteisössä olleen informaation liikkeeseen ja merkityksiin. Ensinnäkin tieto hyvien miesten olinpaikasta oli levinnyt varomattomasti ja kantautunut väärin tahojen korviin. Joku oli syystä tai toisesta ilmoittanut nämä tiedot inkvisiittoreille tai muille hyviä miehiä vastustaneille henkilöille. Tässä tapauksessa ilmeisesti rahan takia, ellei myyminen ollut vain Bernardan käyttämä kielikuva. On kuitenkin selvää, että hyville miehille ja heidän seuraajilleen hyödyllisen ja jopa elintärkeän tiedon levitessä siitä tuli tulkitsijoiden näkökulmasta riippuen toisinaan myös vaarallista. Toisekseen tapauksesta voidaan silti havaita, että sama suullisen informaation verkosto mahdollisti myös vastatoimet. Pöytäkirjojen perusteella jää tyystin mysteeriksi, miksi tiedot esimerkiksi suunnitelluista kiinniotoista pääsivät leviämään. Stephanus oli kuitenkin saanut jostain kuulla Hugonisin talossa asuneiden hyvien miesten päiden menoksi punotuista juonista ja jakoi tiedon vaimonsa kanssa. Molemmat tulkitsivat omien lojaliteettiansa valossa tiedon tulevasta kiinniotoista negatiivisena asiana ja päättivät toimia sen pohjalta. Hugonisit luottivat heihin, ja suullisten tiedonantojen perusteella hyvät miehet pakenivat talosta yön selkään. Yhteisön epäviralliselle informaatiolle oli aina monta erilaista tulkintaa.

Yhteisön puheissa levinnyt tieto ja sen negatiiviset tulkinnat kostautuivat lopulta Petrus de Beuvilalle. Palatessaan viimeistä kertaa Lombardiasta hän oli ainakin pöytäkirjan mukaan pitkälti tekemisissä ainoastaan perheenjäsentensä ja sukulaistensa kanssa. Sana paluusta kuitenkin levisi laajemminkin, koska ainakin kaksi miestä kävi tapaamassa häntä hänen tyttärensä miehen talossa, jossa Petrus majaili. Puheet paluusta ilmeisesti levisivät liikaa ja kantautuivat väärin ihmisten tietoon, koska lopulta hänet vangittiin samasta talosta.⁴⁹¹ Samanlainen tiedon leviäminen väärille tahoille on nähtävissä Bernardus Barran kuulustelusta laaditun pöytäkirjan tekstistä, jonka mukaan hän oli peräti kolmekymmentäviisi vuotta aikaisemmin väijynyt miesjoukon kanssa harhaoppisia Petrus Raymundus de Drulian talon luona, koska heidän tietoonsa oli tullut, että he olivat talossa. Kiinniotos ei kuitenkaan oltu onnistuttu, koska harhaoppiset pakenivat köyden avulla talon toiselta puolelta, kuten hän kuuli jälkeempään sanottavan.⁴⁹²

---

⁴⁹⁰ Biller et al. 2011a, 384: ”*Bernarda venit ad ipsum testem, dicens quod audiverat dicentem praedictum Stephanum, virum suum, quod haeretici erant venditi, et debebant capi in domo ipsius testis, unde consulebat ipsi testi quod caveret sibi. Hoc idem praedictus Stephanus ipsa die in sero dixit ipsi testi, consulens quod modis omnibus faceret inde eos extremare, id est recedere, si erant ibi [...] Et ipso teste referente omnia praedicta ipsis haereticis, in ipsa nocte recesserunt inde ipsi haeretici; praedicto Bernardo, fratre ipsius testis, ducente et associante eosdem.*” Myös Petrus de Beuvila kertoi inkvisiittoreille hyvin samanlaisesta tapauksesta, jossa hänen ollessaan eräässä talossa kahden hyvän miehen kanssa tuli sana, että Saint-Romainin vouti oli tulossa sinne vangitsemaan harhaoppisia, ja miehet pakenivat talon seinässä olleen reiän kautta. Tarkemmin ks. Biller et al. 2011a, 836—838.

⁴⁹¹ Biller et al. 2011a, 794—796.

⁴⁹² Biller et al. 2011a, 764—766.

Chris Wickham on huomauttanut, miten puhuminen on aina erilaista tiettyyn sisäpiiriin kuuluvien ja ulkopuolisten kanssa, mutta toteaa selvennykseksi, että ihmiset kuuluvat aina useisiin osin päällekkäisiin puheita sääteleviin ryhmiin.⁴⁹³ Wickhamin ajatusta voi pitää jossain määrin sopivana 1200-luvun Languedocin kontekstissa, jossa esimerkiksi tulkinnat ihmisten maineesta ja uskonnollisista lojaliteeteista vaikuttivat jossain määrin siihen, millaista tietoa heille välitettiin tai millaista tietoa heillä voitiin olettaa olevan. Tällainen arviointi ja ihmisten jaottelu luotettaviin ja epäluotettaviin, tai tietyn uskonryhmän edustajaksi, oli kuitenkin melko häilyvää ainakin joissain tapauksissa, ja siksi ajatus tyystin erillisistä puheryhmistä, joilla oli oma sisäinen tietokokonaisuutensa esimerkiksi hyvien miesten asioista, yksinkertaistaa äärimmäisen monimutkaista ja tapauskohtaisesti vaihtelevaa sosiaalista todellisuutta.⁴⁹⁴ Rajat eivät olleet selkeitä. Tiedon leviämistä oli vaikea kontrolloida ja toisinaan se kostautui.

Languedocilaiset olivat selkeästi hyvin tietoisia siitä, että muut tiesivät heistä asioita, ja että inkvisiittori tulkitse tietyntylaiset tiedot helposti raskauttavana todistusaineistona heitä vastaan, mikäli muut esimerkiksi kuulusteluissa tai muissa tiedonannoissa välittäisivät heille tätä tietoa. Esimerkiksi Petrus Geraldin kertoi inkvisiittoreille, että silloin kuin Alamannin suvun jäseniä oli vangittu, Raymundus de Camiss tuli kyselemään häneltä, tiesivätkö he kuulusteltavasta jotain, minkä perusteella he voisivat paljastaa hänet.⁴⁹⁵ Guillelmus Rafardi taas kertoi pöytäkirjan mukaan tapauksesta, jossa eräs Raymundus oli puhunut vankilassa olleen Petrus de Lassusin kanssa, että tämä piilottelisi joitakuuta harhaoppisiin uskovaisia,⁴⁹⁶ mitä ilmeisimmin tarkoittaen, ettei hän saisi paljastaa heistä tietoja inkvisiittoreille. Yhteisön muistissa ja puheissa elänyt tieto sen jäsenistä tuli erityisen vaaralliseksi silloin, kun joku vangittiin, mutta se oli ilmeisesti ainakin toisinaan hallittavissa yhteisillä sopimuksilla ja painostuksella. Inkvisiittoreiden kysyessä Galhardus Rubeilta, miksi hän oli piilotellut tietojaan, hän vastasi sen johtuneen hänen veljiensä rukouksista ja vetoamuksista, jotka sanoivat hänelle, ettei hän saisi mainita heitä tai vahingoittaa heitä tai muitakaan.⁴⁹⁷ Tässä

---

⁴⁹³ Wickham 1998, 14.

⁴⁹⁴ Myös Thelma Fenster ja Daniel Lord Smail ovat ottaneet kantaa erillisiin puheyhteisöihin liittyen maineen rakentumiseen. Tarkemmin ks. Fenster & Smail 2003c, 2. He eivät kuitenkaan ota huomioon minkä tahansa puheryhmäksi määriteltävän ihmisjoukon sisältä löytyivä yksilötason näkökulma- tai tulkintaeroja tai puheryhmien joustavaa sekoittumista, joka on 1200-luvun inkvisitiopöytäkirjojen tarjoaman tiedon puitteissa ilmeistä.

⁴⁹⁵ Biller et al. 2011a, 854: ”*interrogabat enim dictus Raymundus de Camiss ipsum testem utrum sciebant aliquid de ipso teste de quo possent eum discooperire.*”

⁴⁹⁶ Biller et al. 2011a, 902: ”*Raymundus fuerat loquutus cum Petro de Lassus, tunc manente in muro carceris, ut celaret aliquos credentes de facto haeresis.*” Caterina Bruschi on huomauttanut inkvisiittoreiden käyttämien vankiloiden suhteellisesta avoimuudesta, joka selittää mahdollisuuden miesten tapaamiselle ja juonien punomiselle. Tarkemmin ks. Bruschi 2013.

⁴⁹⁷ Biller et al. 2011a, 934: ”*Interrogatus quare tacuerat olim ista, dixit quod propter preces et incantationes dictorum fratrum suorum, qui dixerant ei quod celaret eos et ipsis aut aliis non noceret.*”

tapauksessa jää kuitenkin epäselväksi, missä määrin mies oli tuntenut ensisijaista lojaliteettia perheenjäseniinsä ja missä määrin hyviin miehiin ja muihin heidän seuraajiinsa. Voitaneen olettaa, että kyse oli näiden sekoituksesta. Sosiaaliset siteet sekoittuivat usein uskonnollisiin.⁴⁹⁸

Mark Pegg'n mukaan tietyt ihmiset tiedettiin riskialttiiksi, mikäli he menisivät todistamaan viranomaisille.⁴⁹⁹ Oletettavasti arvio tehtiin henkilön maineen ja muun häntä koskevan informaation perusteella, mutta katsoakseni edes hyvä ja luotettava maine ei ollut tae siitä, ettei henkilö puhuisi mitään inkvisiittoreille. Kun esimerkiksi hyvien miesten kanssa paljon tekemisissä ollut pitkän linjan lojalisti Petrus Maurelli onnistuttiin vangitsemaan, Raymundus Hugonis oli pöytäkirjan mukaan peloissaan. Siitä johtuen hän meni Sorèzeen tapaamaan Raymundus de Puteota, joka oli ennustaja. Saatuaan tältä lupauksen, että voisi luottaa häneen kaikissa asioissa, Hugonis kertoi hänelle, että pelkäsi itsensä puolesta harhaoppiasioissa, koska lähetti oli jäänyt kiinni ja paljastaisi hänet harhaoppisuudesta. Tutkittuaan enteitään de Puteo vastasi Hugonisille, että hänen ei tarvitsisi pelätä tai paeta, eikä hankkiutua eroon omaisuudestaan, koska lähetti ei puhuisi hänestä mitään.⁵⁰⁰ Pöytäkirjamerkintää leimaavat inkvisiittorin diskurssin mukainen kieli puhuttaessa esimerkiksi harhaoppisuudesta ja harhaoppisten lähetistä. Alkuperäisen ajatustenvaihdon vivahteet jäävät tavoittamattomiin, mutta Hugonisin paniikki on aistittavissa tekstin takaa. Petrus de Beuvila oli kuullut pöytäkirjan mukaan kuulopuheita siitä, että Petrus Maurelli oli karannut inkvisiittoreiden vankilasta ja oleili Genovassa,⁵⁰¹ eikä Maurellin mahdollisesta kuulustelusta ole säilynyt pöytäkirjamateriaalia, joten on mahdotonta ottaa kantaa siihen, oliko Raymundus Hugonisin pelko aiheellinen. Pelon taustalla oli kuitenkin selvästi ymmärrys siitä, että Maurellin kaltainen aktiivitoimija omasi paljon inkvisiittoreiden näkökulmasta raskauttavaa informaatiota eikä kehenkään voitu täysin luottaa heidän jouduttuaan kuulusteltavaksi.⁵⁰² Huomionarvoista on, että myös Raymundus Hugonis itse antoi viranomaisille huomattavan paljon tietoa.

---

⁴⁹⁸ Vrt. Le Roy Ladurie 1990, 129.

⁴⁹⁹ Pegg 2005, 66–67.

⁵⁰⁰ Biller et al. 2011a, 430: ”*audita captione Petri Maurelli, nuntii haereticorum, timens multum de ipso, accessit Soresium ad Raymundum de Puteo augurem, et habita promissione ab ipso Raymundo quod de omni re poterat confidere in ipso Raymundo, dixit ipse testis dicto Raymundo quod multum timebat sibi pro facto haeresis, quia captus erat nuntius, quod dictus nuntius haereticorum revelaret ipsum testem de haeresi. Qui Raymundus, visis auguriis suis, dixit ipsi testi quod non oportebat ipsum testem timere, nec fugere, nec extremare res suas, quia dictus nuntius nihil diceret de ipso teste.*”

⁵⁰¹ Biller et al. 2011a, 792.

⁵⁰² Erityisesti hyvien miesten kuulustelut herättivät kauhua. Guillaume Pelhisson kirjoittaa varhaisia harhaoppi-inkvisitioita kuvaillessa kronikassaan, että erään hyvän miehen tullessa tunnustamaan kuulustelu oli niin pitkä että notaareilla kesti monta päivää kirjata tiedot ylös, ja sanan levitessä monet muutkin saapuivat peloissaan tunnustamaan. Tarkemmin ks. Barber 2013, 175.

5.3 Harhaoppinen vaihtoehtokirkko vai suullisen informaation verkosto?

Puheet sosiaaliseen ympäristöön liittyviä asioista ovat luonnollinen tapa luovia eteenpäin maailmassa.⁵⁰³ Ihmisten toisiaan koskeva informaatio ja sitä välittävät puheet näyttelivät merkittävää osaa siinä sosiaalisessa navigoinnissa, johon 1200-luvun loppupuolen languedocilaiset olivat pakotettuja, mikäli he halusivat olla tekemisissä hyvien miesten kanssa. Ihmiset puhuivat toisistaan ja yrittivät vaikuttaa siihen, mitä muut heistä puhuivat.⁵⁰⁴ Oman selviytymisen kannalta oli myös tärkeää hankkia tietoa muista eli kuunnella muiden puheita, arvioida heidän käytöstään ja tehdä tulkintoja esimerkiksi yksittäisten ihmisten luotettavuudesta tai potentiaalisesta vaarallisuudesta.

Chris Wickham on huomauttanut, että kuuntelemalla minkä tahansa ihmisryhmän puheita, voidaan ymmärtää sen arkea ja moraalialia.⁵⁰⁵ Inkvisitioaineiston kautta 1200-luvun languedocilaisten puheisiin pääsee kuitenkin hyvin rajallisesti kiinni, koska tieto niistä esiintyy ainoastaan inkvisiittorin diskurssin nimissä. Jopa tämän ongelmallisen ja fragmentaarisen tiedon perusteella puheiden ja niiden välittämän informaation merkitys vaikuttaa kuitenkin selvältä. Tästä johtuen en voi yhtyä Claire Tayloriin, joka on väittänyt, että jouduttuaan ongelmiin inkvisiittoreiden kanssa ihmiset reflektoivat kuulusteluissa heille itselleen hyvin spesifiä todellisuutta, eikä pöytäkirjan teksti siksi edusta epävirallisia sosiaalisia rakenteita ja tietoa, joka dominoi elämää yhteisöissä ennen inkvisiittoreiden tuloa.⁵⁰⁶ Taylorin analyysi perustuu kuitenkin ennen 1200-luvun puoliväliä suoritettujen inkvisitioiden tuottamaan aineistoon. Oman tarkasteluni kohteena olleista myöhemmistä pöytäkirjoista on ainakin osin kaivettavissa esiin epävirallisten puheiden merkitykseen, informaation kulkuun ja tulkinnanteon logiikkaan liittyviä piirteitä. Hyvien miesten kanssa tekemisissä oleminen ei ollut erillinen osa ihmisten elämää vaan sekoittui osaksi muuta arkista toimintaa ja ajattelua. Ihmisten toimiin ja valintoihin vaikuttivat lukemattomat muutkin ulkopuoliset paineet kuin mahdollinen usko hyvien miesten opetuksiin.⁵⁰⁷ Eräs osa näitä oli puheissa levinnyt arkinen informaatio yhteisön jäsenistä.

Taylor on myös ehdottanut, että harhaoppisiksi leimattujen verkostot syntyivät strategiana selviytyä viranomaisten harjoittamista vainoista.⁵⁰⁸ Caterina Bruschin mukaan vaino itsessään jopa toimi liimana, joka liitti yhteneväisesti uskonasioista ajattelevia yhteen.⁵⁰⁹ Voidaan pitää perusteltuna, että

---

⁵⁰³ Wickham 1998, 24.

⁵⁰⁴ Vrt. Wickham 1998, 6, joka näkee tällaiset sosiaaliset strategiat hyvin universaaleina.

⁵⁰⁵ Wickham 1998, 9, 12.

⁵⁰⁶ Taylor 2011, 185—186.

⁵⁰⁷ Sparks 2014, 156.

⁵⁰⁸ Taylor 2011, 212—213.

⁵⁰⁹ Bruschi 2009, 169.

vainon kiihtyessä sosiaaliset rajat alkoivat muodostua aiempaa selkämmiksi, ja mikäli oli huonossa maineessa hyvien miesten seuraajien näkökulmasta, saattoi olla vaikeuksia päästä osaksi näitä solidaarisuuden ja avunannon verkostoja. Mielestäni nämä verkostot kuitenkin pohjautuivat ainakin 1200-luvun loppupuolen kontekstissa huomattavasti vähemmän vain tietyille henkilöille rajattuun informaatioon, jota olivat esimerkiksi tieto ihmisten maineesta ja yhteisön keskuudessa jäseneltä toiselle liikkuvat kuulopuheet. Inkvisiittorin diskurssiin sisäänrakennettua oletusta erillisistä ryhmistä voi kritisoida esimerkiksi sillä, että tarkasteltaessa toiminnan perustana ollutta informaatiota huomataan, että salailusta huolimatta se pääsi usein leviämään väärille tahoille. Kuulusteluissa tätä samaa informaatiota tulkittiin toisinaan myös vaarallisesta näkökulmasta, mikäli inkvisiittoreiden pakeille oli tullut hyviin miehiin negatiivisesti suhtautunut henkilö, joka oli pitänyt korvansa auki.

Caterina Bruschi on huomauttanut historiografiassa yleisestä tavasta nähdä harhaoppisuudesta syytetyt kuulusteluissa voimattomina raukkoina verrattuna voimakkaaseen tilannetta kontrolloineeseen inkvisiittoriin. Hänen mukaansa vasta-argumentti sille on ihmisten tukeutuminen omaan ryhmäänsä voimavarana hädän hetkellä.⁵¹⁰ Yleisellä tasolla Bruschin tulkinta on perusteltu, kun otetaan huomioon se, miten tärkeä hyvä maine oli omissa sosiaalisissa piireissä, joita uskonharjoittamiseen liittyvät valinnat osin määrittivät. Jörg Feuchter on hieman samoilla linjoilla todennut, että 1200-luvun alkupuolen Montaubanin kontekstissa kaupunkilaiseliitti piti yhtä inkvisiittoreita vastaan.⁵¹¹ Feuchterin päätelmät kuitenkin perustuvat pitkälti inkvisiittoreiden jakamien rangaistusten dokumentaatioon, joiden pöytäkirjoja huomattavasti pidemmälle viety yksityiskohdattomuus saattaa korostaa kuvaa kollektiivisista lojaliteeteista. Tarkastelemassani yksityiskohtaisemmassa 1200-luvun lopun inkvisitioaineistossa nämä lojaliteetit näyttäytyvät kuitenkin huomattavasti fragmentaarisempina. Naapuruston sisäinen juonittelu ja ilmiannot saattoivat toisinaan tuhota henkilön, mutta toisinaan yhteisön solidariteetti toimi myös puolustuksena.⁵¹² Se oli kuitenkin täysin tapauskohtaista, ja sekä näkökulmat että tulkinnat vaihtelivat yksilöiden tasolla. Uskonnollisten ryhmien rajat olivat tämän seurauksena varsin epäselvät, ja siksi liiallisen koherenssin tulkitseminen jälkikäteen esimerkiksi hyvien miesten ja heidän seuraajiensa toimintaan ainakaan 1200-luvun lopulla on ontuvaa.

Wickhamin mukaan yhteisön puheet ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde historioitsijalle siksi, että ne määrittelevät ryhmäidentiteettiä ryhmien rakentuessa näiden puheiden ympärille. Hänen

---

⁵¹⁰ Bruschi 2009, 6—7.

⁵¹¹ Feuchter 2007, 3, 42.

⁵¹² Le Roy Ladurie 1990, 50.

mukaansa puheet konstruoivat jaetun totuuden, mutta on ymmärrettävä, ettei siitä oltu aina yksimielisiä.⁵¹³ Inkvisitiolähteiden tarkastelu toimii oivana muistutuksena tästä yhteisön puheisiin ja informaatioon liittyvien näkökulmien moninaisuudesta, joka mielestäni usein hieman unohdetaan tutkimuksessa, joka käsittelee esimerkiksi *faman* kaltaisia ilmiöitä. Yksilötason variaatioita ei voi unohtaa, koska jokainen niistä on yksityiskohta kokonaisessa ilmiössä.

Caterina Bruschin tulkinnan mukaan harhaoppisuudesta syytettyjen toimijuuden vähättely johtaa siihen, että tullaan vähätelleeksi heidän organisoitumisensa astetta ja väitetään, että kirkko keksi harhaoppisuuden tyhjästä ajaakseen omia agendojaan. Ilmiön dekonstruktio on hänen mielestään viety tutkimuksessa liian pitkälle. Hän on sitä mieltä, että hyvien miesten toimintaa tarkasteltaessa tulisi olettaa johdettu ja organisoitu toiminta, mutta olla pakottamatta sen päälle inkvisiittoreilta lähtöisin olevia, koherenssia korostavia kategorioita ja tulkintoja, jotka ovat pöytäkirjan tekstissä pääällimmäisinä.⁵¹⁴ Katson kuitenkin itse, että kun 1200-luvun loppupuolen inkvisitiopöytäkirjoja tarkastellaan myös Bruschin varoitukset mielessä pitäen, niistä näyttäytyy hierarkkisen ja johdetun organisaation sijaan ensisijaisesti eräänlainen epävirallisen tiedon verkosto, jossa eri yksilöillä oli tapauskohtaisesti vaihdellen pienempi tai suurempi osuutensa. Tulkintani mukaan tämä informaation verkosto mahdollisti hyvien miesten toiminnan 1200-luvun loppupuolella, ja voidaan olettaa, että sillä oli merkitystä myös aiemmin. Yksilön valinnoilla, toimijuudella ja tulkinnoilla oli suuri merkitys eikä toiminta vaikuta olleen yksilötason variaatioiden valossa kovinkaan vahvasti organisoitua yhdestä suunnasta. Myös Bruschi itse on painottanut, että toiminta pohjasi ihmisten välisille kontakteille, mutta hän siitä huolimatta haluaa kategorisoida kokonaisuuden harhaoppiseksi kataarikirkoksi,⁵¹⁵ joka mielestäni yksinkertaistaa monimutkaista sosiaalista todellisuutta. R.I. Moore onkin tässä suhteessa osuvasti todennut, että inkvisitiomateriaalin tarjoamaa tietoa tulee punnita tarkasti, koska mikäli hyväksytään mielikuva diabolisesta maanalaisesta liikkeestä, se värittää sitä miten lähdemateriaalia tulkitaan.⁵¹⁶

Inkvisitiomateriaalin problemaattisuudesta huolimatta voin oman analyysini perusteella yhtyä Peter Billerin päätelmään siitä, että vaikka pöytäkirjatekstien taustalla olevaa todellista ilmiötä on vaikea nähdä, siellä siitä huolimatta on jotain näkemisen arvoista.⁵¹⁷ Hänkin on kritisoinut liiallista dekonstruointia todeten, että sitä pitäisi tehdä pöytäkirjateksteille varovaisesti etsien mitä taustalta

---

⁵¹³ Wickham 1998, 6, 11—12.

⁵¹⁴ Bruschi 2009, 7.

⁵¹⁵ Bruschi 2009, 98, 193—194.

⁵¹⁶ Moore 2014, 198.

⁵¹⁷ Biller 2001b, 324.

löytyy mieluummin kuin jo lähtökohtaisesti argumentoiden koko pöytäkirjatekstin todellisuussuhdetta vastaan.⁵¹⁸ Billerin ajatuksiin liittyen tässä tutkimuksessa huomionarvoinen päätelmä on se, miten hyvien miesten seuraaminen ja siihen liittynyt toiminta oli selvästi toisille äärimmäisen tärkeää, toisille ehkä huomattavasti vähemmän. Yksilötason variaatiot on välttämätöntä ottaa huomioon, ja niiden pohjalta on rakennettava kriittisen vivahteikasta kokonaiskuvaa. Kun inkvisitiopöytäkirjojen tekstiin sisäänrakennettu osin väkinäinen koherenssi puretaan, jäljelle jää fragmentaarinen, mutta silti varsin kertova kuva informaation verkostosta. Ihmiset olivat siitä ajasta, paikasta ja yksilöstä riippuen enemmän tai vähemmän tietoisia, ja sitä tulkittiin osana arkista toimintaa. Lisäksi monet olivat pakotettuja uudelleentulkitsemaan sitä inkvisiittoreiden kuulusteluissa. Hyvien miesten ja heidän seuraajiensa yhtenäisyys eli 1200-luvun lopulla tässä kollektiivisessa informaatioissa, ei virallisessa kirkkorakenteessa. Sellainen piirtyy tutkijoiden tulkitsemaan inkvisitiomateriaaliin pitkälti vain sen kautta, miten tässä informaation verkossa toimineet ihmiset kategorisoitiin inkvisiittorin diskurssissa.

Havainto siitä, että hyvien miesten seuraaminen ja siihen liittynyt toiminta pohjautui pitkälti ihmisten puheissa välittyneeseen epäviralliseen informaatioon, saattaa kyseenalaiseksi myös tutkijoiden tulkintoja leimanneen liian konkreettisen jaon hyviin miehiin ja heidän seuraajiinsa. Hierarkkinen kahtiajako on nähty keskeisenä toiminnan luonnetta määrittäneenä tekijänä. Rituaalien suorittamisessa jako korostuikin, ja niihin liittyvä tieto on etualalla myös pöytäkirjoissa. Kun ilmiötä katsotaan varsinaista uskonharjoittamista laajemmin, sosiaalisena prosessina ja vuorovaikutussuhteiden verkostona, myös maallikkoseuraajien tärkeä rooli korostuu. John Arnold on ollut kanssani samoilla linjoilla todetessaan, että ei voida ajatella ilmiön olleen pelkästään hyvien miesten toimet vaan monimutkaisempi kokonaisuus.⁵¹⁹ Chris Sparks on samaan kysymykseen liittyen ehdottanut, että pelkkien *haereticus* ja *credens* –termien sijaan voitaisiin käyttää inkvisiittoreiden muotoilemia hienovaraisempia kategorioita, esimerkiksi lähettä ja vastaanottajaa.⁵²⁰ Ajatus on kuitenkin ongelmallinen, koska silloin astuttaisiin ainoastaan syvemmälle inkvisiittorin ajatuksiin ja nähtäisiin asiat entistä enemmän hänen näkökulmastaan. Hedelmällisempi lähtökohta ymmärtää inkvisitiolähteiden kuvailemaa ilmiötä on mielestäni se, että ymmärretään miten harhaoppisuudeksi tuomittu liikehdintä eli osana ihmisten muuta elämään, heidän puheissaan ja ajatuksissaan itsestä ja muista, mikä johti myös tietynlaiseen konkreettiseen toimintaan. Yksittäisten toimien perusteella ei siitä huolimatta voida lähteä kategorisoimaan ihmisiä tiettyyn asemaan ryhmän sisällä.

---

⁵¹⁸ Biller 2006, 17–18.

⁵¹⁹ Arnold 2001, 121.

⁵²⁰ Sparks 2014, 156.

Hyvien miehiä sympatiseeranneilla maallikoilla oli keskeinen rooli heidän toimintamahdollisuuksiensa ylläpidossa. Erityisesti erällä Hugonisin veljesten tai Petrus Maurellin kaltaisilla avainhenkilöillä, joilla oli laajat kontaktiverkostot ja paljon tietoa muista yhteisön jäsenistä, oli erittäin merkittävä asema. Ilman heidän panostaan hyvien miesten toiminta olisi ollut käytännössä mahdotonta 1200-luvun lopun hankalina aikoina. Paul Ormerod ja Andrew Roach ovatkin todenneet, että keskiajan harhaoppisuus toimi sosiaalisessa sfäärissä siten, että hyvin pieni määrä sisäpiirin avaintoimijoita omasi laajat kontaktiverkostot.⁵²¹ Nähdäkseni se pitää yleisellä tasolla paikkansa, mutta kuten pöytäkirjojen sisältämää tietoa analysoitaessa on huomattu, ei yhteisön epävirallisella informaatiolla ollut selkeitä rajoja. Sen leviämistä kyllä pyrittiin rajoittamaan, mutta se oli harvoin aukotonta. Välillä näennäisesti täysin satunnaisillakin ihmisillä oli tärkeää tietoa, jonka perusteella toimintaa jatkettiin, eikä ketään voida automaattisesti kategorisoida enemmän tai vähemmän tärkeäksi tässä epämääräisessä informaationvälityksen prosessissa.

Lola Sharon Davidsonin artikkelin⁵²² kaltainen yritelmä hahmottaa konkreettista kuvaa sosiaalisten suhteiden verkostosta fragmentaarisen inkvisitioaineiston perusteella on katsoakseni mahdoton, koska tietoa on niin rajallisista asioista. Lisäksi suuri osa esimerkiksi siitä tietomäärästä, mitä inkvisiittorit kirjasivat yksittäisestä kylästä tiettyinä aikoina, on kadonnut. Sosiaalinen todellisuus oli huomattavasti monimutkaisempi, eikä se ollut kaikkine nyansseineen enää tavoitettavissa. Tutkimalla tietoa siitä, mistä ihmiset puhuivat ja miten he tulkitsivat toisiaan, voidaan kuitenkin tehdä tämän tutkimuksen kaltaista laadullisempaa analyysia. Havaintojeni pohjalta yhdyn ainakin varovaisesti Robert Lernerin ajatukseen siitä, että heresia oli pikemmin eräänlainen *state of mind* kuin joukko järjestäytyneitä lahoja.⁵²³ Uskoon liittyvien ulottuvuuksien lisäksi se oli sosiaalisessa toiminnassa tapa ajatella itsestä ja muista sekä käyttäytyä näiden ajatusten mukaisesti. Kyse oli monimutkaisesta ja tapauskohtaisesti vaihtelevasta prosessista, jonka inkvisiittoreiden joko-tai periaatteen ympärille polarisoitunut teologisjuridinen ymmärrys pyrki dokumentoimaan tietystä näkökulmasta tietyin sisäänrakennetuina oletuksina ja tavoitteina.⁵²⁴ Pöytäkirjojen ja muun inkvisiittoreiden laatiman tekstimateriaalin ulkopuolella kyseessä oli ihmisten ajatuksissa ja puheissa elänyt epämääräinen kokonaisuus. Siitä johtuen hyvien miesten ja heidän seuraajiensa näkeminen selkeänä ryhmänä Alexander Patchovskyn tapaan, joka on tulkinnut asian juuri näin kontrastiksi oman tarkastelunsa

---

⁵²¹ Ormerod & Roach 2004. Artikkelin on kuitenkin hyvin lyhyt, käyttää premissinään luonnontieteistä lainattua skaalautumattoman verkon käsitettä, eikä sisällä systemaattista tai kattavaa lähdemateriaalianalyysia. Siitä johtuen Ormerodin ja Roachin tutkimustulosta voi pitää lähinnä suuntaa-antavana.

⁵²² Davidson 2011.

⁵²³ Lerner 2007, 8.

⁵²⁴ Moore 2014, 227.

kohteena olleille historiografiassa epämääräisemmiksi mielletyille ryhmille,⁵²⁵ on ainakin 1200-luvun loppupuolen kontekstissa liioiteltua.

6. Päätelmät

Inkvisiittorin diskurssi määritti voimakkaasti inkvisitiopöytäkirjoihin kirjattua tietoa. Sen tapauskohtaisen vaikutuksen ja tämän vaikutuksen rajojen pohdinta osoittautui hedelmälliseksi tavaksi analysoida pöytäkirjojen sisältämää tietoa ja tekstin todellisuussuhdetta. Sen asettamien joustavien tiedonhankinnan raamien sisäpuolelle mahtui 1200-luvun loppupuolella selkeästi myös tutkimusten kohteina olleiden yhteisöjen jäsenten puheissa ja muistissa elänyt epävirallinen tieto, jolle suotiin paljon tilaa pöytäkirjojen tekstissä. Maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio näkyvät pöytäkirjoista ensisijaisesti sitä kautta, miten tutkimusten kohteina olleet ihmiset vastasivat inkvisiittoreiden kysymyksiin ja mukautuivat yleisemminkin heihin kohdistetun tiedonhankinnan painopisteisiin. Kuulusteluissa mainittiin esimerkiksi useita henkilöitä, jotka olivat epäilyttävien puheidensa tai tekojensa seurauksena joutuneet harhaoppisen maineeseen yhteisössään. Inkvisiittoreille välitettiin myös paljon toisen käden informaatiota muiden puheista. Kirjattujen puheiden yksityiskohtaisuudessa on paljon tapauskohtaista vaihtelua, mutta siitä huolimatta ne liittyvät varsin selkeästi lähes aina epäilyttävään uskonelämään. Muihin asioihin liittyvät puheet näkyvät vain sattuman kautta, inkvisiittorin keskeisten kiinnostuksenkohteiden siivellä. Voidaan kuitenkin huomata, että 1200-luvun loppupuolella kirkon määrittelemän kategorisen harhaoppisuuden lisäksi inkvisiittorit olivat kiinnostuneita myös sellaisista maallikoista, joiden skeptiset ajatukset virallisista opetuksista olivat herättäneet puheita esimerkiksi heidän kotikylällään. Suurin osa tarkastelemini pöytäkirjoihin tallennetuista viitteistä ihmisten puheisiin liittyivät kuitenkin melko suoraviivaisesti hyviin miehiin ja esimerkiksi heidän suorittamiinsa rituaaleihin. Siksi pöytäkirjat on hedelmällisyydestään huolimatta ymmärrettävä ainoastaan rajalliseksi kurkistusaukoksi 1200-luvun loppupuolen *languedocilaisten* puheisiin.

Harhaoppi-inkvisitioissa kuulusteltavilla oli keskeinen asema tämän informaation välittäjinä. Inkvisiittori johti prosessia, ja tiedot kirjattiin hänen näkökulmastaan ja hänen suosimallaan kielellä. Valinta siitä, mitä inkvisiittorille kerrottiin, oli kuitenkin viimekädessä pitkälti kuulusteltavalla itsellään. Pöytäkirjojen tarjoaman kuvan perusteella vaikuttaa siltä, että ihmisten maine ja yhteisön parissa liikkuvat kuulopuheet olivat alituisen tarkkailun kohteena *Languedocissa*, johon inkvisitiot ja kirkon propagandatoiminta olivat mitä ilmeisimmin juurruttaneet eräänlaisen epäilyn ilmapiirin

---

⁵²⁵ Patchovsky 2003, 24.

1200-luvun kuluessa. Kun henkilö joutui kuulusteluun, hän päätti usein tämän tiedon perusteella, kenestä kannatti kertoa mitään. Yhteisöissä liikkunut epävirallinen informaatio vaikutti usein myös siihen, miten inkvisiittoreille kerrottuja tapahtumia tulkittiin jälkikäteen. Havaintojeni perusteella voin yhtyä Caterina Bruschin päätelmiin siitä, että kuulustelutilanteessa osapuolten suhde oli tasapainoisempi kuin mitä tutkimuksessa on tyypillisesti ollut tapana esittää.⁵²⁶

Maine, kuulopuheet ja muu toisen käden informaatio vaikuttivat voimakkaasti inkvisitiopöytäkirjojen sisältämän tiedon rakentumiseen. Inkvisiittorin näkökulmasta ne olivat käyttökelpoisia väyliä harhaoppisten kiinnisaamiseen, ja *inquisitio hereticae pravitatis* maine ja sitä rakentanut suullinen informaatio olivatkin ensisijaisesti tiedonhankinnan keinoja. Pöytäkirjojen tekstissä ei pyritä konstruoimaan *famaa* mainituista tapahtumista juridiseksi argumentiksi epäillyn syyllisyydestä, kuten muunlaisissa *inquisitioissa* oli samaan aikaan tapana. Katsoakseni se olisi kuitenkin ollut mahdollista inkvisiittorin näin halutessa, mikä kielii siitä, että *faman* kaltainen konsepti tuskin ymmärrettiin muissakaan konteksteissa erilliseksi sitä synnyttäneistä sosiaalisista prosesseista. Havainto tukee myös Henry A. Kellyn ja Edward Petersin tulkintoja siitä, että harhaoppi-inkvisitiot olivat toimintatavoiltaan poikkeuksellisen joustavia.⁵²⁷ Kuulusteltavien raportoimat tiedot maineesta ja sitä rakentaneista yksityiskohdista vaikuttivat prosessiin kuitenkin sitä kautta, että esimerkiksi Fabrissan tapauksessa epäilyttävässä maineessa ollut nainen oli kuulusteluun jouduttuaan pakotettu mukautumaan muiden hänestä kertomaan tietoon. Tutkimuksia suunnattiin maineen ja kuulopuheiden perusteella, ja inkvisiittorin ennakkotiedot vaikuttivat myös kuulustelutapahtuman kulkuun ja sisältöön. Lisäksi toisen käden informaatio oli käyttökelpoista todistusaineistoa. Preferenssinä oli silminnäkihavainto ja teksteistä on löydettävissä ainakin häilyvä todistusaineiston hierarkia. Silminnäkihavainnon puuttuessa esimerkiksi kuulustellun välittämä kuulopuhe asiasta kelpasi kuitenkin hyvin todistusaineistoksi, ja tätä informaatiota kyseenalaistetaan yllättävän vähän pöytäkirjojen tekstissä.

Maineella ja sitä rakentaneella suullisella informaatiolla oli suuri merkitys myös pöytäkirjatekstin taustalla eletyssä todellisuudessa. Mikäli henkilö halusi olla tekemisissä hyvien miesten kanssa, hän joutui tasapainoilemaan maineensa hallinnassa monella rintamalla, koska 1200-luvun loppupuolen Languedocissa sitä tulkittiin useista eri näkökulmista. Se johtui siitä, että samat asiat rakensivat mainetta sekä luotettavana hyvien miesten seuraajana että epäilyttävänä harhaoppisena riippuen siitä, kenen tietoon ne tulivat ja miten tämä taho asiaa tulkitsi. Tieto muista ihmisistä levisi ensisijaisesti

---

⁵²⁶ Vrt. Bruschi 2009, 6–7, 45–49, 191–192.

⁵²⁷ Vrt. Kelly 2013, 8, 29; Kelly 2014, 937–938, 942; Peters 1990, 79–80.

puheiden välityksellä, ja näissä puheissa elänyt maine muuttui ajan kuluessa eikä se ollut pysyvää. Sen hallinta oli jatkuva pitkäaikainen prosessi, vaikka pöytäkirjat tarjoavat siitä ajassa jäädytetyn kuvan. Inkvisiittorin diskurssin ennako-oletusten mukaisesti laaditut pöytäkirjat painottavat selkeitä jakolinjoja oikeauskoisten ja harhaoppisten välillä. Kiinnitettäessä huomiota yhteisöjen puheisiin ja informaation leviämiseen huomataan, että nämä rajat olivat usein hyvin häilyviä. Tietoa levisi usein väärille ihmisille aiheuttaen ongelmia, mutta toisinaan mahdollistaen myös vastatoimia. Vaikka hyviä miehiä ja heidän seuraajiaan ei voida määritellä erilliseksi puhe yhteisöksi, katson silti, että heidän toimintansa käytännössä mahdollistui 1200-luvun loppupuolen vaikeissa oloissa eräänlaisen suullisen tiedon muodostaman häilyvän informaatioverkoston ansiosta. Tieto esimerkiksi siitä, keihin saattoi luottaa, kuka oli riskialtista seuraa tai keillä voitiin olettaa olevan tietoa hyvien miesten sijainnista tai yleensäkin halua osallistua heidän toimintaansa, levisi ihmisten puheissa ilman selkeää hierarkiaa. Näistä havainnoista johtuen katson, että historiografista tulkintaa hyvien miesten harjoittaman uskonelämän luonteesta on arvioitava uudelleen. Se ei perustunut ainakaan 1200-luvun lopulla enää selkeään, ylhäältä johdettuun kirkkorakenteeseen, vaan hyvien miesten seuraaminen oli sosiaalinen prosessi, johon osallistumisessa maineella ja suullisella informaatiolla oli merkittävä osansa. Mark Pegg in tapaan katson, ettei harhaoppisuudeksi tuomitun toiminnan sosiaalista puolta voida ohittaa sitä tulkittaessa.⁵²⁸

Maine ja muu vastaava informaatio oli siis tärkeässä asemassa sekä inkvisiittoreiden toiminnassa että tavallisten ihmisten luoviessa eteenpäin arkielämässään. Juuri tässä piilee vastaus Thelma Fensterin ja Daniel Lord Smailin peräänkuuluttamiin kysymyksiin maineen merkityksestä.⁵²⁹ Sillä oli keskeinen osansa yhteisön jäsenten puheissa ja ajatuksissa eläneessä epävirallisessa tietokokonaisuudessa, jonka perusteella ihmiset osasivat toimia omien agendojensa mukaisesti. Näihin tapoihin liittyi inkvisitiopöytäkirjojen tarjoaman tiedon perusteella tiettyjä säännönmukaisuuksia, mutta yksilötasolla elävä tulkintojen variaation ja mahdollisuuksien määrä saattaa hieman kyseenalaiseksi Chris Wickhamin mainitsemat yhteisöjen kirjoittamattomat säännöt.⁵³⁰ Sellaisia oli, mutta ne olivat tapauskohtaisesti hyvin vaihtelevia.

Tämä tutkimus ja sen tulokset ovat hyvin pitkälti sidottuja spesifisti 1200-luvun loppupuolen languedocilaiseen kontekstiin. Siitä johtuen luonnollinen tapa jatkaa vastaavien tutkimusteemojen ja kysymyksenasettelujen käsittelyä olisi laajentaa tutkimuksen ajallista ja maantieteellistä fokusta.

---

⁵²⁸ Vrt. Pegg 2001, 190—191; Pegg 2006, 239.

⁵²⁹ Vrt. Fenster & Smail 2003c, 8.

⁵³⁰ Vrt. Wickham 2003, 26.

Tarkastelemalla maineeseen ja suulliseen informaatioon liittyvää tietoa laajemmin 1200- ja 1300-lukujen inkvisitioaineistosta voitaisiin ottaa tätä tutkimusta paremmin kantaa näiden ilmiöiden ajalliseen muutokseen ja paikallisiin variaatioihin. Oletettavasti muutoksia tapahtui sekä inkvisiittoreiden tavoissa käyttä ja kirjata kyseistä tietoa että niiden merkityksessä sosiaalisessa elämässä pöytäkirjatekstin takana. Lisäksi voidaan olettaa, että ilmiöillä oli erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia eri paikoissa. Kaduilla ihmiset puhuivat aina ja kaikkialla, joten laajemmalla tarkastelulla pystyttäisiin osallistumaan tutkimuksessa käynnissä oleviin keskusteluihin inkvisitioiden toimintatapojen ja kirjauskäytäntöjen kehityksestä, sekä hyviin miehiin liittyneen toiminnan muutoksista ennen heidän lopullista katoamistaan 1300-luvulla.

Lähteet

Biller, Peter, Bruschi, Caterina & Sneddon, Shelagh (toim. & kään.), 'The Edition and Translation'. Teoksessa Biller, Peter, Bruschi, Caterina & Sneddon, Shelagh (toim.), *Inquisitors and Heretics in Thirteenth-Century Languedoc: Edition and Translation of Toulouse Inquisition Depositions, 1273—1282*. Brill: Leiden & Boston, 2011a, 174—979.

Duvernoy, Jean (toim.), *Enquête de Bernard de Caux et de Jean de St Pierre. Lauragais 1245—1246, 1253 (Ms 609 Biblio. Mun. Toulouse)*, 2002. [http://jean.duvernoy.free.fr/text/pdf/ms609_b.pdf], luettu 2.11.15.

Duvernoy, Jean (toim.), *Le Registre DDD de l'Inquisition de Carcassone (Ms DOAT XXVIII)*, 2003a. [<http://jean.duvernoy.free.fr/text/pdf/DDD.pdf>], luettu 2.11.15.

Duvernoy, Jean (toim.), *Le Registre GGG de l'Inquisition de Carcassone (Ms DOAT XXVII)*, 2003b. [<http://jean.duvernoy.free.fr/text/pdf/GGG.pdf>], luettu 2.11.15.

Duvernoy, Jean (toim.), *Registre de Geoffroy d'Ablis (Ms lat. 4269 B.N. Paris)*, 2001. [http://jean.duvernoy.free.fr/text/pdf/ablis_latin.pdf], luettu 2.11.15.

Friedlander, Alan (toim.), 'Processus Bernardi Delitiosi'. Teoksessa Friedlander, Alan, *Processus Bernardi Delitiosi: The Trial of Fr. Bernard Délicieux, 3 September – 8 December 1319*. American Philosophical Society: Philadelphia, 1996, 53—309.

Sibly & Sibly (toim. & kään.), 'The Chronicle of William of Puylaurens'. Teoksessa Sibly, W.A. & Sibly, M.D., *The Chronicle of William of Puylaurens. The Albigensian Crusade and its Aftermath*. The Boydell Press: Woodbridge, 2003, 1—125.

Wakefield, Walter L. (toim. & kään.), 'The Chronicle of William Pelhissou'. Teoksessa Wakefield, Walter L., *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France, 1100—1250*. University of California Press: Berkley & Los Angeles, 1974, 207—236.

Wakefield, Walter L. & Evans, Austin P. (toim. & kään.), *Heresies of the High Middle Ages*. Columbia University Press: New York, 1991 (1969).

Kirjallisuus

Akehurst, F.R.P., 'Good Name, Reputation and Notoriety in French Customary Law'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003, 75—94.

Ames, Christine Caldwell, 'Does Inquisition Belong in Religious History?'. *The American Historical Review* Vol. 110, No. 1, 2005, 11—37.

Ames, Christine Caldwell, *Righteous Persecution: Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, 2009.

Arnold, John H., *Belief and Unbelief in Medieval Europe*. Bloomsbury Academic: London, 2010 (2005).

Arnold, John H., *Inquisition and power: catharism and the confessing subject in medieval Languedoc*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, 2001.

Arnold, John H., 'The Preaching of the Cathars'. Teoksessa Muessig, Carolyn (toim.), *Medieval Monastic Preaching*. Brill: Leiden, Boston & Köln, 1998, 183—205.

Barber, Malcolm, 'Northern Catharism'. Teoksessa Frassetto, Michael (toim.), *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R.I. Moore*. Brill: Leiden & Boston, 2006, 115—137.

Barber, Malcolm; *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*. Pearson Education Ltd.: Harlow, 2013 (2000).

Barbezat, Michael D., 'The fires of hell and the burning of heretics in the accounts of the executions in Orleans in 1022'. *Journal of Medieval History* Vol. 40, No. 4, 2014, 399—420.

Bardsley, Sandy, 'Sin, Speech, and Scolding in Late Medieval England'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003, 145—164.

Biller, Peter, 'Cathars and the Material World'. Teoksessa Clarke, Peter & Claydon, Tony (toim.), *God's Bounty? The Churches and the Natural World*. Boydell & Brewer: Woodbridge, 2010, 89—110.

Biller, Peter, 'Goodbye to Waldensianism?'. *Past & Present* no. 192, 2006, 3—33.

Biller, Peter, *The Waldenses, 1170—1530: Between a Religious Order and a Church*. Ashgate: Aldershot, 2001a.

Biller, Peter, 'Through a Glass Darkly: Seeing Medieval Heresy'. Teoksessa Linehan, Peter & Nelson, Janet L. (toim.), *The Medieval World*. Routledge: London, 2001b, 308—326.

Biller, Peter, Bruschi, Caterina & Sneddon, Shelagh, 'Introduction'. Teoksessa Biller, Peter, Bruschi, Caterina & Sneddon, Shelagh (toim.), *Inquisitors and Heretics in Thirteenth-Century Languedoc: Edition and Translation of Toulouse Inquisition Depositions, 1273—1282*. Brill: Leiden & Boston, 2011b, 3—171.

Biller, Peter & Hudson, Anne (toim.), *Heresy and Literacy, 1000—1530*. Cambridge University Press: Cambridge, 1994.

Bird, Jessalynn, 'The Construction of Orthodoxy and the (De)construction of Heretical Attacks on the Eucharist in *Pastoralia* from Peter the Chanter's Circle in Paris'. Teoksessa Bruschi, Caterina & Biller, Peter (toim.), *Texts and the Repression of Medieval Heresy*. York Medieval Press: York, 2003, 45—61.

Borst, Arno, *Die Katharer*. Karolinger Verlag: Wien, 2012 (1953).

Bowman, Jeffrey A., 'Infamy and Proof in Medieval Spain'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca 2003, 95—117.

Boyle, Leonard E., 'Montaillou Revisited: *Mentalité* and Methodology'. Teoksessa Raftis, J.A. (toim.), *Pathways to Medieval Peasants*. Pontifical Institute of Medieval Studies: Toronto, 1981, 119—140.

Brundage, James A., *Medieval Canon Law*. Pearson Education Ltd.: Harlow, 1995.

Bruschi, Caterina, 'Familia inquisitionis: a study on the inquisitors' entourage (XII-XIV centuries)'. *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge*, 2013. [<http://mefrm.revues.org/1519>], luettu 18.11.15.

Bruschi, Caterina, 'The Register in the Register: Reflections on the Doat 32 Dossier'. Teoksessa Bruschi, Caterina & Biller, Peter (toim.), *Texts and the Repression of Medieval Heresy*. York Medieval Press: York, 2003, 209—220.

Bruschi, Caterina, *The Wandering Heretics of Languedoc*. Cambridge University Press: Cambridge, 2009.

Bruschi, Caterina & Biller, Peter (toim.), *Texts and the Repression of Medieval Heresy*. York Medieval Press: York, 2003a.

Bruschi, Caterina & Biller, Peter, 'Texts and the Repression of Heresy: Introduction'. Teoksessa Bruschi, Caterina & Biller, Peter (toim.), *Texts and the Repression of Medieval Heresy*. York Medieval Press: York 2003b, 3—19.

Bueno, Irene, 'Dixit quod non recordatur: Memory as Proof in Inquisitorial Trials (Early 14th Century France)'. Teoksessa Doležalová, Lucie (toim.), *The Making of Memory in the Middle Ages*. Brill: Leiden & Boston, 2010, 365—393.

Bueno, Irene, 'False Prophets and Ravening Wolves: Biblical Exegesis as a Tool against Heretics in Jacques Fournier's *Postilla* on Matthew'. *Speculum* 89/1, 2014, 35—65.

Burnham, Louisa A., *So Great a Light, So Great a Smoke: The Beguin Heretics of Languedoc*. Cornell University Press: Ithaca & London, 2008.

- Callahan, Daniel F., 'Ademar of Chabannes and the Bogomils'. Teoksessa Frassetto, Michael (toim.), *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R.I. Moore*. Brill: Leiden & Boston, 2006, 31—41.
- Craun, Edwin D., 'Fama and Pastoral Constraints on Rebuking Sinners: *The Book of Margery Kempe*'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca 2003, 187—209.
- Davidson, Lola Sharon, 'Montaillou: Cosmology and Social Structure'. *Journal of Religious History* Vol. 35, No. 4, 2011, 516—531.
- De Craecker-Dussart, Christiane, 'La rumeur : une source d'informations que l'historien ne peut négliger. À propos d'un recueil récent'. *Le Moyen Âge* 1/2012, 169—176.
- Eichbauer, Melodie H., 'Medieval Inquisitorial Procedure: Procedural Rights and the Question of Due Process in the 13th Century'. *History Compass* 12/1, 2014, 72—83.
- Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003a.
- Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord, 'Conclusion'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003b, 210—214.
- Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord, 'Introduction'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003c, 1—11.
- Fentress, James & Wickham, Chris, *Social Memory*. Blackwell: Oxford, 1992.
- Feuchter, Jörg, *Ketzer, Konsuln und Büßer: Die städtischen Eliten von Montauban vor dem Inquisitor Petrus Cellani (1236/1241)*. Mohr Siebeck: Tübingen, 2007.
- Field, Sean L., *The beguine, the angel, and the inquisitor: the trials of Marguerite Porete and Guiard of Cressonessart*. University of Notre Dame Press: Notre Dame, 2012.
- Flannery, Mary C. & Walter, Katie L., 'Introduction: Imagining Inquisition'. Teoksessa Flannery, Mary C. & Walter, Katie L. (toim.), *The Culture of Inquisition in Medieval England*. Boydell & Brewer: Cambridge, 2013, 1—7.
- Friedlander, Alan, *The Hammer of the Inquisitors: Brother Bernard Délicieux and the Struggle Against the Inquisition in Fourteenth-Century France*. Brill: Leiden, Boston & Köln, 2000.
- Gauvard, Claude, 'Introduction'. Teoksessa Billoré, Maïté & Soria, Myriam (toim.) *La Rumeur au Moyen Âge: Du mépris à la manipulation (V^e—XVe siècle)*. Presses Universitaires de Rennes, 2011, 23—32.
- Gauvard, Claude, 'Introduction'. Teoksessa Boudreau, Claire, Fianu, Kouky, Gauvard, Claude & Hébert, Michel (toim.), *Information et société en Occident à la fin du Moyen Âge: Actes du colloque*

internationale tenu à l'Université du Québec à Montréal et à l'Université d'Ottawa (9—11 mai 2002). Publications de la Sorbonne: Paris, 2004, 11—37.

Gauvard, Claude, 'La Fama, une parole fondatrice'. *Médiévales* 24, 1993, 5—13.

Gelfert, Axel, *A Critical Introduction to Testimony*. Bloomsbury: London, 2014.

Given, James, 'The Inquisitors of Languedoc and the Medieval Technology of Power'. *American Historical Review* 94, 1989, 336—359.

Hamilton, Bernard, *The Medieval Inquisition*. Edward Arnold: London, 1981.

Hamilton, Bernard, 'Wisdom from the East: the reception by the Cathars of Eastern dualist texts'. Teoksessa Biller, Peter & Hudson, Anne (toim.), *Heresy and Literacy 1000—1530*. Cambridge University Press: Cambridge 1994, 38—60.

Hanawalt, Barbara A., 'Of Good and Ill Repute' *Gender and Social Control in Medieval England*. Oxford University Press: Oxford, 1989.

Kelly, Henry Ansgar, 'Inquisitorial Deviations and Cover-Ups: The Prosecutions of Margaret Porete and Guiard of Cressonessart, 1308—1310'. *Speculum* 89/4, 2014, 936—973.

Kelly, Henry Ansgar, 'Inquisition, Public Fame and Confession: General Rules and English Practice'. Teoksessa Flannery, Mary C. & Walter, Katie L. (toim.), *The Culture of Inquisition in Medieval England*. Boydell & Brewer: Cambridge, 2013, 8—29.

Krötzl, Christian, 'Fama publica, fama sanctitatis. Zu Kommunikation und Information im Spätmittelalter'. Teoksessa Roma, *Magistra Mundi. Itineraria culturae mediaevalis. Mélanges offerts au Père L.E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire*. Louvain-la-Neuve, 1998, 493—501.

Krötzl, Christian, 'Fama sanctitatis. Die Akten der spätmittelalterlichen Kanonisationsprozesse als quelle zu Kommunikation und Informationsvermittlung in der mittelalterlichen Gesellschaft'. Teoksessa Klaniczay, Gábor (toim.), *Procès de canonization au moyen âge: Aspects juridiques et religieux*. École française de Rome: Rome, 2004, 223—244.

Krötzl, Christian, 'How to choose a Saint? On Propagation, Advice, and Decision-Making in Medieval Communities'. Teoksessa Golinelli, Paolo (toim.), *Agiografia e Culture Popolari. Hagiography and Popular Cultures. Atti del Convegno Internazionale di Verona (28—30 ottobre 2010)*, CLUEB: Bologna, 2012, 371—387.

Kuehn, Thomas, 'Fama as a Legal Status in Renaissance Florence'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca 2003, 27—46.

Lalou, Élisabeth, 'L'enquête au Moyen Âge'. *Revue Historique* 2011/1 n.657, 145—154.

Lambert, Malcolm, *Medieval Heresy: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*, 3rd edition. Blackwell Publishing: Oxford, 2002 (1977).

Lambert, Malcolm, *The Cathars*. Blackwell Publishers: Oxford, 1998.

- Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of the Middle Ages vol. I—III*. Sampson Low, Marston, Searle & Rivington: London, 1888.
- Lerner, Robert E., *The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages*. University of Notre Dame Press: Notre Dame, 2007 (1972).
- Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Montaillou: Cathars and Catholics in a French village 1294—1324*. Kään. Bray, Barbara. Penguin Books: London, 1990 (1978).
- Mayer, Thomas F., *The Roman Inquisition A Papal Bureaucracy and Its Laws in the Age of Galileo*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, 2013.
- Moore, R.I., 'Afterthoughts on *The Origins of European Dissent*'. Teoksessa Frassetto, Michael (toim.), *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R.I. Moore*. Brill: Leiden & Boston, 2006, 291—326.
- Moore, R.I., *The Formation of a Persecuting Society: Authority and Deviance in Western Europe 950—1250, 2nd edition*. Blackwell Publishing: Oxford, 2007 (1987).
- Moore, R.I., *The War on Heresy: Faith and Power in Medieval Europe*. Profile Books: London, 2014 (2012).
- Neubauer, Hans-Joachim, *The Rumour: A Cultural History*. Kään. Braun, Christian. Free Association Books: London & New York, 1999 (1998).
- Ormerod, Paul & Roach, Andrew P., 'The Medieval inquisition: scale-free networks and the suppression of heresy'. *Physica A* 339, 2004, 645—652.
- Patschovsky, Alexander, 'Heresy and Society: On the Political Function of Heresy in the Medieval World'. Teoksessa Bruschi, Caterina & Biller, Peter (toim.), *Texts and the Repression of Medieval Heresy*. York Medieval Press: York, 2003, 23—41.
- Paterson, Linda M., *The World of the Troubadours: Medieval Occitan society, c. 1100—1300*. Cambridge University Press: Cambridge, 1993.
- Pegg, Mark Gregory, 'Albigenses in the Antipodes: An Australian and the Cathars'. *Journal of Religious History* Vol. 35 No. 4, 2011, 577—600.
- Pegg, Mark Gregory, *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*. Oxford University Press: Oxford, 2008.
- Pegg, Mark Gregory, 'Heresy, Good Men and Nomenclature'. Teoksessa Frassetto, Michael (toim.), *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R.I. Moore*. Brill: Leiden & Boston, 2006, 227—239.
- Pegg, Mark Gregory, 'On Cathars, Albigenses and good men of Languedoc'. *Journal of Medieval History* 27, 2001, 181—195.
- Pegg, Mark Gregory, *The Corruption of Angels: The Great Inquisition of 1245—1246*. Princeton University Press: Princeton, 2005 (2001).

Peters, Edward, 'Wounded names: the medieval doctrine of infamy'. Teoksessa King, Edward B. & Ridyard, Susan J. (toim.), *Law in Medieval Life and Thought*. Press of the University of the South: Sewanee, 1990: 43—89.

Peterson, Janine Larmon, 'Holy Heretics in Later Medieval Italy'. *Past & Present* no. 204, 2009, 3—31.

Pfau, Aleksandra, 'Crimes of Passion: Emotion and Madness in French Remission Letters'. Teoksessa Turner, Wendy J. (toim.), *Madness in Medieval Law and Custom*. Brill: Leiden & Boston, 2010, 97—122.

Provost, Alain, 'Déposer c'est faire croire? À propos du discours des témoins dans le procès de Guichard, évêque de Troyes (1308—1314)'. Teoksessa Lemesle, Bruno (toim.), *La preuve en justice de l'Antiquité à nos jours*. Presses Universitaires de Rennes: Rennes, 2003, 95—118.

Roach, Andrew P., *The Devil's World: Heresy and Society 1100—1300*. Pearson Education: Harlow, 2005.

Sackville, L.J., *Heresy and Heretics in the Thirteenth Century: The Textual Representations*. York Medieval Press: York, 2011.

Sparks, Chris, *Heresy, Inquisition and Life Cycle in Medieval Languedoc*. York Medieval Press: York, 2014.

Stern, Laura Ikins, 'Public Fame: A Useful Canon Law Borrowing'. Teoksessa Bellomo, Manlio & Condorelli, Orazio (toim.), *Proceedings of the eleventh International Congress of Medieval Canon Law*. Biblioteca Apostolica Vaticana: Città del Vaticano, 2006, 661—672.

Tanner, Norman & Watson, Sethina, 'Least of the laity: the minimum requirements for a medieval Christian'. *Journal of Medieval History* 32, 2006, 395—423.

Taylor, Claire, 'Authority and the Cathar heresy in the Northern Languedoc'. Teoksessa Frassetto, Michael (toim.), *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R.I. Moore*. Brill: Leiden & Boston, 2006, 139—194.

Taylor, Claire, 'Evidence for Dualism in Inquisitorial Registers of the 1240s: A Contribution to a Debate'. *History* 98, 2013, 319—345.

Taylor, Claire, *Heresy, Crusade and Inquisition in Medieval Quercy*. York Medieval Press: York, 2011.

Taylor, Claire, 'The letter of Héribert of Périgord as a source for dualist heresy in the society of early eleventh-century Aquitaine'. *Journal of Medieval History* Vol. 26, No. 4, 2000, 313—349.

Telechea, Jesus Angel Solorzano, 'Fama Publica, Infamy and defamation: judicial violence and social control of crimes against sexual morals in medieval Castile'. *Journal of Medieval History* 33, 2007, 398—413.

Théry, Julien, 'Fama : l'opinion publique comme preuve judiciaire Aperçu sur la révolution médiévale de l'inquisitoire (XIII—XIVe siècle)'. Teoksessa Lemesle, Bruno (toim.), *La preuve en justice de l'Antiquité à nos jours*. Presses Universitaires de Rennes, 2003, 119—147.

Trembinski, Donna, 'Insensate Saints: Contextualizing Non-Suffering in Early Dominican Legendaries'. *Florilegium* Vol. 23.2, 2006, 123—142.

Vallerani, Massimo, *Medieval Public Justice*. Kään. Blanshei, Sarah Rubin. The Catholic University of America Press: Washington D.C., 2012 (2005).

Vincent, Nicholas, 'Conclusion: Rumeur à l'anglaise'. Teoksessa Billoré, Maïté & Soria, Myriam (toim.), *La Rumeur au Moyen Âge: Du mépris à la manipulation (V^e—XV^esiècle)*. Presses Universitaires de Rennes, 2011, 329—347.

Vose, Robin, 'The Dominican Order in Late Medieval and Early Modern History'. *History Compass* 11/11, 2013, 967—982.

Wetzstein, Thomas, *Heilige Vor Gericht: Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter*. Böhlau Verlag: Köln, Weimar, Wien, 2004.

Wickham, Chris, 'Fama and the Law in Twelfth-Century Tuscany'. Teoksessa Fenster, Thelma & Smail, Daniel Lord (toim.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Cornell University Press: Ithaca, 2003, 15—26.

Wickham, Chris, 'Gossip and Resistance among the Medieval Peasantry'. *Past & Present* no. 160, 1998, 3—24.

Zbiral, David, 'Définir les "cathares": le dualisme dans les registres d'inquisition'. *Revue de l'histoire des religions* 2, 2010a, 195—210.

Zbiral, David, 'The Norm-Deviation Model Reconsidered: Four Cases of 'Alternative' Sexual Morals Judged by the Inquisition'. *Journal of Religion in Europe* 3, 2010b, 215—240.

Zlatar, Zdenko, 'What's in a Name? A Critical Examination of Published and Website Sources on the Dualism of the Cathars in Languedoc'. *Journal of religious History* Vol. 35 No. 4, 2011, 546—576.